

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

АЮПОВА Рано Мухтарівна

УДК 342.9 (477)

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ ЗА УЧАСТЮ
ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ В УКРАЇНІ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник —
Борко Андрій Леонідович,
доктор юридичних наук, доцент

Харків – 2017

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН ЗА УЧАСТЮ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ В УКРАЇНІ.....	12
1.1. Поняття та особливості статусу господарських судів у судовій системі та системі суб'єктів адміністративного права	12
1.2. Особливості, структура та сутність адміністративно-правових відносин за участю господарських судів	25
1.3. Проблеми розмежування адміністративних та інших правовідносин, що виникають у діяльності господарських судів	37
1.4. Правові засади організації діяльності господарських судів та місце серед них адміністративно-правового регулювання.....	50
Висновки до розділу 1	69
РОЗДІЛ 2 СТРУКТУРА ТА ВИДИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН ЗА УЧАСТЮ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ В УКРАЇНІ.....	73
2.1. Суб'єкти адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів.....	73
2.2. Об'єкти адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів.....	94
2.3. Зміст адміністративно-правових відносин за участю господарських судів	114
2.4. Сутність та види юридичних фактів як елементу адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів.....	132
2.5. Проблеми класифікації адміністративно-правових відносин за участю господарських судів	147

Висновки до розділу 2.....	159
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ УКРАЇНИ	163
3.1. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів та можливості його використання в Україні ..	163
3.2. Адміністративно-правові форми оцінювання ефективності діяльності господарських судів	180
3.3. Сучасний стан контролю за діяльністю господарських судів та шляхи його удосконалення	193
Висновки до розділу 3.....	206
ВИСНОВКИ	210
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	215

ВСТУП

Актуальність теми. Об'єктивне та неупереджене здійснення господарськими судами правосуддя в господарських справах передбачає забезпечення їх незалежності та створення необхідних умов діяльності. Особлива роль у виконанні цих завдань належить нормам адміністративного права, внаслідок впливу яких господарські суди не тільки отримують статус суб'єкта цієї галузі права, а стають учасниками адміністративно-правових відносин, які є невід'ємною складовою діяльності органів держави, в тому числі і судів. Правильне визначення кола цих відносин, їх правової основи створює умови для якісного та ефективного здійснення даними судами основної їх функції – вирішення господарських спорів, що забезпечує реалізацію права учасників економічних відносин на судовий захист.

Питання сутності та змісту, правової основи, кола учасників і особливостей адміністративно-правових відносин, а також питання участі у цих відносинах органів судової гілки влади, організаційно-правового забезпечення діяльності судів завжди перебували в центрі уваги вчених-юристів та практиків, указана проблематика була предметом наукових досліджень В. Б. Авер'янова, В. М. Бевзенка, А. Л. Борка, М. М. Бурбики, Ю. В. Гаруста, Б. В. Деревянка, М. К. Закуріна, М. В. Ковалюк, І. Б. Коліушка, О. Г. Комісарова, Т. М. Кравцової, Р. О. Куйбіди, А. М. Куліша, В. І. Курила, М. І. Логвиненка, Р. С. Мельника, В. С. Москаленка, О. М. Музичука, А. О. Неугоднікова, А. Й. Осетинського, О. М. Остапенка, О. М. Пасенюка, В. В. Пахомова, Ю. С. Педька, Н. Б. Писаренка, Д. М. Притики, А. В. Руденка, О. Г. Свиди, В. В. Синцової, В. М. Скавроніка, В. С. Стефанюка, А. А. Стрижака, В. А. Сьоміної, В. І. Татькова, В. Д. Чернадчука, І. В. Щруба, І. Б. Шицького та інших учених. Проте з набуттям чинності нової редакції Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та внесенням змін до Конституції України (щодо правосуддя) правова основа та організація судової гілки влади отримали істотне оновлення. Указане зумовило суттєві зміни в системі правовідносин, учасниками яких є господарські суди, зокрема

врегульованих нормами адміністративного права та пов'язаних з організацією та забезпеченням їх функціонування.

Таким чином, необхідність подальшого удосконалення судової системи та відсутність комплексних наукових досліджень з окремих питань її функціонування обумовлюють актуальність і важливість проведення комплексного дослідження особливостей адміністративно-правових відносин за участю господарських судів в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 роки, затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р., п.п. 1.1, 1.5, 1.12, 2.1 Пріоритетних напрямів наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на період 2016–2019 років, схвалених Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ (протокол № 2 від 23 лютого 2016 р.), теми науково-дослідної роботи Харківського національного університету внутрішніх справ «Правоохоронна функція української держави» (номер державної реєстрації 0113U008192), зареєстрованої в Українському інституті науково-технічної і економічної інформації на 2014–2018 рр.

Мета і задачі дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на основі узагальнення існуючих теоретичних надбань науки адміністративного права, аналізу чинного адміністративного законодавства та законодавства про судоустрій України, практики їх реалізації визначити сутність та особливості адміністративно-правових відносин за участю господарських судів та надати науково обґрунтовані пропозиції та рекомендації щодо підвищення ефективності організації їх діяльності.

Для досягнення зазначеної мети в дисертації були поставлені такі основні *задачі*:

– визначити поняття та особливості господарських судів у судовій системі та системі суб'єктів адміністративного права;

- охарактеризувати сутність та особливості адміністративно-правових відносин за участю господарських судів;
- окреслити правові засади організації діяльності господарських судів та визначити місце серед них адміністративно-правового регулювання;
- розкрити структуру адміністративно-правових відносин за участю господарських судів в Україні та охарактеризувати їх елементи;
- встановити проблемні питання проведення класифікації видів адміністративно-правових відносин за участю господарських судів;
- узагальнити зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів та можливості його використання в Україні;
- розкрити адміністративно-правові форми оцінювання ефективності та контролю за діяльністю господарських судів, а також визначити шляхи їх удосконалення.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які складаються під час організації і забезпечення діяльності господарських судів України.

Предметом дослідження є адміністративно-правові відносини за участю господарських судів в Україні.

Методи дослідження. Відповідно до мети і задач дослідження в роботі використано сукупність загальнотеоретичних та спеціально-наукових методів і прийомів наукового пізнання. Формально-юридичний метод використано для аналізу норм адміністративного та інших галузей права, якими регламентована діяльність з організації та забезпечення функціонування господарських судів, їх статус, а також при визначенні юридичних особливостей, що лежать в основі розмежування адміністративних та інших правовідносин, що виникають за участю цих судів, тощо (підрозділи 1.1, 1.3, 1.4, 2.1, 3.2, 3.3). Завдяки логіко-семантичному методу розширено та поглиблено понятійний апарат науки адміністративного права в частині визначення понять «адміністративно-правові відносини за участю господарських судів», «адміністративно-правове регулювання діяльності господарських судів», «суб'єкти адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів», «об'єкт адміністративно-

правових відносин за участю господарських судів» тощо (підрозділи 1.2, 1.4, 2.1 – 2.4, 3.3.). За допомогою системно-структурного методу з'ясовано місце господарських судів у судовій системі та системі суб'єктів адміністративного права, уточнено структуру адміністративно-правових відносин та визначено систему їх суб'єктів, окреслено систему правових засад організації діяльності господарських судів, здійснено виділення видів адміністративно-правових відносин за їх участю (підрозділи 1.1, 1.2, 1.4, 2.1, 2.5). Порівняльно-правовий метод застосовано при дослідженні зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів (підрозділ 3.1). Метод моделювання застосовано під час визначення особливостей взаємовідносин господарських судів з іншими суб'єктами адміністративно-правових відносин за участю цих судів, опрацювання можливості використання зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів, шляхів розвитку оцінювання та контролю за їх діяльністю (підрозділи 2.1, 3.1, 3.2, 3.3).

Науково-теоретичним підґрунтям дисертаційного дослідження є праці фахівців у галузі філософії, загальної теорії держави і права, теорії управління, адміністративного права, господарського процесуального права, інших галузевих правових наук. Нормативною основою дисертації є Конституція України, міжнародні нормативно-правові акти, кодекси, інші закони України, акти Президента України та Кабінету Міністрів України, підзаконні нормативні акти, які регулюють адміністративно-правові відносини за участю господарських судів, акти вищих судових інстанцій. Інформаційною та емпіричною базою дослідження є узагальнення практики діяльності господарського суду, довідкові видання, статистичні й інші матеріали. У ході підготовки дисертації автором використано власний досвід роботи в судовій системі.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що робота є однією з перших спроб, з набуттям чинності нової редакції Закону України «Про судоустрій і статус суддів», на узагальненому рівні, з використанням сучасних методів наукового пізнання визначити сутність та особливості адміністративно-правових відносин за участю господарських судів і надати науково обґрунтовані

пропозиції та рекомендації щодо підвищення ефективності організації їх діяльності. В результаті дослідження сформульовано низку нових наукових положень та висновків, запропонованих особисто здобувачем. Основні з них такі:

уперше:

– господарський суд запропоновано розглядати як спеціалізований орган судової влади в Україні, на який у структурі механізму держави покладено функції вирішення господарських спорів, захисту економічних відносин та опосередковане управління економікою країни;

– визначена структура рівнів адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів (загальне регулювання, що здійснюється взагалі в державі, у тому числі і діяльності її органів; особливе регулювання діяльності судів; спеціальне регулювання діяльності господарських судів), де сукупність указаних рівнів утворює державне забезпечення у сфері організації діяльності органів судової влади, яке слід вважати самостійним напрямом державного управління;

– наведено визначення поняття «суб'єкти адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів» – уповноважені органи державної влади та їх посадові особи, а також інші фізичні та юридичні особи, які беруть участь у цих відносинах, вступаючи між собою у взаємозв'язки під час управління організацією діяльності господарських судів, а також забезпечення здійснення ними господарського судочинства;

удосконалено:

– розуміння спрямованості адміністративно-правових відносин за участю господарських судів на забезпечення необхідних умов для належного функціонування господарського судочинства, забезпечення ефективності та результативності діяльності цих судів при неодмінному дотриманні незалежності господарського суду;

– характеристику сутності адміністративно-правових відносин за участю господарських судів, яка полягає в тому, що ці відносини є правовою формою

реалізації державного забезпечення організації і діяльності органів судової влади, а за своїм змістом втілюються у виконання відповідних дій організаційно-розпорядчого чи адміністративно-господарського характеру;

– розуміння поняття «адміністративно-правове регулювання діяльності господарських судів», під яким пропонується розуміти здійснюваний в межах та порядку, а також способами, визначеними нормами адміністративного права, та завдяки дії відповідного механізму державно-владний вплив на розвиток суспільних відносин з приводу організації діяльності господарських судів з метою їх упорядкування, забезпечення стабільності та захисту у випадку порушення;

– обґрунтування необхідності врахування досвіду західноєвропейських держав щодо регулювання організації та функціонування судових форм захисту економічних відносин (зокрема, завдяки діяльності господарських судів), що обумовлено інтеграцією України до Європейського Союзу та потребою у впровадженні в національне право європейських норм і стандартів у цій сфері;

дістали подальшого розвитку:

– класифікація суб'єктів адміністративно-правових відносин за участю судів, зокрема господарських, де залежно від відношення їх суб'єктів до судової гілки влади пропонується виділяти: суб'єктів, які здійснюють функцію загальнодержавного забезпечення організації діяльності органів судової влади; суб'єктів, які здійснюють функцію спеціального державного управління у сфері організації діяльності органів судової влади; суб'єктів, які здійснюють функцію внутрішньоорганізаційного управління діяльністю судів;

– пропозиції щодо розмежування адміністративних та інших правовідносин, які виникають, зокрема, в діяльності господарських судів (урахування загальних властивостей елементів структури правовідносин та проведення порівняльного аналізу їх між собою; урахування властивостей адміністративно-правових відносин шляхом встановлення особливостей, притаманних виключно їм, що і відрізнятиме їх від інших видів правовідносин);

– виділення основних видів адміністративно-правових відносин у діяльності судів взагалі та господарських зокрема: 1) зовнішні, тобто такі, що виникають у результаті зовнішньоорганізаційної діяльності суб'єктів цих відносин; 2) внутрішні, які виникають у процесі вирішення внутрішньоорганізаційних питань у діяльності господарських судів;

– обґрунтування необхідності подальшого впровадження в діяльність господарських судів сучасних критеріїв її оцінювання, яке виступає інструментом встановлення рівня якості, ефективності, дієвості функціонування цих судів із розгляду та вирішення господарських спорів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес, зокрема викладені в дисертації положення можуть бути використані у:

– науково-дослідній сфері – як основа для подальшого вивчення особливостей участі господарських судів у адміністративно-правових відносинах як суб'єктів цієї галузі права (*акт впровадження Кримінологічної асоціації України від 16.02.2017 р.*);

– правотворчості – під час опрацювання змін і доповнень до нормативно-правових актів, якими врегульовано діяльність із організаційно-правового забезпечення судової влади й здійснення правосуддя в Україні та внутрішньої управлінської діяльності в судах;

– правозастосовній діяльності – з метою підвищення ефективності діяльності господарських судів та їх організаційно-правового забезпечення (*акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в практичну діяльність Апеляційного суду Херсонської області від 12.01.2017 р.*);

– освітньому процесі – під час підготовки підручників, навчальних посібників з дисциплін «Адміністративне право» й «Судові та правоохоронні органи»; вони вже використовуються в ході проведення занять із зазначених дисциплін у Харківському національному університеті внутрішніх справ. Їх враховано також у навчально-методичних розробках, підготовлених за участю

автора (*акт впровадження Харківського національного університету внутрішніх справ від 06.02.2017 р.*).

Особистий внесок здобувача в одержання наукових результатів, що містяться в дисертації. Дисертаційне дослідження виконане здобувачем самостійно, усі сформульовані в ньому положення та висновки обґрунтовані на основі особистих досліджень автора. Нові наукові результати дисертації отримані дисертантом особисто. У співавторстві опублікована наукова фахова стаття: П. В. Хотенець, Р. М. Аюпова. Про необхідність підвищення ролі господарських судів у захисті прав та законних інтересів українського підприємництва // Вісник господарського судочинства. – 2013. – № 1. – С. 92–97 (дисертантом висвітлені питання, пов'язані з неправомірною практикою впливу на суди окремих державних органів, неприпустимістю підміни органів судової влади органами виконавчої влади (обсяг – 0,3 д.а.)).

Апробація результатів дисертації. Підсумки розроблення проблеми в цілому, окремих її аспектів, одержані узагальнення і висновки було оприлюднені на науково-практичних конференціях: «Шляхи вдосконалення нормативно-правової бази України як основи сталого розвитку суспільства» (Харків, 2015); «Національні та міжнародні механізми захисту прав людини» (Харків, 2016); «Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції» (Харків, 2016); «Актуальні завдання та напрями розвитку юридичної науки у ХХІ столітті» (Львів, 2016); «Сучасні проблеми розвитку державності та напрями їх вирішення через призму правотворчої діяльності» (Харків, 2016).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено у семи статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України та наукових періодичних виданнях інших держав, та п'яти тезах наукових повідомлень на науково-практичних конференціях.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН ЗА УЧАСТЮ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ В УКРАЇНІ

1.1. Поняття та особливості статусу господарських судів у судовій системі та системі суб'єктів адміністративного права

Проголошення в ст. 3 Конституції України положення, згідно з яким права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [124], передбачає створення відповідного механізму реалізації цієї норми Основного Закону. Як правило, в юридичній науці мова йде про механізм забезпечення прав і свобод людини. Останній визначається як система необхідних правових умов, інструментів та засобів, створених та закріплених державою для регулювання процесів у сфері прав і свобод та законних інтересів людини і громадянина через відповідні органи, з метою реального переведу їх з декларативного в реальний стан [277, с. 520; 231, с. 41]. В такому вигляді цей механізм виступає гарантією існування та реалізації особою наданих їй прав, а з іншого боку – засобом виконання державою обов'язку з утвердження і забезпечення прав і свобод людини. Одним із основних елементів цього механізму, на що вказується у науковій літературі, є його суб'єкти. Так, відмічається, що найважливішим елементом системи забезпечення є суб'єкти, які є носіями традицій та інших важливих суспільних цінностей і приводять у рух усю систему гарантій [253, с. 75].

До числа цих суб'єктів, які приводять у дію механізм забезпечення прав і свобод людини, відносять суди. Ці органи держави займають особливе становище в межах вказаного механізму, адже саме завдяки їх функціонуванню не тільки забезпечуються охорона, сприяння реалізації і захист (в разі порушення) прав та свобод громадян [277, с. 521], а й реалізується право на справедливий суд (право на доступ до правосуддя), яке є одним із

фундаментальних прав особи, передбачене ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [123]. Відмітимо, що реальне забезпечення цього права характерне для більшості демократичних, соціальних, правових держав, якою є і Україна (ст. 1 Конституції України). У цьому контексті погодимося із М. І. Козюброю, який зауважує, що «у цивілізованому суспільстві суду належить центральне місце у забезпеченні принципу верховенства права (правової держави), адже саме він уособлює справедливість, ставить «останню крапку» в пошуку і утвердженні справжнього права» [114, с. 7].

Отже, від доступності, прозорості, неупередженості, законності та діяльності суду справедливості розгляду ними справ істотним чином залежать як можливість утвердження і забезпечення прав і свобод людини, так і можливість визнання держави такою, що відповідає критеріям демократичної, соціальної та правової. Але як свідчить узагальнення правозастосовчої практики, публікацій у наукових виданнях [253, с. 76] та аналіз стану здійснення судочинства в країні, судова гілка влади потребує певного оновлення, а її діяльність вимагає приведення у відповідність із закріпленими в Конституції України та Законі України «Про судоустрій і статус суддів» засадами судочинства. Зокрема, про це свідчить ціла низка законів, прийнятих останнім часом з метою покращення діяльності судової системи країни (Закони України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань судоустрою та статусу суддів», «Про відновлення довіри до судової влади в Україні», «Про забезпечення права на справедливий суд»). Саме тому наукові дослідження слід спрямувати на подальше виявлення особливостей статусу та повноважень судів, визначення їх місця в механізмі державного управління та механізмі забезпечення прав та свобод особи та опрацювання пропозиції по підвищенню ефективності їх діяльності. Наведене в повній мірі стосується господарських судів як особливих судів та специфічних суб'єктів адміністративного права.

Питання діяльності судів, у тому числі і господарських, були предметом широкого обговорення вітчизняних науковців та практиків, а отримані в наукових роботах результати заклали належний теоретико-правовий фундамент

для опрацювання відповідного законодавства, яке забезпечило регулювання діяльності господарських судів. Проте, враховуючи зміни у Законі України «Про судоустрій і статус суддів», прийняття вищевказаних законів з приводу удосконалення діяльності судової гілки влади, у тому числі і зміни до Конституції України (щодо правосуддя), зараз виникла потреба у перегляді окремих положень стосовно ролі судів як особливих органів державної влади, специфіки реалізації ними наданих їм повноважень, зокрема, в частині здійснення господарського судочинства.

Дослідження цієї проблематики є одним із завдань юридичної науки та практики, яке потребує свого вирішення, що безпосередньо пов'язано із підвищенням ефективності діяльності господарських судів, забезпеченням ними належної реалізації суб'єктами підприємницької діяльності права на справедливий суд.

Насамперед слід визначити характер та загальні особливості статусу господарських судів. Вважаємо, що встановлення цих особливостей допоможе більш повно з'ясувати місце цього суду у судовій системі та системі суб'єктів адміністративного права. Зокрема, погодимося із С. В. Глущенко, що поняття «статус» є одним із фундаментальних у юридичній науці, оскільки дає можливість визначити місце суб'єкта права в системі суспільних відносин, його права і обов'язки стосовно інших суб'єктів [58, с. 30]. Так, за своєю природою суд, у тому числі і досліджуваний нами, є частиною механізму держави. Це пов'язано із тим, що він реалізує її завдання та функції в частині здійснення правосуддя (ст. 124 Конституції України). Віднесення судів, зокрема, і господарських, до складу вказаного механізму характеризує їх як органи державної влади, які є основою його структури [53, с. 74; 86, с. 122]. Тобто господарський суд – це насамперед орган державної влади, складова механізму держави. Така його характеристика передбачає те, що він включений у загальну систему державних органів, підприємств, установ та організацій, займає серед них певне місце та вступає із ними у відповідні зв'язки. Цей момент для визначення особливостей статусу цього органу є важливим тим, що

господарський суд як орган держави для виконання відповідних її завдань та функцій наділяється державою владними повноваженнями, тобто вона делегує цьому суду частину державної влади, яка відповідно до ч. 1 ст. 6 Конституції України поділяється на: законодавчу, виконавчу та судову [124].

Таким чином, використовуючи термінологію Основного Закону (ст. 6), суди, як носії державної влади, відносяться до органів судової влади. В літературі наводиться таке розуміння понять судова влада у зв'язку із здійснення її виключно судами: за Конституцією «державна влада в Україні» в частині «її поділу на судову», реалізовується «винятково судами» як «органами судової влади», що «здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України» (ч. 1 та ч. 2 ст. 6 Конституції) [29, с. 61–66]. Також відмічається, що ця гілка влади становить систему незалежних судів, які в порядку, визначеному законом, здійснюють правосуддя [125]. Але зауважимо, що, мабуть, значення судової влади не зводиться лише до її наявності як такої та існування у вигляді певної структури. Науковці в своїх роботах слушно акцентують увагу на виключному її значенні як специфічної гілки державної влади, призначенням якої є розв'язання правових конфліктів між державою та громадянами, самими громадянами, громадянами та юридичними особами та здійснення судового контролю [67, с. 6; 65, с. 27; 139, с. 27]. Тому немає жодних сумнівів, що основною метою судової влади, яка представлена системою судів України, до яких відноситься господарський суд, є захист прав і свобод людини, зокрема, прав та свобод суб'єктів підприємницької діяльності, здійснення правосуддя, під час якого захищаються права і свободи людини та громадянина у процесі розгляду та вирішення судових спорів, зокрема, спорів, які вирішуються в порядку господарського судочинства.

Тому попередньо господарський суд охарактеризуємо як орган судової влади, складову механізму держави в частині здійснення правосуддя, що реалізує надані йому державно-владні повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України.

З наведеного можна відмітити наступні основні особливості, які визначають статус господарських судів. Так, як ми вже вказали, в його основі лежить статус органу держави, який характеризується низкою моментів (здійснює від імені держави її завдання і функції за допомогою певного виду діяльності, має владні повноваження, має внутрішню будову (структуру), має певний територіальний масштаб діяльності, для здійснення своєї компетенції наділений необхідною матеріальною базою, має фінансові кошти, рахунок у банку, утворюється в порядку, встановленому законом [53, с. 75–76]). Це, так би мовити, загальна (конституційна) основа статусу господарських судів, адже Конституція України визначає базові основи устрою державної влади та її механізму реалізації (Розділ VIII «Правосуддя» Конституції України).

Конституційно-правова основа статусу своє продовження знаходить в статусі органу відповідної гілки влади. Наприклад, С. В. Глущенко відмічає, що державний орган створюється для здійснення визначеного виду державної діяльності, який залежить від предмета відання, поставлених завдань та виконуваних функцій [58, с. 28]. Відповідно, статус господарських судів отримує певні особливості в частині змісту завдань і функцій цього органу, його владних повноважень, тощо, які є результатом виділення такого різновиду державної влади як судова. Це знаходить своє відображення у такій специфіці судів як органів держави, які уповноважуються нею на виключну реалізацію особливої функції – здійснення правосуддя у відповідних справах, що реалізується ними в межах окремого напрямку діяльності – у судочинстві. Вказується, що правосуддя є основною, генеральною функцією органів судової влади, де реалізація цієї функції визначає роль і місце органів судової влади в суспільстві та державі [170, с. 397]. Тому призначення господарського суду в механізмі держави передбачає відокремлення його із загального числа державних органів як органу судової влади, який має власний особливий статус та діє на притаманних йому засадах (ст. 129 Конституції України), здійснюючи правосуддя.

Згідно з чинним Законом України «Про судоустрій і статус суддів», в судовій системі України із загального числа судів з урахуванням дії принципів

територіальності, спеціалізації та інстанційності (ст. 17) виділяються господарські суди. В літературі відмічено, що згідно з положеннями чинного законодавства це спеціалізовані суди, на які законом покладено здійснення правосуддя у господарських відносинах, що забезпечує виконання специфічних завдань із використанням для цього специфічних методів [184, с. 341; 209, с. 12].

При цьому, звернемо увагу на позицію Д. М. Притики, який обґрунтовано вказує на те, що господарські суди відрізняють від інших судових органів, органів влади та управління, де ця самостійність зумовлена низкою чинників: а) специфікою предмета діяльності – розгляду господарських суперечок; б) особливістю кола суб'єктів як учасників господарського процесу – підприємств, організацій – юридичних осіб; суб'єктів підприємницької діяльності; в) особливістю господарського процесу, тощо [209, с. 12]. Тобто остання особливість статусу господарського суду стосується відображення у ньому аспекту його спеціалізованості.

З урахуванням значення наведених вище особливостей характеру та змісту статусу господарського суду, як вбачається, можна відмітити той факт, що він є комплексним явищем. Це проявляється у тому, що статус цього суду відображує в собі ознаки тих явищ, які лежать в його основі та забезпечують його відмежування від інших подібних явищ. Зокрема, слід вести мову про те, що в статусі цього органу одночасно знаходять своє втілення наступні явища: статус органу державної влади як частини механізму держави; статус органу здійснення правосуддя як частини судової влади; власне статус суду, який спеціалізується на розгляді окремої категорії справ – господарських справ.

Наведена будова правового статусу досліджуваного органу державної влади цілком логічна, адже характеризується філософським зв'язком загального, одиничного та особливого. Вказаний зв'язок відображує реально існуючу взаємодію між правовими явищами різних рівнів та забезпечує формування певних координат положення господарського суду в механізмі держави. В цьому знаходить своє відображення розподіл державних функцій між органами держави в межах цього єдиного механізму. Так, як ми вже вище відмічали, всі

суб'єкти, що виконують функції держави, включаються до її механізму і, відповідно, наділяються загальними ознаками – статусом органу держави (органу державної влади), який уповноважений реалізовувати державну владу (законодавчу, виконавчу та судову – ст. 6 Конституції України).

З цього приводу А. Сухорукова відмічає, що термін «орган державної влади» є вихідним за Конституцією України, а терміни «орган законодавчої влади» «орган виконавчої влади» і «орган судової влади» є похідними від нього [268, с. 242]. З-поміж всіх органів держави функцію правосуддя виконують лише суди, які реалізують владу судову (ст.ст. 1, 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), що передбачає наділення їх необхідними для виконання саме цієї функції повноваженнями та визначення меж (компетенції) їх діяльності (ч. 2 ст. 124 Конституції України).

У свою чергу, серед органів судової влади відбувається спеціалізація (розподіл юрисдикції судів) за предметом справ (цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення (ст. 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»)), що передбачає наділення господарського суду повноваженнями по розгляду справ чітко визначеної юрисдикції – господарських справ (ст. 1 Господарського процесуального кодексу України). Цей взаємозв'язок понять (орган – суд – спеціалізований судовий орган) та їх змісту, що відображується в будові статусу господарського суду, як ми вважаємо, і буде визначати його місце серед органів державної влади, у судовій системі та системі суб'єктів адміністративного права.

Вказані особливості в тому чи іншому ступені знаходять своє відображення у нормативному вигляді. В цьому контексті погодимося із С. В. Глущенко, який відмічає, що правовому статусу державного органу притаманна так звана нормативність, адже його компетенція виходить від самої держави та обов'язково фіксується у правових формах (положеннях відповідних джерел права, які об'єднують при цьому і матеріальні, і процесуальні норми), що дає можливість за їх змістом визначити статус такого органу [58, с. 30–32]. Зокрема, наведена трьох ланкова структура статусу господарського суду також

знаходить своє відображення в нормативному підґрунті його існування. Так, загальні основи діяльності суду як органу держави закладені в Конституції України, правовим підґрунтям функціонування його як органу судової влади, у тому числі і окремих його ланок, слід розглядати Закон України «Про судоустрій і статус суддів». Нарешті, повноваження по здійсненню правосуддя в господарських справах передбачені галузевим процесуальним кодексом.

Таким чином, ще раз відмітимо, що господарські суди в механізмі держави займають місце представника судової влади, що знаходить своє відображення в статусі цього суду як органу держави, який нею уповноважений на здійснення функції правосуддя. У свою чергу, в межах судової системи України господарські суди становлять відокремлену її частину як органи судової влади, що спеціалізуються на розгляді окремої категорії справ – господарських справ. Ці два моменти визначають організаційну та функціональну самостійність досліджуваного суду, що передбачає можливість вступу господарського суду у відносини управлінського характеру. Це дає підстави розглядати його як суб'єкта адміністративного права.

При цьому, відмітимо, що як суб'єкту вказаної галузі права діяльності господарських судів повинна бути притаманна реалізація у формі адміністративно-правових відносин. Так, Р. С. Мельник зазначає, що публічне управління проявляється у зовнішніх відносинах органів виконавчої влади з іншими органами публічної влади, приватними особами, а внутрішньоорганізаційна діяльність органів державної влади характеризується ним як внутрішня управлінська діяльність, де ці два відносно різні види діяльності, на його думку, об'єднує те, що їх здійснення врегульовують адміністративно-правові норми [161, с. 97]. А серед суб'єктів, які здійснюють публічне управління, вчений виділяє й органи судової влади, наприклад, у випадку, коли «апарат суду надає громадянину можливість ознайомитися із судовим рішенням» [161, с. 97]. Тому в позасудовій (позапроцесуальній) своїй діяльності господарські суди (зокрема, їх посадові особи – голова суду, його заступники, керівник апарату суду, його заступник) беруть участь у

адміністративно-правових відносинах. Більш того, і органи судової влади (Вища рада правосуддя, Державна судова адміністрація України, Вища кваліфікаційна комісія суддів України) в тих чи інших аспектах, на що звернуто увагу Р. С. Мельником, як органи державної влади, беруть участь у зовнішніх відносинах з органами виконавчої влади в сфері публічного управління організаційно-правовим забезпеченням функціонування судової влади в Україні.

Отже, адміністративно-правові відносини мають місце як під час здійснення публічного управління органами судової влади, яке взагалі забезпечує функціонування органів держави, так і при реалізації основної функції господарських судів – здійсненні правосуддя. Ми вважаємо, і доведемо це у нашому подальшому дослідженні, що без такого управління, як зовнішнього, так і внутрішнього, неможливе належне здійснення правосуддя господарськими судами. Без належної організації роботи суду, його апарату, грамотної кадрової політики, забезпечення зовнішніх відносин суду з іншими органами державної влади здійснення правосуддя будь-яким судом, у тому числі господарським, відповідно до вимог чинного законодавства неможливе. Із зазначеного можна зробити попередній висновок про тісний взаємозв'язок двох різних напрямків діяльності: управління та реалізація правосуддя.

Саме тому останнє питання, яке ми розглянемо у підрозділі, стосується визначення місця господарських судів в системі суб'єктів адміністративного права. З цього приводу звернемо увагу на той факт, що, як правило, в юридичній науці суб'єктів цієї галузі права визначають як носіїв передбачених адміністративно-правовими нормами прав та обов'язків у сфері державного управління та місцевого самоврядування, які здатні реалізовувати права та виконувати обов'язки [189, с. 28]. При цьому, слід вказати, що в межах найбільш поширеної класифікації суб'єктів цієї галузі [189, с. 28; 4, с. 63–127] до числа колективних суб'єктів з числа державних органів переважно відносять органи виконавчої влади, які здійснюють державне управління. Тому начебто суди взагалі та господарські зокрема, недоцільно включати до числа суб'єктів адміністративного права, а тим більше з'ясовувати їх місце в їх системі. Однак,

розглядаючи адміністративне право як самостійну галузь права, предмет якої складають суспільні відносини, які виникають у сфері управління державою, окремими її сферами та реалізацією державою її функцій, вищенаведені висновки дають підстави віднести досліджуваний суд до числа суб'єктів адміністративного права.

Так, у фаховій літературі відмічається, що предмет адміністративного права складають суспільні відносини, пов'язані із внутрішньоорганізаційною діяльністю органів, підприємств, установ, організацій [4, с. 28]. І окремим органом держави, як нами було вказано вище, є господарський суд. Таким чином, насамперед цей суд є суб'єктом адміністративного права в частині здійснення внутрішньоорганізаційної діяльності. Зокрема, вказується, що нормами адміністративного права регулюються порядок проходження служби в органах судової влади, організація діловодства та судової статистики, прийняття управлінських рішень, здійснення внутрішнього контролю за поведінкою підлеглих, організація взаємодії, а за своїм змістом внутрішньоорганізаційну діяльність складають всі позапроцесуальні відносини за участю суду та його працівників [93, с. 7–8; 39, с. 12]. Тобто між господарським судом та його працівниками, а також в процесі його діяльності, яка безпосередньо не пов'язана із розглядом господарських справ, виникають суто адміністративні відносини, учасником яких виступає досліджуваний нами орган судової влади.

Також при аналізі цього питання врахуємо наведений нами висновок щодо того, що в будові статусу господарського суду відображується взаємозв'язок понять орган – суд – спеціалізований судовий орган та їх змісту, який характеризується філософським зв'язком загального, одиничного та особливого. Відповідно, виділений аспект внутрішньоорганізаційної діяльності господарського суду є проявом його статусу як суб'єкта адміністративного права у формі спеціалізованого судового органу, тобто явища одиничного. В свою чергу, господарський суд виступає на рівні особливого як суд – представник судової гілки влади. І в цій частині він є учасником управлінських відносин, які виникають між ним та іншими органами судової системи. Зокрема,

Д. М. Притика відмічає, що суди, зокрема, господарські, як складні системні утворення, є об'єктом управлінського впливу з боку органів судового управління (адміністрування), під яким слід розуміти сукупність управлінських впливів, спрямованих на забезпечення необхідного рівня роботи судів, належне функціонування органів правосуддя [209, с. 19, 20]. Так, в результаті проведеного аналізу до числа суб'єктів державного управління забезпеченням діяльності судів загальної юрисдикції в Україні, на думку А. А. Стрижака, слід віднести керівників відповідних органів судової влади (голови, заступники голів судів), керуючих апаратами судів (завідуючі секретаріатами), старших секретарів, начальників відділів секретаріату суду, посадових осіб Державної судової адміністрації України та її територіальних управлінь [261, с. 17].

Тому насамперед можна вказати на адміністративно-правовий характер відносин господарських судів із Державною судовою адміністрацією України. Остання, згідно зі ст. 148 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», є органом у системі судової влади, який здійснює організаційне та фінансове забезпечення діяльності органів судової влади у межах повноважень, установлених законом. Також відносини управлінського характеру, які також врегульовані нормами адміністративного права, адже вони за своїм змістом відносяться саме до предмету регулювання цієї галузі права, виникають між господарськими судами і вищими судовими інстанціями (Вищим спеціалізованим судом, Верховним Судом, Вищою кваліфікаційною комісією суддів України, органами суддівського самоврядування). З цього приводу звернемо увагу на висновок Д. М. Притики, яким за результатами дослідження питання організаційно-правових засад становлення і діяльності господарських судів України сформульовано тезу про те, що суди, зокрема, господарські, є об'єктом управлінського впливу з боку як органів судового адміністрування, так і органів суддівського самоврядування, виконуючи низку управлінських функцій [209, с. 12]. Також, наприклад, відмічено, що Верховний Суд виконує, зокрема, такі функції як: забезпечення принципу верховенства права та єдності судової практики, контроль за законністю діяльності інших складових влади,

представництво судів у зносинах із судами інших держав, які реалізуються у організаційній формі [245, с. 19]. Тобто між господарським судом та органами судового управління та суддівського самоврядування виникають суто адміністративні відносини, учасником яких виступає цей орган.

Нарешті, господарський суд є органом держави, частиною її механізму і в цьому сенсі він залучений до діяльності в сфері управління державою, окремими її сферами та реалізацією державою окремих її функцій. І, як ми вважаємо, що також підтверджується аналізом правозастосовчої діяльності господарських судів, точками зору науковців, цей суд, окрім здійснення від імені держави функції правосуддя, включений в реалізацію функції управління економікою. Наприклад, цілком обґрунтовано відмічено, що функція судового управління забезпечує необхідний ступінь одноманітної поведінки громадян відповідно до правових приписів, адже суд має можливість впливати на зміст та характер суспільно-політичних відносин, змінювати їх, тобто здійснювати вплив, що є головним в управлінні [76, с. 141]. І щодо сфери економіки, то такий вплив відбувається під час розгляду та вирішення господарських спорів, адже таким чином господарський суд забезпечує їх охорону, захист, відновлення та сприяє стабільності їх існування та розвитку.

В цьому контексті слід підтримати Д. М. Притику, що у діяльності господарських судів не менш важливим моментом є управлінський вплив, який вони здійснюють на економічні відносини, розглядаючи і розв'язуючи спори між суб'єктами економічних відносин, активно впливаючи на них з метою дотримання законності і державної дисципліни, усунення недоліків у господарській діяльності [209, с. 28]. У цьому випадку, на думку Д. М. Притики, з якою ми також згодні, господарські суди виступають як важливий елемент в механізмі управління економікою України, приводячи поведінку суб'єктів господарської діяльності у відповідність із встановленими нормами законодавства у цій сфері [209, с. 21]. Більш того, такий погляд є актуальним в сучасних умовах перетворень в галузі економіки, коли держава від адміністративно-правових методів впливу управління перейшла до ринкових.

З цього приводу вказується, що в сучасній Україні сталися зміни в системі господарювання, в економічній сфері ці зміни вимагають поступового переходу від державного управління економікою до державного керівництва нею [4, с. 306]. І саме активізація діяльності та належне функціонування господарських судів стають дедалі вагомішим засобом керівництва економікою. Відповідно, держава, встановлюючи форми та визначаючи методи вирішення спорів у сфері господарських відносин, у тому числі і завдяки діяльності господарського суду, здійснює керівний вплив на сферу економіки. А господарський суд в такий спосіб стає одним із суб'єктів (опосередковано) управління економікою країни, що у своїй природі має адміністративно-правовий характер. До того ж можна відмітити, що розв'язуючи господарські спори, цей суд виконує певним чином функцію контролю за законністю виникнення, розвитку або припинення господарських відносин. Остання функція є за своїм характером суто адміністративно-правовим засобом. Тобто держава в особі господарського суду здійснює регулювання та контроль правовідносин у сфері економіки, а вказана діяльність має, як ми показали, характер управлінських відносин, які є предметом регулювання адміністративного права.

Відповідно, щодо основного питання підрозділу можна навести наступні висновки:

– враховуючи особливості будови, змісту та нормативного закріплення правового статусу господарського суду, охарактеризуємо його як орган державної влади України, що входить до складу судової системи країни, на який у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України покладено виконання функції здійснення правосуддя у господарських справах;

– в структурі механізму держави вказаний суд займає місце та має статус самостійного органу державної влади, на який покладено функцію здійснення правосуддя та забезпечення (опосередковано) управління економікою країни;

– в структурі судової системи цей суд займає місце та має статус спеціалізованого органу судової влади, на який покладено функцію здійснення правосуддя у господарських справах;

– враховуючи окремі напрями діяльності та зміст правовідносин, в яких бере участь господарський суд (внутрішньоорганізаційні, зовнішньоорганізаційні, відносини управління в галузі економіки), досліджуваний орган слід також вважати суб'єктом адміністративного права.

Отримані висновки можуть бути використані при опрацюванні заходів по удосконаленню статусу господарських судів, підвищенню ефективності їх діяльності, оптимізації форм та змісту відносин між ним и та іншими суб'єктами права, а також подальшого покращення стану забезпечення господарськими судами належної реалізації права на справедливий суд у сфері господарських відносин. З цього приводу відмітимо, що подальші наукові дослідження слід спрямувати щодо детального аналізу правової регламентації статусу, форм та методів діяльності господарських судів, адже саме правова основа визначає характер та напрями участі будь-якого суб'єкта права у правовідносинах.

1.2. Особливості, структура та сутність адміністративно-правових відносин за участю господарських судів

Забезпечення належного виконання господарськими судами покладених на них функцій щодо вирішення господарських спорів, реалізація елементів їх правового статусу насамперед передбачають вступ цих судів у відповідні правові відносини із державними органами, підприємствам, установами та організаціями різних форм власності, фізичними особами. В залежності від характеру цих відносин, особливо їх змісту та об'єкта, вони є предметом регулювання тих чи інших галузей права, у тому числі і адміністративного. Так, В. Ю. Мащук, досліджуючи питання адміністративних правовідносин в діяльності судів загальної юрисдикції, дійшов висновку, що такі відносини можуть виникати як у зовнішній діяльності судів загальної юрисдикції під час вирішення судами конкретних справ, віднесених до їх компетенції, являючи собою відповідну форму застосування управлінського впливу щодо непідпорядкованих суб'єктів права, так і у процесі їх внутрішньоорганізаційної

діяльності щодо структурного, кадрового, матеріального, фінансового, інформаційного та ін. забезпечення [159, с. 219]. Отже, господарські суди, які, як відмічає Д. М. Притика, є спеціалізованими у системі судів загальної юрисдикції [209, с. 3], мають потребу у їх структурному, кадровому, матеріальному, фінансовому, інформаційному забезпеченні. І у цих випадках господарські суди виступають як суб'єкти відносин, врегульованих нормами галузі адміністративного права.

Питання діяльності судів як учасників адміністративних відносин були предметом дослідження вітчизняних науковців та практиків (С. О. Бондар, Ю. П. Битяк, А. Л. Борко, В. М. Гаращук, Р. В. Ігонін, М. П. Запорожець, В. Ю. Мащук, Д. М. Притика, І. Д. Прощутя, О. І. Харитонова та ін.). Отримані в наукових роботах результати сприяли опрацюванню норм, які регулюють діяльність судів загальної юрисдикції, зокрема, і господарських. Відповідні теоретичні напрацювання також було використано при розробленні змін і доповнень до законодавства про судоустрій, що сприяло посиленню гарантій учасників господарських відносин, створенню умов для належної реалізації їх права на судовий захист, який їм забезпечується завдяки діяльності господарського суду.

Проте, враховуючи продовження процесу реформування судової гілки влади в частині удосконалення її діяльності, зараз виникла потреба у дослідженні окремих питань участі судів, у тому числі і господарських, у правовідносинах, які врегульовані нормами адміністративного права. Адже саме в цій сфері під час участі господарських судів у адміністративно-правових відносинах закладається належний фундамент для виконання їх основної функції – здійснення правосуддя.

Щодо актуальності дослідження питання особливостей адміністративно-правових відносин за участю господарських судів, зокрема, в частині їх сутності, структури, змісту та об'єкта, відмітимо, що його вирішення сприятиме не тільки можливості удосконалення чинних правових норм, якими регламентований організаційно-правовий аспект діяльності цього суду.

Перш за все йде мова про вжиття заходів, спрямованих на покращення діяльності господарських судів, зокрема, на думку М. П. Запорожця, це стосується створення найбільш оптимальної системи внутрішнього управління у судах [93, с. 7]. Адже адміністративно-правові відносини є правовою формою здійснення управлінської діяльності. І результат їх виникнення, розвитку та припинення слід розглядати саме в контексті необхідності реалізації управлінського рішення. Такий результат, як вказує В. Ю. Мащук, безпосередньо забезпечує належне застосування управлінського впливу щодо непідпорядкованих суб'єктів права [159, с. 219]. Зокрема, і ми вже на це звертали увагу, у структурі механізму держави, в державному управлінні господарський суд посідає власне місце та має статус самостійного органу державної влади, на який покладено функцію здійснення правосуддя й забезпечення (опосередковано) управління економікою країни [21, с. 85]. Як вказується у фаховій літературі, саме господарсько-судова форма захисту суб'єктивних прав найбільш пристосована для розв'язання господарських спорів, здійснення впливу на економіку України [209, с. 12]. Тому удосконалення правової регламентації статусу господарського суду, у тому числі і як суб'єкта адміністративного права та як учасника адміністративно-правових відносин, є засобом підвищення ефективності управління економікою країни, захисту прав учасників економічних (господарських) відносин.

В контексті нашого дослідження погодимося із точкою зору А. Л. Борко, який відмічає, що так чи інакше розуміння адміністративно-правових відносин, зокрема, й тих, учасниками яких є суди, першочергово має ґрунтуватись на загальному визначенні правових відносин [43, с. 60]. Такий методологічний, науково обґрунтований підхід є цілком доречним, адже відображує зв'язок понять (адміністративно-правові відносини, адміністративно-правові відносини за участю судів, адміністративно-правові відносини за участю господарських судів) як прояв філософських категорій загального, особливого та одиничного.

Тобто адміністративно-правові відносини за участю господарських судів, як явище одиничне, наслідують усі ознаки та властивості більш загального

(родового) поняття, яким виступають адміністративно-правові відносини. Наприклад, це стосується їх структури, яка, як і родове явище, складається із суб'єктів, об'єкта, змісту, юридичних фактів. Але, поряд із цим, ці відносини також враховують специфіку особливого, яким виступають адміністративно-правові відносини за участю судів.

Наведений системний зв'язок між вказаними поняттями дозволяє як відобразити власні істотні риси, які притаманні адміністративно-правовим відносинам взагалі [4, с. 59–60], та специфіку їх існування у різних сферах державного управління, наприклад, в управлінні судами, так і врахувати загальні особливості, які відмежовують адміністративно-правові відносини від інших відносин, учасником яких є господарський суд. Це забезпечує можливість для проведення змістовного наукового аналізу тієї специфіки, яка відрізняє адміністративно-правові відносини у випадку їх виникнення в сфері судочинства та судоустрою та їх реалізації у діяльності господарських судів.

Щодо поняття «адміністративно-правові відносини», то незважаючи на продовження в науці адміністративного права дискусії з приводу його змісту, погодимося із точкою зору О. І. Харитонової, яка в результаті проведеного дослідження пропонує під цим поняттям розуміти урегульовані адміністративно-правовими нормами суспільні відносини, що складаються у галузі державного управління та адміністративної охорони публічного правопорядку, один з учасників (або всі учасники) яких є носієм владних повноважень, а також суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, які перебувають під охороною держави [287, с. 22]. Вважаємо, що наведене визначення в цілому відображує ту змістовну специфіку, яка притаманна адміністративно-правовим відносинам як самостійному явищу правової дійсності. Тобто це відносини державно-управлінського характеру, регулюються нормами адміністративного права, які внаслідок цього мають специфічну структуру (суб'єктів, об'єкт, зміст, юридичні факти), та мають притаманний їм правовий режим реалізації.

Дещо схоже за змістом визначення поняття адміністративно-правові

відносини наведено О. М. Якубою. Так, зокрема, вона під цим поняттям розуміла суспільні відносини, що регулюються адміністративно-правовими нормами, в яких одна із сторін наділена правом вимагати від іншої сторони у процесі виконавчої та розпорядчої діяльності здійснення поведінки, вказаної в адміністративно-правовій нормі, а також дане відношення охороняється державою [303, с. 53]. В цьому визначенні, окрім ознак вже наведених у О. І. Харитоновою, О. М. Якуба більш докладно розкрила зміст державного управління як виконавчої та розпорядчої діяльності.

Наступним прикладом визначення поняття «адміністративно-правові відносини» є позиція, що висловлена Т. О. Коломоєць, яка розглядає їх як «суспільні відносини, врегульовані нормами адміністративного права, суб'єкти яких наділені правами й обов'язками у сфері забезпечення органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування реалізації та захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, а також в процесі державного і самоврядного управління в сферах соціально-економічного й адміністративно-політичного розвитку та охорони громадянського порядку» [118, с. 43–44]. Звернемо увагу, що Т. О. Коломоєць у наведеному визначенні акцентує увагу на сферах, в яких виникають суспільні відносини, які є предметом регулювання адміністративного права. Хоча зауважимо, що у наведених вище прикладах їх автори вказували на нерівноцінне положення учасників (сторін) цих відносин, що має місце наслідок того, що один з їх учасників (або всі учасники) є носієм владних повноважень. В наведеному формулюванні Т. О. Коломоєць лише обмежилася вказівкою на наявність суб'єктів цих правовідносин та володіння ними суб'єктивними правами та юридичними обов'язками.

Узагальнюючи наведені точки зору науковців щодо змісту поняття «адміністративно-правове відношення» [286, с. 193; 118, с. 43–44; 303, с. 53], попередньо можна відзначити, що це урегульовані нормами адміністративного права суспільні відносини, що складаються при реалізації та захисті прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб у галузі державного управління в процесі виконавчої і розпорядчої діяльності та адміністративної

охорони публічного правопорядку, один з учасників (сторін) яких є носієм державно-владних повноважень, а також суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, які перебувають під охороною держави.

Відмітимо, що наведені визначення поняття «адміністративно-правові відносини» в цілому в їх сукупності дозволяють скласти уявлення про їх юридичну природу та сутність, але їх автори у кожному випадку вказують у наведених дефініціях на дещо різні риси цих відносин. Тому для більш змістовного з'ясування природи та сутності адміністративно-правових відносин вважаємо за необхідне з'ясувати, які саме ознаки їм притаманні.

В теорії адміністративного права багато вчених присвятили свої роботи з'ясуванню ознак, якими характеризуються саме адміністративно-правові відносини як специфічний різновид правовідносин. Так, В. О. Ніканорова виділяє чотири найзагальніші ознаки, які притаманні всім адміністративно-правовим відносинам: «адміністративні правовідносини не завжди будуються за принципом влади підпорядкування; адміністративні правовідносини виникають з ініціативи однієї зі сторін, а згода іншої далеко не в усіх випадках є обов'язковою; адміністративні правовідносини за своєю сутністю є організаційними; правові конфлікти, що виникають під час реалізації адміністративних правовідносин і мають статус юридичного факту, вирішуються в адміністративному (позасудовому) порядку та в порядку спеціалізованого (адміністративного) судочинства» [172, с. 207–208].

Окрім зазначених ознак, С. М. Алфьоров, С. В. Ващенко виокремлюють й інші риси, які відображають специфіку виконавчо-розпорядчої діяльності в межах адміністративно-правових відносин: вони являють собою юридичну форму управлінських відносин; їм притаманний організаційний характер, оскільки адміністративні правовідносини є невід'ємною частиною державного управління; виникають у сфері виконавчо-розпорядчої діяльності; суб'єктами адміністративно-правових відносин виступають органи державного управління; обов'язковою умовою виникнення адміністративно-правових відносин є те, що однією стороною їх виступають суб'єкти, які наділені юридично-владними

повноваженнями; один із суб'єктів цих відносин діє владно; об'єктом у більшості випадків виступають дії, діяльність, поведінка людей, здійснення яких є реалізацію адміністративно-правових відносин; у деяких випадках адміністративно-правових відносин (як правило, організаційно-майнового характеру) об'єкт складний: поведінка людей і майно – «предмет»; учасники адміністративно-правових відносин, які порушили вимоги адміністративно-правових норм, несуть відповідальність перед державою в особі її органів (як правило, органів виконавчої влади) [18, с. 16–17].

В. І. Курило виділяє інші особливості адміністративно-правових відносин, зокрема, вони: виникають і змінюються на основі норм адміністративного права; вони забезпечують не лише права та основоположні свободи людини, а й функціонування та розвиток суспільства та власне самої держави; регулюють широке коло відносин у сфері публічного управління, звідси впливає їх публічна природа; виникнення таких відносин може відбуватися і без згоди однієї із сторін; мають свідомо-вольовий характер; перебувають під охороною держави, у тому числі за допомогою заходів примусу [11, с. 39–40].

Серед особливостей адміністративно-правових відносин В. К. Колпаков виділяє наступні: 1) є однією з форм існування соціальних відносин; 2) конструюються у межах адміністративно-правових норм, тобто норми містять абстрактні конструкції відносин; 3) об'єктивуються з виникненням юридичних фактів, передбачених адміністративно-правовими нормами; 4) одним із суб'єктів цих відносин завжди є носій владних повноважень щодо інших учасників, якими його наділяють адміністративно-правові норми [119, с. 69–70].

Якщо узагальнити наведені та ряд інших точок зору науковців, що висловлені з приводу питання особливостей адміністративно-правових відносин, то відмічаємо наступні найбільш поширені, але разом із цим необхідні та достатні для відокремлення цих відносин як самостійного явища ознаки, які їх притаманні. До їх числа пропонуємо віднести наступні: підставою виникнення, зміни та припинення таких відносин переважно є норми адміністративного права; вони являють собою юридичну форму управлінських відносин і мають

організаційний характер; регулюються переважно за допомогою імперативного методу, хоча допускається поєднання з диспозитивним методом; в цих відносинах права і обов'язки пов'язані із практичним здійсненням їх учасниками державного управління і потребують для свого задоволення відповідних дій виконавчо-розпорядчого характеру; виникають у сфері виконавчо-розпорядчої діяльності; умовою виникнення адміністративно-правових відносин є участь у них обов'язкового суб'єкта – органу державного управління, який наділений юридично-владними повноваженнями; адміністративно-правові відносини можуть виникати з ініціативи кожної із сторін незалежно від волевиявлення другої сторони, на відміну від цивільно-правових відносин; спори між сторонами адміністративно-правових відносин, як правило, вирішуються в адміністративному, позасудовому порядку; адміністративно-правові відносини, що виникають між органами виконавчої влади та іншими учасниками адміністративного права, не завжди є відносинами, що здійснюються за методом влади та підпорядкування; порушення однією із сторін адміністративно-правових відносин вимог адміністративно-правової норми тягне за собою юридичну відповідальність перед державою в особі її органів [4, с. 59–60; 18, с. 17; 172, с. 207–208; 18, с. 16–17; 11, с. 39–40; 119, с. 69–70].

Отже, при виникненні адміністративно-правових відносин, учасником яких виступає господарський суд, вони будуть, як явище похідне від загального, яким виступають адміністративно-правові відносини, володіти вищевказаними ознаками. На цій підставі з урахуванням виділення характерних рис адміністративно-правових відносин, що виникають під час діяльності господарських судів, є підстави уточнити сформульоване раніше визначення.

З урахуванням проведеного додаткового виявлення ознак адміністративно-правових відносин їх можна охарактеризувати як урегульовані нормами адміністративного права суспільні відносини, які перебувають під охороною держави, виступають формою реалізації діяльності у галузі державного управління і мають організаційний або виконавчо-розпорядчий характер, один з учасників (сторін) яких є носієм державно-владних повноважень, а інші

учасники володіють суб'єктивними правами та юридичними обов'язками, реалізація яких спрямована на захист прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб у галузі державного управління.

З наведеного визначення досліджуваного поняття можна зробити висновок, що ці відносин у їх застосуванні до діяльності господарського суду є проявом здійснення державного управління у сфері судочинства та судоустрою та пов'язані із виконанням дій організаційного або виконавчо-розпорядчого характеру. Вказаний різновид управління, як можна припуститися думки, є складовою такого загального державного виду державного управління як управління юстицією [4, с. 562]. Щодо характеристики цього управління, то погодимося із А. Л. Борко, який, досліджуючи питання основних рис адміністративно-правових відносин у сфері функціонування судової системи України, відмічає, що вони в основному реалізуються в рамках окремого напрямку державно-владної організаційно-управлінської діяльності – судового управління, що поєднує елементи прямого державного управління і суддівського самоврядування [43, с. 63]. Враховуючи самостійний характер існування судової гілки влади (ст. 6 Конституції України) та незалежність організації та діяльності судів та суддів (ст. 126 Конституції України), цілком обґрунтованою буде думка щодо можливості виділення судового управління або управління судами в окремий напрям державного управління.

З приводу виділення цієї форми управління звернемо увагу на позицію Д. М. Притики, який, досліджуючи питання організаційно-правових засад діяльності господарських судів України, зміст поняття судового управління визначає як сукупність управлінських впливів, спрямованих на забезпечення високої ефективності діяльності судів, належне функціонування системи правосуддя. Додатково вказаний автора пропонує замість поняття «судове управління» використовувати поняття «судове адміністрування», що більш адекватно відображає правову природу цього явища [209, с. 8]. З такою думкою, враховуючи характер регулювання (організаційно-управлінський) та засоби його реалізації (норми адміністративного права), цілком можна погодитися. Як

зауважує В. Ю. Мащук, адміністративно-правові відносини у діяльності судів загальної юрисдикції виникають з приводу формування структури судів, організації їх роботи, розподілу навантаження, прав і обов'язків між суддями та працівниками апаратів судів, тощо, відображуючи реалізацію завдання організації та забезпечення діяльності судової системи [159, с. 215].

Тобто цілком обґрунтованим також буде висновок про те, що виступаючи проявом окремого напрямку державного управління – судового управління (судового адміністрування), адміністративно-правові відносини, що виникають у діяльності судів, будуть мати власну специфіку. І на існування таких особливостей вказується фахівцями [159, с. 219; 43, с. 60; 102, с. 54; 228, с. 167; 39, с. 11]. Вважаємо, що наявність вказаних особливостей обумовлена двома основними чинниками, які лежать в основі можливості виділення судового адміністрування як окремого напрямку державного управління.

Так, мова йде про: по-перше, специфічні умови, порядок та форми організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні; по-друге, незалежність як основу існування цієї гілки влади та її організаційних елементів, які у тому чи іншому аспекті входять до неї (суди, Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Вища рада правосуддя, Вища рада юстиції, суддівське самоврядування, Національна школа суддів України, тощо).

Також окремим чинником появи особливостей адміністративно-правових відносин, що виникають у діяльності судів, зокрема, і господарських, слід вважати спрямованість їхньої діяльності на забезпечення кожному, у тому числі і суб'єкту підприємницької діяльності, права на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України (ст. 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Зокрема, М. П. Запорожець звертає увагу на те, що до особливостей адміністративно-правових відносин в судах можна віднести те, що вони: виникають поза сферою здійснення правосуддя, мають щодо місцевого загального суду як внутрішній, так і зовнішній характер; переважним зовнішнім учасником виступають органи (представники) судової влади, інші органи

держави, покликані сприяти забезпеченню функціонування судів (Державна судова адміністрація), які наділені владними повноваженнями щодо здійснення організаційного забезпечення діяльності судів; мають субсидіарний, допоміжний характер, оскільки їх об'єктами є дії, поведінка людей, які не пов'язані із здійсненням їх основної функції – правосуддя; ці відносини в судах виникають при обов'язковому дотриманні принципу самостійності судів і незалежності суддів [93, с. 8]. З такою точкою зору цілком можна погодитися.

Як вбачається з наведеного, саме ці особливості і дозволяють вести мову про можливість виділення в якості окремого об'єкта наукового дослідження таких явищ як адміністративно-правові відносини у сфері функціонування судової системи України та адміністративно-правові відносини у сфері функціонування судів відповідних юрисдикцій, зокрема, господарських судів. Наведена вище специфіка характеру, об'єкта, змісту та суб'єктів цих відносин у поєднанні із врахуванням особливого статусу суду в Україні підтверджує обґрунтованість висновків про виділення судового адміністрування в якості окремого та самостійного напряму державного управління, а адміністративно-правові відносини, які виникають під час його здійснення, слід вважати правовою формою та засобом його реалізації.

Як узагальнення проведеного у підрозділі дослідження щодо сутності та особливостей адміністративно-правових відносин за участю господарських судів, слід вказати на наступне.

Сутність адміністративно-правових відносин за участю господарських судів полягає у тому, що вони виступають правовою формою реалізації судового адміністрування як самостійного напряму державного управління, дослідження якого слід розглядати як перспективний напрям розвитку науки адміністративного права, а за своїм змістом втілюються у пов'язані із виконанням дій організаційного та виконавчо-розпорядчого характеру.

Визначено, що адміністративно-правові відносини – це зв'язок між людьми чи окремими їх групами, який виникає, змінюється та припиняється на основі норм адміністративного права, втілюється через реалізацію прав і

виконання обов'язків у сфері публічного управління (у тому числі внутрішньоуправлінську діяльність) органами державної влади в межах наданих їм повноважень.

Основною метою та результатом участі господарських судів у адміністративно-правових відносинах слід вважати створення необхідних правових, організаційних та матеріальних умов для належного функціонування господарського судочинства, забезпечення ефективності та результативності діяльності господарських судів щодо вирішення господарських спорів.

Адміністративно-правові відносини за участю господарських судів як різновид загального поняття «адміністративно-правові відносини» характеризуються такими ж ознаками та мають таку ж структуру, як і родове явище (суб'єкти, об'єкт, зміст, юридичні факти), але поряд із цим, як явище одиничне, володіють власними особливостями, які стосуються кола суб'єктів (обов'язковими учасниками цих відносин є господарський суд, уповноважена на його представництво особа, суддя та працівники господарського суду), об'єкта (діяльність із правового, організаційного та матеріального забезпечення діяльності господарських судів), змісту (реалізація адміністративно-владних повноважень учасниками цих відносин з метою забезпечення ефективності діяльності господарських судів).

Наявність вказаних особливостей адміністративно-правових відносин за участю господарських судів обумовлена двома основними чинниками: специфічні умови, порядок та форми організації і функціонування судової влади та здійснення правосуддя в Україні, матеріальна, організаційна та правова незалежність судів взагалі та господарських судів зокрема.

Перспективними напрямками подальших наукових досліджень проблематики участі господарських судів у адміністративно-правових відносинах слід вважати дослідження питання підстав їх відмежування від інших відносин, учасником яких є цей суд, а також визначення змісту структури адміністративно-правових відносин за участю господарських судів.

1.3. Проблеми розмежування адміністративних та інших правовідносин, що виникають у діяльності господарських судів

Суспільні відносини в усі часи були невід'ємною частиною людського існування. Такі відносини – це різноманітні форми взаємозв'язку, що виникають у процесі діяльності між окремими людьми, їх соціальними групами, а також всередині них у зв'язку з їхнім ставленням до природи й одне до одного, це об'єктивна і стійка структура суспільних зв'язків, що складається й розвивається відповідно до видів і предметів людської діяльності [17, с. 87; 178, с. 33]. Сьогодні відносини між людьми об'єднують останніх у групи та утворюють те суспільство, без якого неможливе існування держави. Існують різні види суспільних відносин, їх поділ переважно залежить від сфери суспільного життя, в якій вони виникають, тому виділяють: політичні; моральні; економічні; релігійні; правові, де останні – це суспільні відносини, врегульовані правом [104, с. 376; 53, с. 153]. У юридичній науці серед вчених висловлюються дещо різні погляди на зміст цього явища. Зокрема, йому дається така характеристика: правові відносини – це врегульовані норми права суспільні відносини, учасники яких є носіями суб'єктивних прав і обов'язків [106, с. 16]. Або вказується, що це специфічні суспільні відносини, що виникають на основі норм права, учасники яких є носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків [104, с. 377]. Нарешті можна навести таке визначення поняття правові відносини – це суспільні відносини, які є юридичним виразом фактичних суспільних відносин, де одна сторона на основі правових норм вимагає від іншої сторони виконання певних дій або утримання від них, а інша сторона повинна виконати ці вимоги, що охороняються державою [86, с. 335].

Слід зазначити, що наведені визначення мають певні відмінності (окрім того, що є різновидом суспільних відносин, а їх суб'єкти мають права та обов'язки), розкриваючи сутність правовідносин з різних сторін. Але незважаючи на існування відмінних визначень цього поняття, у загальній теорії права вчені виокремлюють майже однакові ознаки правових відносин: а) є

різновидом суспільних правовідносин; б) їх виникнення пов'язане з правовими нормами; в) суб'єкти правовідносин наділені правами та обов'язками; г) правовідносини між суб'єктами виникають внаслідок свідомих діянь за наявності волевиявлення; д) реалізація прав або виконання обов'язків у правовідносинах можуть бути забезпечені державним примусом; [104, с. 377–378; 247, с. 382–383; 273, с. 434–435]. Вважаємо, що ці ознаки дають повне уявлення про правові відносини.

Засобом пізнання правовідносин також є їх кваліфікація за різними критеріями, наприклад, такими як: функціональне призначення (регулятивні та охоронні); час дії (довгострокові та короткострокові); ступень конкретизації (абсолютні та відносні); кількість суб'єктів (прості та складні); розподіл прав та обов'язків між суб'єктами (односторонні та двосторонні); метод правового регулювання (договірні та управлінські); характер обов'язку (пасивного та активного типу), окремо виділяють матеріально-правові та процесуально-правові правовідносини; за предметом правового регулювання: конституційні, цивільні, кримінальні, сімейні, трудові, фінансові та інші [247, с. 389–390; 267, с. 615; 86, с. 337–338; 104, с. 389–390; 53, с. 156–158]. Наведена розширена класифікація безумовно не тільки сприяє з'ясуванню характерних рис правовідносин, але і демонструє механізм їх реалізації, способи впорядкування та форми прояву, що може бути покладено в основу з'ясування критеріїв їх розмежування.

Із загального числа правовідносин за предметом правового регулювання виділяють адміністративні правовідносини, які займають чільне місце, оскільки у сфері регулювання адміністративного права перебуває весь спектр відносин, що формуються в ході діяльності органів виконавчої влади щодо реалізації покладених на них завдань і функцій держави [10, с. 86]. Саме важливість адміністративно-правових відносин для суспільства та держави, а також їх різноманітність і багатогранність обумовили підвищений інтерес вчених–адміністративістів щодо з'ясування їх змісту та сутності.

Враховуючи наведене та з метою опрацювання теоретичного підґрунтя для виявлення підстав і з'ясування значення розмежування адміністративних та

інших правовідносин, що виникають в діяльності господарських судів, необхідно виявити, які саме ознаки їм притаманні.

Відмітимо, що оскільки адміністративно-правові відносини є одним із видів правових відносин, вони характеризуються двома групами ознак: 1) загальними, які притаманні усім правовим відносинам, незалежно від їх виду; 2) спеціальними, що притаманні виключно адміністративно-правовим відносинам і відрізняють їх від інших видів правовідносин. Відповідно, основну увагу слід приділити виявленню спеціальних ознак досліджуваних відносин, адже саме на їх ґрунті, як явищі особливому, ми зможемо здійснити процес відмежування цих відносин від інших відносин, що виникають під час діяльності господарських судів.

У попередньому підрозділі нами вже було досліджено питання сутності, структури та особливостей адміністративно-правових відносин, у тому числі і за участю господарських судів. Ґрунтуючись на висновках попередніх підрозділів, додатковому узагальненні позицій науковців з цього питання [172, с. 207–208; 18, с. 16–17; 11, с. 39–40; 119, с. 69–70], можемо сформулювати ознаки, якими будуть характеризуватися адміністративно-правові відносини, що виникають під час діяльності господарських судів, а саме: а) підставою виникнення, зміни та припинення таких відносин переважно є норми адміністративного права, зокрема, під час здійснення публічного управління в межах господарських судів; б) регулюються за допомогою поєднання двох методів: імперативного та диспозитивного; в) мають складний об'єкт регулювання; г) одним із суб'єктів обов'язково буде орган державної влади (господарські суди) або його посадова особа; г) для їх виникнення необхідне бажання принаймні однієї сторони, у той же час бажання іншої або її згода необов'язкові; д) реалізуються як в процесі внутрішньоорганізаційних та зовнішньоорганізаційних відносин (публічного управління), так і в процесі реалізації правосуддя господарськими судами; е) гарантують права та свободи людини та громадянина; є) забезпечують реалізацію правосуддя, тим самим сприяють виконанню завдань, поставлених перед державою; ж) спори, які виникають з приводу реалізації адміністративно-

правових відносин за участю господарських судів, можуть бути вирішені у процесуальному та судовому порядку; 3) суб'єкти таких відносин у випадку порушення адміністративно-правових норм несуть юридичну відповідальність.

Виділення характерних рис адміністративно-правових відносин, що виникають під час діяльності господарських судів, дозволяє нам більш повно провести їх відмежування від інших відносин. Адже, як можна відзначити, адміністративно-правові відносини, що виникають під час діяльності господарських судів України, дуже тісно переплітаються з іншими правовими відносинами, тому що лише один вид правових відносин самостійно не в змозі забезпечити виконання завдань, поставлених перед судовою системою України та господарськими судами, які є її частиною.

Для з'ясування проблемних питань, які можуть виникати при розмежуванні адміністративних та інших правовідносин, необхідно визначити, які саме правовідносини, окрім адміністративних, будуть виникати у процесі здійснення двох взаємопов'язаних напрямків діяльності господарських судів: управління ними (внутрішньоорганізаційного та зовнішньоорганізаційного) та реалізації основної їх функції – здійснення правосуддя. Треба зазначити, що окремі проблеми розмежування адміністративних відносин від інших правовідносин, що виникають за участю судів були, предметом дослідження Є. В. Авдеєнко [2, с. 82–96], А. Л. Борко [41, с. 59–102, 143–216, 344–399], В. А. Гомади [60, с. 68–124], В. Ю. Машука [160, с. 31–78] і Г. Я. Наконечної [169, с. 41–76] і стали підґрунтям для проведеного нами розмежування.

Так, в діяльності господарських судів, окрім адміністративно-правових відносин, можуть виникати, зокрема, такі правові відносини: конституційні, міжнародні, трудові, фінансові та ін.

Конституційні правовідносини, як справедливо зауважує М. В. Савчин, «виражають правовий зв'язок між їх учасниками з приводу матеріальних і духовних благ, які гарантуються конституційно-правовими засобами» [240, с. 48], зокрема, встановленням основних норм в Основному Законі держави – Конституції України, які забезпечують основоположні права і свободи людини

та громадянина та містять засади функціонування органів державної влади. Конституційно-правові відносини в науці конституційного права визначають як «нормативно визначені суспільно-політичні відносини, що виникають, змінюються або припиняються внаслідок діяльності чи поведінки суб'єктів конституційно-правових відносин або ж незалежно від їх волі, як результат певного стану чи статусу, і породжують конституційні права й обов'язки учасників цих відносин» [198, с. 75]. Достатньо детально характеризує зазначені відносини В. Ф. Погорілко, зазначаючи, що вони: є одним з видів суспільно-політичних відносин; змінюються і припиняються на підставі дії конституційно-правової норми; пов'язані переважно з реалізацією владних або політичних інтересів суб'єктами конституційного права (держава, фізичні та юридичні особи, у тому числі органи державної влади); характеризуються динамічністю (як залежно від діяльності суб'єктів конституційно-правових відносин, так і без їх волі); реалізація конституційно-правових норм обумовлює виникнення конституційних прав й обов'язків суб'єктів цих правовідносин; охоплюють усі сфери суспільного і державного життя, мають власні відмінні від інших об'єкт, суб'єкти, зміст правовідносин і юридичні факти [198, с. 75]. Опосередкування цих відносин здійснюється завдяки закріпленню у Конституції України норм, які визначають основоположні права і свободи людини та громадянина, а також містять засади функціонування органів державної влади, зокрема, судів.

Таким чином, порівнюючи ознаки, які притаманні конституційно-правовим відносинам і адміністративно-правовим відносинам, що виникають під час діяльності господарських судів України, можна зробити висновок про те, що конституційно-правові відносини становлять основу, на якій будуються інші правовідносини, зокрема, адміністративно-правові, що формуються в господарських судах України. Під основою, на нашу думку, правильним буде розуміти ті відносини, що будуються на виконання конституційних норм, що безпосередньо стосуються сфери здійснення господарського правосуддя: ст. 6; ч. 3 ст. 8; ч. 3 ст. 37; ч. 2 ст. 39; ч. 6 ст. 41; ч.1,2 ст. 55; п. 14 ч. 1 ст. 92; ч. 6 ст. 136, а також розділ VIII «Правосуддя» Конституції України. Більшість із

зазначених норм знаходять своє відображення у Законі України «Про судоустрій і статус суддів», який визначає місце господарських судів в системі судоустрою України, а також статус суддів господарських судів, проте, такі відносини будуть вже не конституційно-правовими, а адміністративно-правовими. Отже, між цими двома видами правовідносин існує досить тонка межа, окрім того, аналіз їх характерних рис дає підстави вказати на те, що в контексті теми нашого дослідження ці відносини мають схожі ознаки, що ускладнює їх розподіл. Ми вважаємо, враховуючи погляди науковців на правові норми як основу правового відношення, що слід розмежовувати вказані види відносин з урахуванням тих норм права, якими вони регулюються, джерела, в яких вони містяться [240, с. 69–98], насамперед це: Конституція України, органічні закони і рішення Конституційного Суду України.

Міжнародно-правові відносини становлять собою «сукупність економічних, політичних, ідеологічних, правових, дипломатичних, військових та інших зв'язків між державами, основними соціальними, економічними і громадськими рухами, які діють на міжнародній арені, тобто між народами» [158, с. 7]. У внутрішній та зовнішній організаційній діяльності господарських судів України такі відносини впливають з міжнародних стандартів, що стосуються: 1) організації роботи господарських судів; 2) незалежності суддів.

Міжнародні стандарти організації роботи господарських судів стосуються: забезпечення доступу до правосуддя (Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам: № R (81) 7 щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя, № R (93) 1 про ефективний доступ до закону і правосуддя для найбільш вразливих верств населення); надання безоплатної правової допомоги та юридичних консультацій (Резолюції Комітету Міністрів Ради Європи: (76) 5 про безоплатну правову допомогу в цивільних, господарських і адміністративних справах, (78) 8 про безоплатну правову допомогу і юридичні консультації); зменшення надмірного робочого навантаження в судах (Рекомендація № R (86) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів з попередження і зменшення надмірного робочого навантаження в судах);

використання інформаційно-пошукових систем і новітніх технологій (Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам: № R (95) 11 щодо відбору, обробки, представлення та архівації судових рішень у правових інформаційно-пошукових системах, Res (2001) 3 щодо надання громадянам судових та інших юридичних послуг з використанням новітніх технологій). У свою чергу, до міжнародних стандартів незалежності суддів можна віднести такі, що встановлюють: права людини та її основоположні свободи (ст. 10 Загальної декларації прав людини [85], ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [123], ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [162]); незалежність судових органів і суддів, їх статус (Монреальська універсальна декларація про незалежність правосуддя, Основні принципи незалежності судових органів, Європейська хартія про закон «Про статус суддів», Висновок № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів для Комітету міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність суддів від); основи етичної поведінки суддів і їх відносин з іншими учасниками судового процесу (Бангалорські принципи діяльності судді, Висновки Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи: № 3 (2002) щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності, №7 (2005) з питання «Правосуддя та суспільство»).

З аналізу зазначених норм і проведеної класифікації вбачається подібність міжнародно-правових і адміністративно-правових відносин у сфері організації діяльності та роботи господарських судів. Слід зазначити й те, що міжнародні стандарти та, відповідно, міжнародно-правові відносини (що виникнуть з приводу їх реалізації та впровадження в діяльність господарських судів України) можуть стати підґрунтям для започаткування адміністративно-правових відносин. З урахуванням подібності таких відносин пропонуємо поділяти їх за найбільш вагомою відмінною ознакою – суб'єктами таких відносин. Щодо суб'єктів міжнародно-правових відносин, то їх поділяють на: 1) основні, чи первинні (держави, нації і народи, які реалізують право на самовизначення,

борються за незалежність); 2) похідні, або вторинні (міжнародні міжурядові організації та державоподібні утворення); 3) учасників окремих видів міжнародно-правових відносин (за згодою держав це може бути: уряд у вигнанні чи повстала сторона, воююча сторона). Під час реалізації правосуддя за участю господарських судів суб'єктний склад міжнародно-правових відносин буде виглядати таким чином: міжнародні міжурядові організації – держава (представлена вищими органами судової влади), натомість, суб'єктами адміністративно-правових відносин у даному випадку можуть бути: держава; органи виконавчої влади; органи судової влади, у тому числі господарські суди; посадові особи, насамперед судді; фізичні та юридичні особи.

Трудові правовідносини, напевно, мають найтісніший зв'язок з адміністративно-правовими, зокрема, щодо питання проходження державної служби, оскільки остання регулюється переважно адміністративно-правовими нормами. Б. П. Дмитренко трудові відносини визначає як «врегульовані нормами трудового права суспільні відносини, що виникають на підставі укладення трудового договору, контракту чи іншого юридичного факту з приводу участі працівника (робітника або службовця) в праці на підприємстві, в установі чи організації» [276, с. 121], основний масив таких відносин регулюється положеннями Кодексу законів про працю України [112].

Законом України «Про державну службу» встановлено, що «державна служба – це публічна, професійна, політично неупереджена діяльність із практичного виконання завдань і функцій держави, зокрема, щодо: забезпечення реалізації державної політики, виконання загальнодержавних, галузевих і регіональних програм, виконання законів та інших нормативно-правових актів; здійснення державного нагляду та контролю за дотриманням законодавства; управління персоналом державних органів; реалізації інших повноважень державного органу, визначених законодавством» (п.п. 2, 4, 6, 7 ч. 1 ст. 1) [212], особливості правового регулювання якої згідно з ч. 4 ст. 5 встановлюються законодавством про судоустрій і статус суддів (насамперед Законом України «Про судоустрій і статус суддів»). Тобто можна говорити про те, що норми цього

акта є спеціальними нормами відносно норм трудового права, які будуть загальними щодо проходження служби суддями в господарських та інших судах. Незважаючи на те, що переважна більшість таких спеціальних норм регулює проходження служби суддями, в самому Законі України «Про судоустрій і статус суддів» зазначено, що поряд з адміністративними відносинами існують й трудові: про що зазначено в ст. 125, яка називається «Припинення трудових відносин із суддею внаслідок припинення повноважень». Більш того, зазначений закон, та взагалі законодавство про державну службу, не охоплює усі питання, що виникають під час здійснення трудової діяльності суддями в господарських судах. Так, наприклад, спеціальними нормами (адміністративно-правовими) не врегульовані питання, що стосуються робочого часу суддів. Отже, трудові правовідносини виникають з приводу тих питань, які не урегульовані спеціальними нормами у сфері проходження державної служби суддями, останні діють в межах адміністративно-правових відносин. Зокрема відмічено, що суддя, з одного боку є державним службовцем, завдання і функції якого виявляються у реалізації судової влади, з іншого – працівником держави [145, с. 572].

Також відмітимо, що апарат суду та взагалі його штат не складається виключно з суддів, не менш важливими є посади керівника апарату суду, заступника керівника апарату суду, помічників суддів, секретарів, судових розпорядників. Зокрема, щодо останніх Кабінет Міністрів України у постанові «Про затвердження критеріїв визначення переліку посад працівників державних органів, які виконують функції з обслуговування» від 06.04.2016 р. № 271 до критеріїв розмежування посад працівників державних органів, які виконують функції з обслуговування, та посад працівників державних органів, які виконують завдання і функції держави, відносить: «зміст і характер виконуваної ними роботи, що в переважній більшості не передбачає здійснення повноважень, безпосередньо пов'язаних з виконанням завдань і функцій, визначених ч. 1 ст. 1 Закону України «Про державну службу», а також роботи, що пов'язана із забезпеченням належних умов функціонування державного органу [217]. Зазначене лише підтверджує належність працівників апарату суду до категорії

державних службовців, а відповідно, проходження їх служби регламентовано законодавством у сфері державної служби. Таким чином, відносини, що виникають з приводу проходження державної служби, будуть адміністративно-правовими. Слід погодитись з Г. Я. Наконечною з приводу того, що «у діяльності суду адміністративно-правові норми регулюють ту частину відносин, які виникають на основі принципу супідрядності: ієрархічні відносини в структурі суду, питання дисципліни, обов'язковості виконання розпоряджень вищих осіб (наприклад, голови суду чи роз'яснень вищих судів), організаційно-правові відносини щодо праці, де використовується метод владного підпорядкування, властивий адміністративно-правовому регулюванню. А трудовим законодавством регулюється та частина відносин, що близька до соціального захисту і охорони трудових прав та законних інтересів суб'єктів адміністративно-правових відносин у діяльності суду» [169, с. 50]. Фактично, трудові відносини будуть виникати з приводу тих питань, які не урегульовані законодавством про державну службу.

Фінансові відносини, як вказується в літературі, є юридичною формою вираження та закріплення певного різновиду суспільних відносин в галузі економіки, що можуть існувати лише в правовій формі [282, с. 46]. Згідно з ч. 1 ст. 148 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», «фінансування всіх судів в Україні здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України», а функції головного розпорядника коштів Державного бюджету України щодо фінансового забезпечення діяльності господарських судів України здійснює Державна судова адміністрація України (п. 2 ч. 3 ст. 148). Тобто у наведеній нормі йдеться про централізовані (децентралізовані) фонди коштів, які, у свою чергу, є предметом фінансово-правових [282, с. 50], а не адміністративно-правових відносин. Більше того, фінансово-правові відносини мають власні достатньо специфічні ознаки, що відмежовують їх не тільки від адміністративно-правових, а й взагалі від інших видів правовідносин: «фінансові правовідносини являють собою юридичну форму вираження та закріплення фінансових відносин, які, у свою чергу, є формою відповідних економічних відносин; першоосновою

виникнення, зміни та припинення фінансових правовідносин є фінансова діяльність держави, яка становить планомірний процес мобілізації, розподілу та витрачання централізованих і децентралізованих фондів коштів з метою виконання завдань і функцій державою; мають грошовий характер; однією зі сторін фінансових правовідносин завжди виступає держава в особі уповноваженого державного органу (органу місцевого самоврядування); завжди виникають, змінюються та припиняються на підставі закону (фінансово-правового акта), а не за волевиявленням сторін» [282, с. 45–46]. Отже, фінансово-правовим відносинам притаманний владно-майновий характер, що є основною відмінною ознакою фінансово-правових відносин від адміністративно-правових, оскільки останнім притаманний державно-владний характер.

Безпосередньо під час діяльності господарських судів України, тобто судового провадження з приводу вирішення господарських спорів, теж виникають проблеми щодо розмежування адміністративно-правових відносин власне з господарськими, щодо визначення підсудності деяких категорій судових спорів. Причину виникнення зазначеної проблеми описують Д. М. Притика і О. Ю. Шустік: «із введенням у дію Кодексу адміністративного судочинства України єдині за своєю правовою природою господарські спори розділені між судами двох різних юрисдикцій – адміністративними та господарськими, при цьому їх компетенція процесуальним законом чітко не визначена. Така ситуація створює загрозу однаковому та правильному застосуванню законодавства, не забезпечує доступності правосуддя для учасників судового процесу. Адже в багатьох випадках їм складно зорієнтуватись, за правилами якого з двох видів судочинства слід звертатись за захистом своїх прав у разі їх порушення державним органом. Нечітка визначеність підсудності справ призводить до випадків, коли один і той же спір може розглядатись різними судами» [208, с. 68]. Підтвердженням такої думки є Інформаційний лист Верховного суду України «Щодо застосування господарськими судами України положень процесуального законодавства стосовно розмежування компетенції між спеціалізованими адміністративними і господарськими судами» від

26.12.2005 р. № 3.2.-2005, в якому зазначено наступне: «матеріали господарських справ свідчать про неоднозначність судової практики щодо застосування господарськими судами України положень процесуального законодавства стосовно розмежування компетенції між спеціалізованими адміністративними і господарськими судами» [300].

З метою вирішення цього питання Верховний Суд України роз'яснив, що як «справа адміністративної юрисдикції може бути переданий на вирішення адміністративного суду спір, який виник між двома (кількома) конкретними суб'єктами суспільства стосовно їхніх прав та обов'язків у конкретних правових відносинах, у яких хоча б один суб'єкт законодавчо уповноважений владно керувати поведінкою іншого (інших) суб'єктів, а ці суб'єкти, відповідно, зобов'язані виконувати вимоги та приписи такого владного суб'єкта. У випадку, якщо суб'єкт (у тому числі орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа) у спірних правовідносинах не здійснює вказані владні управлінські функції щодо іншого суб'єкта, який є учасником спору, такий спір не має встановлених нормами КАС України ознак справи адміністративної юрисдикції, відповідно, не повинен вирішуватись адміністративним судом» [300]. Незважаючи на чітку позицію Верховного Суду України, а також урегульованість питання підсудності між адміністративними та господарськими судами, на практиці продовжують виникати випадки неправильного застосування правил підсудності, зокрема, за участю різних органів державної влади. Отже, питання розмежування адміністративних і господарсько-правових відносин виникає через наявні колізії між положеннями різних за своєю силою нормативно-правових актів.

Все вищезазначене свідчить про те, що у процесі організації та функціонування господарських судів поряд з іншими правовідносинами мають місце й адміністративні правовідносини, які стосуються, як вказує М. К. Закурін, таких важливих сфер їх діяльності як: забезпечення прав і законних інтересів суб'єктів господарювання в процесі здійснення посадовими особами господарських судів особистого прийому громадян, виконавчо-розпорядчої

діяльності суб'єктів публічної адміністрації, надання адміністративних сервісних послуг, захисту системи господарського судочинства від протиправних посягань та особливостей заохочення і дисциплінарної відповідальності суддів та службових осіб апарату судів, тощо [90, с. 124].

Слід відзначити, що розмежування адміністративних та інших правовідносин, що виникають в діяльності господарських судів, здійснюється на підставі, по-перше, загальних властивостей правовідносин шляхом порівняльно-правового аналізу елементів структури тих чи інших відносин між собою, по-друге, шляхом врахування власних особливостей, притаманних виключно адміністративно-правовим відносинам.

Також відмічаємо, що проблематика розмежування адміністративно-правових й інших відносин виникає через певну схожість в структурних елементах (об'єкті, змісті, суб'єкті) правових відносин, наявність колізій між положеннями різних за своєю силою, але схожих за предметом регулювання нормативно-правових актів. Саме тому належне розмежування відповідних правовідносин, що виникають в діяльності господарських судів, сприятиме правильному визначенню їх об'єкта та правової основи, кола суб'єктів, змісту їх прав та обов'язків господарського суду і його посадових осіб у цих відносинах.

В теоретичному плані дослідження питання розмежування адміністративних та інших правовідносин, що виникають в діяльності господарських судів, сприяє подальшій розробці теорії адміністративно-правових відносин як форми виконавчо-розпорядчої діяльності органів публічного управління, з'ясуванню їх сутнісних особливостей, кроків по удосконаленню форм їх реалізації та правових основ. В практичному плані вирішення питання розмежування адміністративних та інших правовідносин, що виникають в діяльності господарських судів, сприяє правильному вибору норми закону, який підлягає застосуванню у кожному конкретному випадку.

Відмітимо, що вирішення питання розмежування адміністративних та інших правовідносин, що виникають в діяльності господарських судів, маючи важливе теоретичне та практичне значення для подальшого удосконалення

функціонування вказаних судів, сприяє забезпеченню їх незалежності та створенню умов для ефективного здійснення функції вирішення господарських спорів, що забезпечує належну реалізацію права кожної особи – суб'єкта підприємницької діяльності на судовий захист. Проте, з'ясування критеріїв розмежування адміністративних та інших правовідносин, які виникають під час діяльності господарських судів, не забезпечує формування цілісного уявлення про засоби та форми упорядкування адміністративно-правових відносин, що виникають в діяльності господарських судів. Тому в наступному підрозділі дисертаційного дослідження нами буде досліджено питання адміністративно-правового регулювання організації діяльності господарських судів.

1.4. Правові засади організації діяльності господарських судів та місце серед них адміністративно-правового регулювання

Аналізуючи у попередніх підрозділах дисертаційного дослідження питання особливостей господарських судів у судовій системі та системі суб'єктів адміністративного права, визначаючи сутність та особливості адміністративно-правових відносин за їх участю, а також уточнюючи підстави для розмежування адміністративних та інших правовідносин, що виникають під час реалізації правосуддя за участю господарських судів, нами постійно зверталася увага на такі явища як норми адміністративного права, нормативно-правові акти, правовідносини, акти застосування права, реалізація прав та обов'язків, тощо.

Все це у тому чи іншому вигляді спрямовано на впорядкування суспільних відносин, зокрема, у сфері організації судочинства в Україні, надання їм стабільності, забезпечення захисту та розвитку з боку держави. Як правило, у фаховій літературі щодо цих випадків мова йде про особливий різновид соціального регулювання – правове регулювання.

З цього приводу погодимося із думкою, що необхідною умовою існування і гармонійного розвитку кожного суспільства, справедливого задоволення інтересів всіх його членів є встановлення і підтримування у стосунках між ними

певного порядку, де основне навантаження у виконанні зазначених функцій лягає на спеціально пристосовану до особливостей суспільного буття розгалужену систему соціального регулювання, важливе місце в якій посідає правове регулювання [86, с. 207]. Отже, існування та розвиток відносини, які виникають в діяльності господарських судів, забезпечення інтересів суб'єктів підприємницької діяльності та інтересів суспільства і держав в стабільності правосуддя – все це є результатом дії правового регулювання.

Враховуючи правовий характер нашої держави та визнання і закріплення на рівні Конституції України в її ст. 8 принципу верховенства права, дещо уточнимо наведену вище точку зору в частині значення правового регулювання серед інших різновидів соціального регулювання. Зокрема, науковцями вказано, що в системі соціального регулювання найважливіша роль належить правовому регулюванню [272, с. 264], адже воно передбачає впорядкування, юридичне закріплення та охорону суспільних відносин шляхом застосування правових засобів [273, с. 317]. І це дійсно так, адже ні засоби моралі, релігій чи традиції не здатні забезпечити одночасно і існування, і стабільний розвиток правовідносин, їх упорядкування, а за необхідності і захист.

Особливу важливість правове регулювання має для організації та функціонування судової гілки влади, адже саме на суди та в цілому на судову гілку влади покладено таке важливе завдання як захист прав та свобод особи, утвердження в державі права та підтримання режиму законності. З цього приводу вказано, що судова влада як гілка державної влади, що уповноважена здійснювати правосуддя, є обов'язковою складовою системи суб'єктів реалізації правоохоронної функції держави [26, с. 5]. Остання є однією з основних функцій, яка забезпечує існування держави як такої, безпеку її громадян та можливість існування і розвитку правовідносин. Взагалі, враховуючи положення ст. 19 Основного Закону, цілком обґрунтованою буде точка зору, що оскільки судова влада є частиною системи влади, необхідне правове регламентування владних повноважень органів судової влади з метою як наділення їх такою владою (й певними повноваженнями), так і забезпечення незалежності [262, с. 174].

Отже, вкажемо на те, що організація та забезпечення функціонування господарських судів потребують обов'язкового опосередкування спеціальною системою засобів, визначення їх правових засад, а також заходів щодо упорядкування відповідних правовідносин, учасником яких виступає цей суд. Все це можливе та повинно здійснюватися виключно за допомогою правового регулювання, різновидом якого виступає адміністративно-правове регулювання. З цього приводу слушно вказує В. О. Спасенко, що найбільш точно віддзеркалює зв'язки між поняттями «правове регулювання» й «адміністративно-правове регулювання» інтерпретація останнього як різновиду правового регулювання, де зазначені дві категорії з точки зору логіки співвідносяться як поняття родові й видові [254, с. 154]. З наведеного також відзначимо важливість правового та адміністративно-правового регулювання суспільних відносин у сфері судочинства, у тому числі і господарського, адже такий воно сприяє їх упорядкуванню, забезпечує стабільність та захист з боку держави.

З метою формування уявлення про правові засади організації діяльності господарських судів, місце серед них адміністративно-правового регулювання здійснимо аналіз понять «правове регулювання», «адміністративно-правове регулювання», їх особливостей та механізму реалізації.

Як вже було вказано, в основі адміністративно-правового регулювання як видового явища лежить така категорія права як правове регулювання. Щодо цього феномену правової дійсності, то в юридичній науці склалася єдність поглядів на його зміст та сутність. На це прямо вказують фахівці, відмічаючи, що в юридичній літературі сформувалося майже єдине розуміння правового регулювання як сукупності різноманітних форм та засобів юридичного впливу держави на поведінку учасників суспільних відносин, що здійснюються в інтересах всього суспільства або певного колективу чи особистості, з метою підпорядкувати поведінку окремих суб'єктів встановленому в суспільстві правопорядку [273, с. 315–316]. І таке визначення вказаного поняття в цілому можна підтримати, адже воно як характеризує зміст цього явища – сукупність

різноманітних форм та засобів юридичного впливу, так і відображує його сутність – засіб підтримання в суспільстві правопорядку.

Але зі свого боку зауважимо, що більш обґрунтованою є точка тих вчених–юристів, які звертають увагу, що правове регулювання – це здійснюваний за допомогою спеціальних юридичних засобів і способів процес впорядкування суспільних відносин з метою забезпечення певної сукупності соціальних інтересів, які вимагають правового гарантування [87, с. 95; 86, с. 208; 272, с. 264]. Тобто акцент робиться на тому, що правове регулювання своїм основним предметом має саме суспільні відносини, адже поведінка їх суб'єктів, а також їх суб'єктивні права та юридичні обов'язки, відповідні матеріальні та нематеріальні блага, інші обставини – все це є складовою правових відносин, ними охоплюється та в них входить. Звісно, що поведінка суб'єктів цих правовідносин є також об'єктом правового впливу, але вихідною точкою правового регулювання, початковим об'єктом все ж слід вважати саме суспільні відносини. В цьому контексті погодимося із Д. М. Павловим, який вказує, що загальним об'єктом регулювання адміністративно-правових норм є суспільні відносини, що виникають у процесі здійснення виконавчої влади, а безпосереднім об'єктом – поведінка суб'єктів [189, с. 24].

З цього приводу також вказується, що предметом правового регулювання є такі суспільні відносини (економічні, політичні, культурні, національні, релігійні та інші), які потребують правового впливу, а їх упорядкування можливе і водночас доречно саме за допомогою юридичних засобів і способів [87, с. 974 273, с. 317]. Така точка зору знаходить свою підтримку в юридичній літературі [273, с. 317; 86, с. 212]. Тобто спершу увага при правовому регулюванні звертається на ті соціальні відносини, що вже існують або виникають в суспільстві, але за рахунок їх важливості та значущості для самого суспільства, держави вони обов'язково потребують свого правового регулювання. І такими відносинами, які можуть регулюватися правом і при цьому потребують такого регулювання, є відносини, що виникають в діяльності господарських судів, у тому числі щодо участі їх у адміністративно-правових відносинах.

Узагальнюючи точки зору фахівців щодо характерних рис та особливостей правового регулювання, можна відмітити, що воно: 1) носить цілеспрямований характер, має організаційний та упорядкований характер, тобто здійснюється із використанням різноманітних юридичних засобів та способів, а також забезпечується певними методами; 2) повинно бути спрямоване на досягнення певних цілей, а тому носить результативний характер; 3) має певний предмет та сферу правового впливу, а його об'єктом є юридично значуща поведінка людей та їх об'єднань у суспільстві; 4) поширюється лише на ті суспільні відносини, що становлять предмет правового регулювання, тобто такі, які можуть бути упорядковані юридичними засобами і способами та об'єктивно потребують такого упорядкування; 5) є тривалим процесом, який може бути розділений на кілька відносно самостійних етапів (стадій), що передбачають насамперед правову регламентацію суспільних відносин, виникнення суб'єктивних прав і юридичних обов'язків та їх реалізацію; 6) має державну забезпеченість [87, с. 95–96; 273, с. 319]. Вважаємо, що наведені характерні риси дозволяють скласти повне уявлення про те, чим є та як організоване правове регулювання.

Але відмітимо той факт, що правове регулювання являє собою одну із фундаментальних категорій права, а тому має свої видові прояви, які можна виділити із урахуванням його предмета – певної групи однорідних суспільних відносин. В такому разі із урахуванням філософських категорій загального, особливого, одиничного вкажемо на можливість виділення рівнів правового регулювання, у тому числі і по відношенню до господарських судів та їх діяльності. По-перше, врахуємо, що в державі взагалі є потреба та здійснюється правове регулювання. По-друге, звернемо увагу на те, що однією із сфер правового регулювання, враховуючи самостійний статус судової гілки влади, є суспільні відносини з приводу організації та здійснення судочинства в Україні, а також заходи щодо забезпечення незалежності судів та суддів. По-третє, судова система країни становить собою розгалужену мережу судів (місцеві суди, апеляційні суди, вищі спеціалізовані суди, Верховний Суд), організація яких

заснована з урахуванням принципів територіальності, спеціалізації та інстанційності (ст. 17 Закону України «Про судоустрій та статус судів»).

Враховуючи наведене, визначимо як рівні правового регулювання відносини, що виникають в діяльності судів, зокрема, господарських, у тому числі і щодо їх участі у адміністративно-правових відносинах: загальний, особливий, спеціальний.

Так, загальний – це правове регулювання, що здійснюється взагалі в державі, у тому числі і щодо її державних органів, до складу яких, враховуючи відношення до гілки державної влади (судової) та державно-правову природу правового їх статусу, належать суди. Особливий рівень правового регулювання повинен характеризуватися за ознакою однорідності відносно відокремленої групи відносин, зокрема, відносин з приводу організації та забезпечення функціонування органів судової влади. Де таким різновидом, беручи до уваги предмет правового регулювання адміністративного права [137, с. 34–44; 11, с. 10], слід вважати адміністративно-правове регулювання, у тому числі і діяльності органів судової влади. В цьому контексті погодимося із А. А. Іванищуком, що адміністративно-правове регулювання судової влади – це форма соціальної взаємодії суб'єктів адміністративного права, це комплексний інститут адміністративного права, що об'єднує однорідні суспільні відносини, які описуються системою, структурою, механізмом, напрямками [97, с. 50]. Ця позиція підтверджує можливість виділення вказаного особливого рівня правового регулювання. Нарешті, спеціальний рівень правового регулювання стосується вже того конкретного об'єкта, який притаманний окремо узятому правовому відношенню чи невеличкій однотипній їх групі, наприклад, організації та створенню умов для діяльності саме господарських судів.

Отже, за допомогою виділення цих рівнів та їх аналізу можна продемонструвати динаміку розгортання правового регулювання. При цьому, врахуємо результати, отримані у першому підрозділі дисертаційного дослідження в тій частині, що в статусі господарського суду одночасно знаходять своє втілення наступні явища: статус органу державної влади як

частини механізму держави, статус органу здійснення правосуддя як частини судової влади та власне статус суду, який спеціалізується на розгляді окремої категорії справ – господарських справ. На цій підставі уточнимо зміст рівнів правового регулювання організації діяльності господарських судів: рівень правового регулювання статусу та діяльності господарського суду як органу держави; рівень адміністративно-правового регулювання статусу та діяльності господарського суду як органу судової влади; рівень адміністративно-правового регулювання статусу та діяльності господарського суду як такого, що спеціалізується на розгляді господарських справ.

Певним підтвердженням доцільності запропонованого виділення рівнів правового регулювання діяльності господарських судів є позиція К. Примакова, яким досліджені питання адміністративно-правового регулювання у сфері масової інформації в Україні. В результаті проведеного дослідження він дійшов висновку про можливість виділити ознаки цього явища, поділивши їх на загальні та спеціальні. Так, на його думку, загальні його ознаки відображають універсальні властивості адміністративно-правового регулювання цієї сфери як процесу, а спеціальні ознаки відображають як властивості процесу адміністративно-правового регулювання, так і особливості об'єкта (масова інформація, ЗМІ), який породжує цей процес [207, с. 149]. Тому, якщо врахувати, що певна сукупність ознак є підставою для відмежування одного явища від іншого, то розвиваючи позицію К. Примакова, цілком обґрунтованим буде припущення про можливість виділення як відображення загальних ознак адміністративно-правового регулювання у сфері діяльності органів судової влади, а як відображення спеціальних ознак – адміністративно-правового регулювання у сфері діяльності господарських судів.

Підтвердивши таким чином можливість виділення рівнів адміністративно-правового регулювання статусу та діяльності господарського суду, спробуємо з'ясувати зміст цього поняття. Насамперед відмітимо, що в його основу буде покладено загальне розуміння родового явища, яким є правове регулювання взагалі. Як вже вказувалося, під ним вчені–юристи розуміють здійснюваний за

допомогою спеціальних юридичних засобів і способів процес впорядкування суспільних відносин з метою забезпечення певної сукупності соціальних інтересів, які вимагають правового гарантування [87, с. 95; 86, с. 208; 272, с. 264]. У свою чергу, з приводу поняття «адміністративно-правове регулювання», у тому числі і у його застосуванні до різних сфер державного управління, вченими–адміністративістами наводяться наступні визначення.

Так, С. Г. Стеценко відмічає, що адміністративно-правове регулювання – це сукупність правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин у сфері адміністративного права [256, с. 64]. Це визначення є результатом додавання видових ознак (у сфері адміністративного права) до родового явища (правове регулювання). В цілому з таким розумінням поняття «адміністративно-правове регулювання» можна погодитися, але відмітимо, що його слід віднести до вузького розуміння, адже окрім відповідної сфери, де здійснюється правове регулювання, інших ознак цього явища С. Г. Стеценком не наведено. Хоча відмітимо, що в науці адміністративного права такий підхід знаходить свою підтримку [11, с. 205].

В цьому контексті проаналізуємо також позицію І. А. Городецької, яка доводить, що адміністративно-правове регулювання являє собою детерміновану суспільними потребами ідеальну модель бажаного результату ефективного функціонування суспільних відносин, що входять чи мають потенційну можливість входити до предмета адміністративного права, спрямовану на забезпечення прав свобод і публічних інтересів суб'єктів цих відносин [63, с. 64]. У наведеному визначенні заслуговує на увагу окреме виділення питання мети правового регулювання (ідеальна модель бажаного результату), його завдання (ефективне функціонування суспільних відносин), орієнтації на забезпечення прав і свобод суб'єктів відносин. До речі, останній момент є одним із пріоритетів розвитку сучасного адміністративного права в Україні. Однак, як засвідчує попереднє дослідження питання поняття «правове регулювання», воно є динамічним явищем, яке здійснює регулюючий вплив та приводить у рух правовідносини, забезпечуючи їх існування, стабільний розвиток,

упорядкування, а за необхідності і захист. На відміну від такого розуміння, точка зору І. А. Городецької характеризує статику адміністративно-правового регулювання. І хоча ми підтримуємо підхід до виділення статичної та динамічної досліджуваних правових явищ, але, як вважаємо, наведене визначення потребує свого уточнення. Воно стосується включення до цього визначення ознак, пов'язаних із здійснюваним за допомогою спеціальних юридичних засобів і способів процесом впорядкування суспільних відносин [87, с. 95; 86, с. 208; 272, с. 264]. Хоча відмітимо, що позиція І. А. Городецької заслуговує на увагу.

Іншим прикладом є позиція В. О. Спасенко, який досліджуючи питання адміністративно-правового регулювання діяльності державної реєстраційної служби України, дійшов висновку, що це процес упорядкування за допомогою правових норм відносин, що виникають з приводу створення та організації діяльності ДРС України і реєстраційних служб територіальних органів юстиції, а також відносин між ДРС України, цими службами та фізичними і юридичними особами, які до них звертаються, з метою забезпечення своїх прав, свобод і законних інтересів [254, с. 155]. Відмітимо, що наведене цим автором визначення, на наш погляд, в більшому ступені, ніж позиція І. А. Городецької, відображує дійсний зміст адміністративно-правового регулювання. Так, в ньому визначені його мета – забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників правовідносин, об'єкт впливу – відносини з приводу створення та організації діяльності ДРС України, зміст – процес упорядкування цих відносин. Зі свого боку зазначимо, що В. О. Спасенко обмежує розуміння адміністративно-правового регулювання лише вказівкою на те, що упорядкування здійснюється за допомогою правових норм. З цим погодитися не можна, адже, як слушно зауважує С. Г. Стеценко, адміністративно-правове регулювання – це саме сукупність правових засобів [256, с. 64]. На це вказує і узагальнення визначень поняття «правове регулювання», яке дається йому фахівцями в галузі теорії права [273, с. 315–316; 87, с. 95; 86, с. 208; 272, с. 264].

Ще одним варіантом визначення поняття адміністративно-правового регулювання в його застосуванні до регулювання у сфері масової інформації в

Україні є точка зору К. Примакова, який визначає його як діяльність органів державної влади, яка спрямована на впорядкування, охорону та розвиток суспільних відносин, що виникають у сфері масової інформації, за допомогою адміністративно-правових засобів [207, с. 149]. Відмітимо, що за своїм змістом це визначення наближене до точки зору С. Г. Стеценка, тобто базується на класичному розумінні поняття правове регулювання. Однак, зауважимо, що К. Примаков звертає увагу на два моменти, що відмінні від позиції С. Г. Стеценка. По-перше, акцентує увагу, що адміністративно-правове регулювання втілюється у діяльність органів державної влади. Вважаємо, що це дійсно так, адже держава, як відомо, діє через свої органи. Так, у першому підрозділі ми вказували, що через свою діяльність шляхом встановлення законності виникнення, розвитку та припинення господарських відносин господарський суд опосередковано включений у регулювання економіки, на що також вказують і інші фахівці [209, с. 28]. Тому цей аспект адміністративно-правового регулювання заслуговує на увагу. По-друге, К. Примаков ширше розкриває зміст терміну «регулювання суспільних відносин», характеризуючи його як «впорядкування, охорону та розвиток суспільних відносин». На наш погляд, таке розуміння завдання правового регулювання є цілком прийнятним, адже більш повно характеризує зміст цього напряму діяльності органів державної влади.

Стосовно досліджуваної у роботі сфери – сфери діяльності органів судової влади, то як приклад вказаного поняття наведемо позицію А. В. Рибас, яка адміністративно-правове регулювання у сфері призначення суддів характеризує як цілеспрямований вплив норм адміністративного права, здійснюваний органами суддівського самоврядування засобами владнорозпорядчої та адміністративно-сервісної діяльності на суспільні відносини стосовно призначення суддів, з метою забезпечення за допомогою адміністративно-правових засобів судів високопрофесійними суддями, які б були здатні здійснювати судочинство відповідно до принципу верховенства права [234, с. 18, 24–25]. З цього визначення зауважимо, що А. В. Рибас адміністративно-правове регулювання зводить лише до впливу норм адміністративного права, але, як

вказує більшість авторів, чії точки зору нами було наведено, доцільніше регулювання визначати як сукупність юридичних засобів. Так, норми права, зокрема, адміністративного, відіграють важливу роль у вказаному типі правового регулювання, але воно не зводиться лише до них, на що нами буде звернуто увагу нижче.

Ще одним прикладом визначення поняття адміністративно-правове регулювання щодо сфери діяльності органів судової влади є позиція А. Л. Борка, яку ним висловлено на підставі змістовного аналізу питання організаційно-правового забезпечення діяльності адміністративних судів України. Зі свого боку відмітимо, що, на наш погляд та як засвідчує проведений аналіз розуміння понять «адміністративно-правове регулювання», «адміністративно-правове регулювання у сфері судоустрою», точка зору, наведена А. Л. Борком, заслуговує на увагу. Так, автор дійшов цілком обґрунтованого висновку про те, що правове регулювання діяльності адміністративних судів – це форма впливу держави з використанням права на суспільні відносини у сфері діяльності адміністративних судів, що здійснюється за допомогою юридичних засобів і забезпечується законодавчими і підзаконними нормативно-правовими актами [42, с. 13]. Таке розуміння характеристики досліджуваного у підрозділі явища повністю нами підтримується.

З урахуванням аналізу точок зору науковців з приводу розуміння понять «правове регулювання», «адміністративно-правове регулювання», «адміністративно-правове регулювання діяльності судів» запропонуємо власне бачення поняття «адміністративно-правове регулювання діяльності господарських судів». Так, під ним пропонуємо розуміти здійснюваний завдяки діяльності органів державної влади за допомогою сукупності правових засобів цілеспрямований вплив на впорядкування, охорону та розвиток суспільних відносини у сфері діяльності господарських судів з метою забезпечення їх належної організації та функціонування відповідно до засад судочинства та гарантування суб'єктам підприємницької діяльності права на судовий захист.

В контексті опрацьованого нами визначення поняття адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів та на підтвердження його обґрунтованості наведемо точку зору А. А. Іванищука. Останній у своїх працях, присвячених питанням адміністративно-правового регулювання діяльності судової влади, вказує, що основним внутрішнім фактором її адміністративно-правового регулювання є забезпечення реальної незалежності (політичної, матеріальної, управлінської, організаційної і т.п.) суддів, які здійснюють правосуддя, забезпечення прав фізичних та юридичних осіб на законне, гуманне та справедливе судочинство та реального доступу до нього фізичних та юридичних осіб [97, с. 49; 97, с. 50]. Вважаємо, що ця думка щодо мети вказаного регулювання є слушною та відображує дійсне призначення адміністративно-правового регулювання судової влади в Україні.

Звернемо увагу на те, що вказаний різновид адміністративно-правового регулювання здійснюється за допомогою сукупності правових засобів. В юридичній літературі вказана сукупність правових засобів отримала назву механізму правового регулювання. З приводу значення механізму правового регулювання, як вказується у літературі, за його допомогою здійснюється правове регулювання в суспільстві, впорядковуються явища правової дійсності, забезпечується їх єдність, взаємозв'язок та взаємодія, відбувається процес трансформації правових приписів щодо реальної поведінки суб'єктів права [273, с. 326]. Тобто він є змістом та основною рушійною силою правового регулювання, без нього досягти мети такого регулювання просто неможливо.

У фаховій літературі механізм правового регулювання визначають як логічно узгоджену, динамічну, взаємопов'язану та взаємообумовлену систему уніфікованих юридичних засобів і способів, необхідну й достатню для забезпечення результативного та ефективного правового регулювання суспільних відносин [87, с. 96; 86, с. 220]. Саме ці властивості і характеризують цей механізм не просто як набір юридичних засобів, а саме як узгоджену поміж собою за призначенням, динамічну за характером впливу, взаємопов'язану між собою у процесі їх реалізації та взаємообумовлену необхідністю формування

цілісного явища правової дійсності систему. А включення того чи іншого елемента є необхідним та достатнім і робить такий механізм дієвим засобом впливу на суспільні відносини у сфері діяльності господарських судів задля їх впорядкування, охорони та розвитку.

У літературі з теорії права вказується, що цей механізм має певну структуру [86, с. 220]. Таке розуміння цілком обґрунтоване, адже саме поняття механізму, навіть поза його використанням у праві, передбачає певну сукупність взаємодіючих частин, елементів, або, як вказано у словнику, це пристрій, що передає, перетворює рух, або внутрішня будова чого-небудь, системи [250, с. 695]. При цьому, звернуто увагу на те, що сучасна юридична наука характеризується наявністю двох підходів до визначення елементів механізму правового регулювання: перший з них – широкий, що характеризується наявністю сукупності елементів, які беруть участь у процесі впорядкування суспільних відносин, другий – вузький та включає лише елементи, які складають основу регулятивної функції права [273, с. 325–327]. Незважаючи на те, що серед науковців відсутня єдність думок з приводу тих явищ, що утворюють його структуру, проведене нами узагальнення дає підстави вказати на наступну сукупність правових засобів, що утворюють цей механізм: норми права, нормативно-правові акти, юридичні факти, правовідносини, інтерпретаційні (акти офіційного тлумачення) та індивідуальні правові акти, реалізація права, принципи права, правосвідомість, правова культура, режим законності, протиправна поведінка, юридична відповідальність [86, с. 220; 273, с. 326–327; 272, с. 277]. Відмічено, що кожен з них виконує свої функції, впливає на поведінку людей і суспільні відносини своїм способом [272, с. 277].

Вкажемо, що враховуючи те, що механізм правового регулювання за своєю сутністю є засобом впливу на суспільні відносини, виконуючи функцію їх регулятора, то більш виваженим та таким, що дійсно відображує його зміст, є вузький підхід до визначення елементної будови цього механізму, який, як вказано в літературі, передбачає включення лише елементів, які складають основу регулятивної функції права: норми права, нормативно-правові акти,

правовідносини, реалізація права, законність [273, с. 326–327]. Також додамо такі елементи як принципи права, які більш доцільно розуміти не в аспекті відповідного принципу, а в значенні певного правового режиму – режиму законності. Решта явищ штучно розширює зміст вказаного поняття. Так, включені у його структуру юридичні факти є складовою правових відносин і у такий спосіб і входять до складу вказаного механізму, але не як самостійне явище. Наведені вище такі явища як правосвідомість та правова культура є результатом не тільки дії правового регулювання, а і правового впливу взагалі, є результатом дії обох явищ (регулювання та впливу) і у такому статусу не можуть бути включені до числа елементів механізму правового регулювання.

Щодо галузевого прояву механізму правового регулювання, то відповідно до предмета адміністративного права ним є механізм адміністративно-правового регулювання. Останній визначають як сукупність правових засобів, за допомогою функціонування яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин у сфері адміністративного права з метою забезпечення прав, свобод і публічних законних інтересів фізичних та юридичних осіб, функціонування громадянського суспільства і держави [7, с. 13–14; 11, с. 214]. Особливістю вказаного механізму можна вважати його нормативну основу, яку утворюють норми адміністративного права. Також до числа його особливостей віднесемо предмет його регулювання, яким виступають суспільні відносини у сферах державного управління та публічного управління, на розрізненні яких наполягають фахівці [115, с. 45]. Остання особливість стосується мети правового регулювання вказаного механізму, яка, погоджуючись із наведеною вище позицією, стосується забезпечення прав і свобод публічних законних інтересів фізичних та юридичних осіб, функціонування громадянського суспільства і держави. Решта властивостей механізму адміністративно-правового регулювання походить від родового явища – механізму правового регулювання.

З проводу структури механізму адміністративно-правового регулювання, то, як і у випадку із загальним правовим механізмом правового регулювання, у його структурі прийнято виділяти органічні (норми права, акти реалізації норм

права, правові відносини) та функціональні (юридичний факт, правова свідомість суб'єктів адміністративно-правового регулювання, законність, акти тлумачення норм права, акти застосування норм права) складові [7, с. 13–14; 256, с. 64]. Однак, нами було звернуто увагу, що основну та найбільш важливу його частину утворюють лише елементи, які складають основу регулятивної функції права: норми права, нормативно-правові акти, правовідносини, реалізація права, режим законності [273, с. 326–327]. Але як свідчить проведене у підрозділі дослідження, адміністративно-правове регулювання, яке здійснюється через відповідний механізм, в своїй основі, центральним їх елементом, який здійснює регулюючий вплив на організацію діяльності господарських судів, закріплює основні права та обов'язки учасників відповідних правовідносин, має норми адміністративного права. Саме на їх удосконаленні слід зосередити законодавцю увагу, бо від якості та повноти врегулювання цими нормами досліджуваних відносин залежить можливість їх існування, стабільний розвиток, ефективне упорядкування, а за необхідності і захист.

В цьому контексті, враховуючи акцентування нами уваги на визначальній ролі норми адміністративного права в регулюванні організації та забезпечення функціонування господарських судів, а також беручи до уваги предмет дослідження цього підрозділу, відзначимо позицію М. К. Закуріна. Цей вчений, розглядаючи питання адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів, звертає увагу на те, що адміністративно-правове регулювання у сфері господарського судочинства визначається певними межами, тобто тими явищами, на впорядкування яких спрямовані норми адміністративного права. В результаті проведеного дослідження М. К. Закурін вказує на те, що цей різновид правового регулювання визначається наступними межами: 1) адміністративні процедури щодо створення, реорганізації та ліквідації господарських судів; 2) визначення адміністративно-правового статусу суддів господарських судів; 3) кадрова робота в системі господарського судочинства: а) регулювання питань відбору, призначення, звільнення, відставки суддів господарських судів та їх керівників; б) заміщення вакантних посад

державних службовців апарату господарських судів, їх призначення та звільнення; 4) встановлення меж повноважень суддів, які обіймають адміністративні посади; 5) правове регулювання особистого прийому громадян у системі господарських судів; 6) доступ до публічної інформації та взаємодія із засобами масової інформації; 7) правове регулювання суддівського самоврядування системи господарських судів; 8) організація захисту суддів, охорони приміщень судів, підтримання в них правопорядку; 9) особливості заохочення і дисциплінарної відповідальності суддів та державних службовців апарату господарських судів; 10) забезпечення діяльності господарських судів судовою адміністрацією [90, с. 123; 91, с. 36–37]. Вважаємо, що із урахуванням форм та напрямів діяльності господарських судів (внутрішньоорганізаційних чи зовнішньоорганізаційних [93, с. 14; 257, с. 23]), змісту норм законодавства, яким врегульована їх діяльність, висновок М. К. Закуріна цілком можна підтримати. На наш погляд, наведені ним межі адміністративно-правового регулювання у сфері господарського судочинства сприяють формуванню доволі повного уявлення про це явище.

У свою чергу, звернемо увагу на той факт, що необхідною умовою існування та можливості сприйняття учасниками суспільних відносин норм права, у тому числі і адміністративного, є відповідні джерела права. Щодо поняття «джерело права», то під ним розуміють певні форми (засоби) зовнішнього виразу права, де такими основними формами виступають законодавство, звичаєве, прецедентне, договірне право, а також судова і адміністративна практика [273, с. 165; 53, с. 121; 86, с. 178]. Враховуючи, те що Україна є представником країн континентальної системи права, то основною, такою, що переважає серед інших, формою джерел права слід вважати законодавство, особливо враховуючи обсяг поняття «законодавство», яке йому надано у рішенні Конституційного Суду України від 09.07.1998 р. № 12-рп/98 [235]. На цій підставі зробимо висновок, що в структурі механізму адміністративно-правового регулювання елементом, який забезпечує взаємодію всіх інших складових, засобом фіксації норм адміністративного права, якими

врегульовані відносини з приводу організації та забезпечення діяльності господарських судів, є система нормативно-правових актів. Саме ці акти і утворюють правові засади організації діяльності господарських судів.

На підтвердження цієї тези наведемо точку зору С. О. Бондара, яким правові основи діяльності адміністративних судів в Україні визначено як сукупність правових актів, які регулюють суспільні відносини, що виникають, розвиваються та припиняються за їх участю [39, с. 17]. У свою чергу, В. О. Спасенко адміністративно-правову основу діяльності ДРС України характеризує як систему адміністративно-правових норм, що регламентують відносини у сфері державної реєстрації, а до цієї системи належать Конституція та закони України, акти Президента України та Кабінету Міністрів України, накази Міністерства юстиції України та інші акти законодавства України [254, с. 154]. З аналізу цих позицій видно, що саме система нормативно-правових актів містить адміністративно-правові норми, які регулюють суспільні відносини, що є предметом адміністративного права і які потребують правового впливу.

З урахуванням наведеного можна охарактеризувати поняття правових засад організації діяльності господарських судів як сукупності джерел права, переважно актів законодавства, за допомогою яких забезпечується закріплення адміністративно-правових норм, що регулюють суспільні відносини з приводу організації діяльності господарських судів.

Щодо вказівки, що ці правові засади утворюють певну систему, то в науці адміністративного права запропоновано відповідні класифікації цих актів. Так, узагальнивши точки зору А. Л. Борко, С. О. Бондаря, наведені ними з цього приводу [42, с. 13; 39, с. 17–18], нормативно-правові акти, що утворюють правову основу діяльності господарських судів, розподілимо на такі види: 1) ті, що визначають організаційні засади функціонування господарських судів, порядок їх утворення судів, їх організаційно-штатну структуру, завдання, функції, повноваження, відповідальність, відносини з іншими суб'єктами суспільних відносин, тощо; 2) ті, що визначають фінансово-матеріальні засади функціонування адміністративних судів; 3) ті, що визначають кадрові засади

забезпечення функціонування господарських судів; 4) ті, які регулюють внутрішньоорганізаційні відносини в адміністративних судах: контрольні, дисциплінарні, атестаційні, тощо; 5) ті, що регулюють порядок здійснення господарського судочинства та закріплюють процесуальні повноваження господарських судів; 6) ті, які встановлюють загальнообов'язкові правила для всіх суб'єктів суспільних відносин, зокрема, й господарських судів (правила та норми у сфері землекористування, медичні, пожежні, санітарно-епідеміологічні, екологічні, тощо). Наведені в класифікації правові засади організації діяльності адміністративних судів, враховуючи їх обґрунтованість та повноту, цілком можна застосувати і до досліджуваного нами випадку організації діяльності господарських судів.

Також відмітимо, що система правових засад організації діяльності господарських судів певним чином корелює із виділеними нами рівнями правового регулювання (загальний, особливий, спеціальний). І це дійсно так, адже система актів, як частина механізму правового регулювання, не може не відповідати властивостям загального родового явища, яким є правове регулювання. На цій підставі пропонуємо виділити рівні засад правового регулювання організації діяльності господарських судів: загальний – Конституція України, Закон України «Про судоустрій та статус суддів», тощо; спеціальний – Закони України «Про запобігання корупції», «Про державну службу», тощо; окремий – акти, які регламентують організацію діяльності господарських судів та містять норми адміністративного права у цій сфері, зокрема, окремі положення Закону України «Про судоустрій та статус суддів», акти президента України, наприклад, указ Президента України «Питання мережі господарських судів» від 12 серпня 2010 року № 811/2010 [195]).

Наприклад, щодо значення Закону України «Про судоустрій та статус суддів» М. К. Закуріним слушно вказано, що він є провідним нормативно-правовим актом, на основі якого здійснюється адміністративно-правове регулювання діяльності господарських судів, адже в його преамбулі стверджується, що він визначає правові засади організації судової влади та

здійснення правосуддя в Україні, таким чином одним із важливих напрямків адміністративно-правового регулювання у сфері господарського судочинства є адміністративно-правові відносини [91, с. 33–37].

Звернемо також увагу на те, що як свідчить узагальнення точок зору науковців з приводу правового регулювання функціонування судової гілки влади, аналіз змісту відповідних правових засад її організації та діяльності та діяльності відповідних органів державної влади (всіх її гілок) у цій сфері, то є всі підстави для висновку, що результатом дії адміністративно-правового регулювання є формування, виділення та закріплення у праві та втілення в управлінській діяльності державних органів як окремого напрямку їх діяльності державного управління у сфері організації діяльності органів судової влади.

На підтвердження цього висновку можна навести на певну змістовну (існуюча сукупність норм конституційного, адміністративного, процесуальних галузей права), структурну (наявність окремої системи норм та системи нормативно-правових актів, органів загальної компетенції та спеціально створених органів, що діють у цій сфері) та функціональну (окремий напрям правового регулювання та діяльності органів держави, у тому числі і органів судової влади) єдність, а також загальну мету як адміністративно-правового регулювання, так і відповідного механізму регулювання діяльності судової гілки влади (забезпечення права суб'єктів цих відносин на судовий захист та справедливе правосуддя, а також належна організація та функціонування судової влади відповідно до засад судочинства).

В цьому контексті наведемо думку А. Л. Борка, який вказує, що судова система являє собою один з ключових державних інститутів, що здійснює охорону конституційного ладу й забезпечує правопорядок у країні, а також припиняє порушення прав громадян, відновлює їх, а тому вагома соціальна роль і своєрідне місце у державному механізмі судової системи України зумовлюють формування цілісної нормативно-правової бази організації та функціонування, закладення необхідних механізмів реалізації судової влади й правових гарантій відправлення судами правосуддя в Україні [41, с. 59]. І таким явищем, яке

об'єднує в собі правові засади організації та функціонування органів судової влади, механізми реалізації судової влади (механізм правового регулювання), а також правові гарантії незалежності судів та суддів (фінансові і матеріальні засади функціонування адміністративних судів), слід вважати державне управління у сфері організації діяльності органів судової влади, яке реалізується завдяки адміністративно-правовому регулюванню організації діяльності судів, зокрема господарських.

Дослідивши питання правових засад організації діяльності господарських судів та з'ясувавши місце серед них адміністративно-правового регулювання, ми завершили в цьому розділі дисертаційного дослідження характеристику методологічних основ адміністративно-правових відносин за участю господарських судів в Україні. Саме тому у наступному розділі основну увагу приділимо змістовному аналізу основного об'єкта правового регулювання – адміністративно-правовим відносинам в контексті аналізу їх структури.

Висновки до розділу 1

Встановлено, що господарський суд можна охарактеризувати як спеціалізований орган судової влади, складову механізму держави, що в межах повноважень та у спосіб, які передбачені Конституцією та законами України, здійснює державно-владну діяльність в частині відправлення правосуддя у господарських справах.

Статус господарського суду є комплексним явищем, в якому одночасно знаходять своє втілення наступні явища: статус органу державної влади як частини механізму держави, статус органу здійснення правосуддя як частини судової влади та власне статус суду, який спеціалізується на розгляді окремої категорії справ – господарських справ.

Доведено, що господарські суди, враховуючи характер та зміст їх правового статусу, отримують організаційну та функціональну самостійність, що передбачає можливість вступу їх у відносини управлінського характеру, що дає підстави розглядати цей суд як суб'єкт адміністративного права.

Функції господарського суду можна поділити на основні – здійснення правосуддя у господарських справах, та додаткові – захист економічних відносин завдяки здійсненню судового контролю за законністю виникнення, розвитку та припинення господарських відносин, а також опосередковане управління економікою країни через приведення відносин між суб'єктами господарювання у відповідність із вимогами законів, їх охорону, захист та відновлення, що сприяє стабільності існування та розвитку цих відносин.

Під адміністративно-правовими відносинами пропонується розуміти урегульовані нормами адміністративного права суспільні відносини, які перебувають під охороною держави, виступають формою реалізації діяльності у галузі державного управління і мають організаційний або виконавчо-розпорядчий характер, один з учасників (сторін) яких є носієм державно-владних повноважень, а інші учасники володіють суб'єктивними правами та юридичними обов'язками, реалізація яких спрямована на захист прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб у галузі державного управління.

Адміністративно-правові відносини, що виникають під час діяльності господарських судів, є проявом здійснення державного управління у сфері судочинства та судоустрою, а їх сутність полягає у тому, що вони виступають правовою формою реалізації судового адміністрування як самостійного напряму державного управління, дослідження якого слід розглядати як перспективний напрям розвитку науки адміністративного права, а за своїм змістом втілюються у дії організаційного та виконавчо-розпорядчого характеру.

Основною метою та результатом участі господарських судів у адміністративно-правових відносинах слід вважати створення необхідних правових, організаційних та матеріальних умов для належного функціонування господарського судочинства, забезпечення ефективності та результативності діяльності господарських судів щодо вирішення господарських спорів.

Адміністративно-правові відносини за участю господарських судів характеризуються такими ж ознаками та мають таку ж структуру, як і родові явище – адміністративно-правові відносини (суб'єкти, об'єкт, зміст, юридичні

факти), але поряд із цим, як явище одиничне, володіють власними особливостями, які стосуються кола суб'єктів (обов'язковими учасниками цих відносин є господарський суд, уповноважена на його представництво особа, суддя та працівники господарського суду), об'єкта (діяльність із правового, організаційного та матеріального забезпечення діяльності господарських судів), змісту (реалізація адміністративно-владних повноважень учасниками цих відносин з метою забезпечення ефективності та результативності діяльності господарських судів).

Розмежування адміністративних та інших (конституційні, міжнародні, трудові, фінансові та інші) правовідносин, що виникають в діяльності господарських судів, слід здійснюватися на підставі, по-перше, загальних їх властивостей шляхом порівняльно-правового аналізу елементів структури тих чи інших відносин між собою, по-друге, шляхом врахування власних особливостей, притаманних виключно адміністративно-правовим відносинам.

Проблематика розмежування адміністративно-правових та інших відносин виникає через певну схожість в структурних елементах (об'єкті, змісті, суб'єктах) правових відносин, наявність колізій між положеннями різних за своєю силою, але схожих за предметом регулювання нормативно-правових актів. Належне розмежування відповідних правовідносин, що виникають в діяльності господарських судів, сприяє правильному визначенню їх об'єкта, правової основи, кола суб'єктів, змісту їх прав та обов'язків господарського суду і його посадових осіб у цих відносинах.

Виділено рівні правового регулювання відносин, що виникають в діяльності господарських судів, у тому числі і щодо їх участі у адміністративно-правових відносинах: загальний – це правове регулювання, що здійснюється взагалі в державі, у тому числі і щодо її державних органів; особливий рівень, який характеризується за ознакою однорідності відносно відокремленої групи відносин, зокрема, відносин з приводу організації та забезпечення функціонування органів судової влади; спеціальний рівень стосується того конкретного об'єкта, який притаманний окремо узятому правовому відношенню

чи невеличкій однотипній їх групі, наприклад, організації та створенню умов для діяльності господарських судів.

Під адміністративно-правовим регулюванням діяльності господарських судів пропонуємо розуміти здійснюваний завдяки діяльності органів державної влади за допомогою сукупності правових засобів цілеспрямований вплив на впорядкування, охорону та розвиток суспільних відносини у сфері діяльності господарських судів з метою забезпечення їх належної організації та функціонування відповідно до засад судочинства та гарантування суб'єктам підприємницької діяльності права на судовий захист.

Підтверджена думка, що адміністративно-праве регулювання здійснюється завдяки дії відповідного механізму (сукупності правових засобів), у структурі якого елементом, який забезпечує взаємодію всіх інших складових, засобом фіксації норм адміністративного права, якими врегульовані відносини з приводу організації та забезпечення діяльності господарських судів, є система нормативно-правових актів (актів законодавства), які і утворюють правові засади організації діяльності господарських судів.

Під правовими засадами організації діяльності господарських судів пропонуємо розуміти сукупність джерел права, переважно актів законодавства, за допомогою яких забезпечується закріплення адміністративно-правових норм, що регулюють суспільні відносини з приводу організації діяльності господарських судів.

Правові засади організації діяльності господарських судів утворюють певну систему, яка відповідає рівням правового регулювання (загальний, особливий, спеціальний), а саме: загальний – Конституція України, Закон України «Про судоустрій та статус суддів», тощо; спеціальний – Закони України «Про запобігання корупції», «Про державну службу», тощо; окремий – акти, які регламентують організацію діяльності господарських судів та містять норми адміністративного права у цій сфері.

РОЗДІЛ 2

СТРУКТУРА ТА ВИДИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН ЗА УЧАСТЮ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ В УКРАЇНІ

2.1. Суб'єкти адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів

Господарський суд є незалежним спеціалізованим органом судової влади (ст.ст. 1, 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), на який покладено функцію (уповноважений) вирішення господарських спорів, що виникають між юридичними особами (підприємствами та організаціями), державними та іншими органами, а також у випадку звернення прокурорів до цього суду в інтересах держави (ст.ст. 1, 2 ГПК України) [63; 223]. Правова природа господарського суду як органу правосуддя визначається завданнями та повноваженнями, якими його наділено для виконання цих завдань [131, с. 20]. Зазначимо, що безпосередня діяльність господарських судів регулюється не лише нормами господарського процесуального права, а й нормами адміністративного, цивільного, фінансового, інформаційного та інших галузей, важливе місце серед яких в частині забезпечення діяльності цих судів належить саме адміністративному праву, на що було звернуто увагу у першому розділі дисертаційного дослідження.

Враховуючи те, що господарський суд виступає у межах частини своєї діяльності суб'єктом адміністративно-правових відносин [21, с. 85], то в цьому контексті окремої уваги потребує дослідження питання суб'єктів таких відносин. Це пояснимо тим, що якщо розглядати правовідносини, у тому числі і адміністративно-правові, як динамічне явище, то їх ключовим елементом та визначальною складовою будуть саме їх суб'єкти і це так, адже слово «відношення» означає зв'язок із кимсь, чимсь або взаємозв'язок між предметами,

явищами, взаємозв'язок [175, с. 314]. Тобто без когось, чогось це відношення не виникне і зв'язок не буде встановлений.

Наприклад, у літературі відмічається, що в процесі повсякденної діяльності людей, їх колективів з приводу певних соціальних благ або забезпечення яких-небудь інтересів між ними встановлюються зв'язки (взаємозв'язки), які у науці отримали назву суспільних відносин [247, с. 346; 272, с. 349]. Як бачимо, їх рушійною силою є люди, їх колективи, тобто суб'єкти цих відносин. В тлумачних словниках суб'єкт – це той, що пізнає і діє; істота, що протидіє зовнішньому світу та здатна до цілеспрямованої діяльності; особа або організація як носії певних прав та обов'язків [179, с. 847; 50, с. 1256]. У філософії «суб'єкт» визначають як активно діючого та наділеного свідомістю і волею індивіда або соціальну групу, яка пізнає світ [281, с. 465]. Тобто у будь-якому разі суб'єкта відносин (у тому числі і такого їх різновиду як правові відносини) слід сприймати як особу або організацію, які наділені волею та свідомістю (у праві – дієздатністю та правосуб'єктністю), є носіями певних прав та обов'язків і здатні до цілеспрямованої діяльності з приводу певних соціальних благ або забезпечення яких-небудь інтересів.

Наведена констатація підтверджує думку, що саме суб'єкти відносин, зокрема, адміністративно-правових, є їх головним елементом, адже без них не може бути ні відносин, ні зв'язків. Таким чином, відзначимо, що в аспекті з'ясування особливостей адміністративно-правових відносин за участю господарських судів саме їх суб'єктний склад є одним із центральних аспектів досліджуваної проблематики. Адже господарський суд (його посадові особи та органи) як суб'єкт адміністративно-правових відносин під час своєї діяльності вступають у відповідні управлінські відносини з іншими суб'єктами, що призводить до певних юридично значущих наслідків. Наслідків, які мають значення для ефективного виконання господарським судом покладеної на нього функції – вирішення господарських спорів. Саме як суб'єкт адміністративно-правових відносин господарський суд чи його посадові особи в цих відносинах можуть займати чи бути, як відмічає В.В. Шуба, владним чи підпорядкованим

суб'єктом, а його участь у цих відносин може бути як юридично нерівною, так і юридично рівною [298, с. 6]. Отже, ці та низка інших особливостей і визначають специфіку участі суб'єктів адміністративно-правових відносин, які виникають в діяльності господарських судів. Але відмітимо, що ці особливості та специфіка обумовлені тим, що статус господарського суду у цих відносинах визначений саме нормами адміністративного права, і у такому разі слід вести мову про цей суд не про взагалі як суб'єкта, а саме як про суб'єкта права, у досліджуваному нами випадку – суб'єкта адміністративного права.

З цього приводу у юридичних словниках звертається увага на те, що у праві суб'єкт – це насамперед «суб'єкт права», під яким розуміється особа (фізична та юридична) як учасник правовідносин, яка володіє по закону спроможністю мати і здійснювати (правосуб'єктністю) безпосередньо або через представника права і юридичні обов'язки з усіма правовими наслідками [38, с. 662–663; 49, с. 860]. Тобто вчені–юристи щодо загальноновживаного розуміння поняття «суб'єкт» додають ті ознаки юридичного характеру, які і перетворюють, так би мовити, «звичайного» суб'єкта суспільних відносин на суб'єкта права (наявність правосуб'єктності, наділення правами і юридичним обов'язками, участь у правовідносинах та юридичні наслідки такої участі). Ці ознаки є наслідком впливу права на положення того чи іншого суб'єкта в суспільстві або державі. В цьому контексті В. М. Хропанюк зауважує, що суб'єкт права – це лише одна з властивостей людини, створена об'єктивним правом [289, с. 311].

Тобто саме завдяки праву особа або орган здобуває властивості суб'єкта права та властивості учасника тих чи інших правових відносин. Відповідно, господарський суд як орган судової влади, як і інші фізичні та юридичні особи, які беруть участь у адміністративно-правових відносинах, що виникають в діяльності цього суду, повинен отримати правове оформлення його статусу (права та обов'язки, повноваження) у сфері суспільних відносин, яка врегульована нормами галузі адміністративного права. Саме завдяки нормам адміністративного права господарський суд та ті фізичні і юридичні особи, які із ним вступають у відносини, стають суб'єктами адміністративного права і

здобувають можливість брати участь у адміністративно-правових відносинах. Такий погляд на механізм появи суб'єкта права підтримується у фаховій літературі. Наприклад, В. О. Котюк відзначає, що суб'єкт права – це особа, яка реально здатна брати участь у правовідносинах, має властивості суб'єкта права в силу юридичних норм [128, с. 70].

У свою чергу, С. С. Алексєєв під суб'єктом права розуміє особу, яка може брати участь у правовідносинах (яка за своїми властивостями фактично може бути носієм суб'єктивних юридичних прав та обов'язків) та яка бере участь у правовідносинах (реально здатна брати участь у правовідносинах особа, яка набула властивостей суб'єкта права в силу юридичних норм) [16, с. 138–139]. Зі свого боку відмітимо, що наслідком такого підходу, коли у визначенні одночасно йде мова і про суб'єкта правовідносин, і про можливість участі особи у них, тобто про учасника правовідносин, є те, що в юридичній літературі термін «суб'єкт права» досить часто ототожнюють із поняттям «суб'єкт правовідносин». Так, О. Ф. Скакун визначає «суб'єктів правовідносин» як правоздатних осіб суспільного життя, які є носіями юридичних прав і обов'язків, тобто це індивідуальні чи колективні суб'єкти права, які використовують свою правосуб'єктність у конкретних правовідносинах, реалізуючи суб'єктивні юридичні права і обов'язки, повноваження і юридичну відповідальність [247, с. 354].

Щодо наведених визначень зауважимо, що відмежування суб'єкта права від суб'єкта правовідносин носить суто теоретичний характер, але має власне методологічне значення. Завдяки цьому розкриваються різні аспекти реалізації фізичним та юридичними особам їх правового статусу як суб'єктів тієї чи іншої галузі права. Так, якщо мова йде про зміст статусу господарського суду, його права та обов'язки в галузі державного управління, тощо, то більш доцільно вести мову про цей суд як суб'єкта адміністративного права. У свою чергу, якщо вказується на існування правового зв'язку між головою господарського суду, його заступниками чи працівниками апарату суду з приводу прийняття, ухвалення чи виконання управлінських рішень, під час яких цими особами

реалізуються їх права та виконуються певні обов'язки, врегульовані нормами адміністративного права, то більш доцільно вести мову про цих посадових осіб суду як суб'єктів адміністративно-правових відносин.

Таке розуміння відмінностей між поняттями «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин» та необхідності їх розмежування підтримується у фаховій літературі [120, с. 51; 10, с. 183]. Так, О. І. Харитонова доводить, що суб'єкт правовідносин – це володілець конкретного права, котрий перебуває у правовому зв'язку з іншим учасником (учасниками) суспільних відносин, на яких нормами законодавства покладаються обов'язки, що відповідають праву уповноваженої особи [285, с. 82]. Подібну позицію висловлює і А. Ю. Олійник, що суб'єкти правовідносин – це індивіди чи колективи людей, котрі використовують свою правосуб'єктність у конкретних правовідносинах, здійснюючи суб'єктивні права і обов'язки, повноваження і юридичну відповідальність [181, с. 82]. Ці автори поняття «суб'єкт правовідносин» пов'язують із такими ознаками: «правосуб'єктність», «володіння конкретним правом», «перебування у правовому зв'язку», «здійснення прав і обов'язків».

Тому вважаємо, що при використанні понять «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин» щодо господарського суду вони за значенням не є тотожними. Головна відмінність полягає у тому, що кожне з цих понять характеризує різні форми та способи включення і участі господарського суду у суспільних відносинах, врегульованих правом, зокрема, адміністративним. Так, суб'єкт права перш за все передбачає наділення господарського суду відповідними правами та обов'язками (повноваженнями), які дають йому можливість брати участь у тих чи інших відносинах, тобто він є лише потенційним їх учасником. У свою чергу, суб'єкт правовідносин – це безпосередній учасник таких відносин, це пряма реалізація господарським судом наданих йому прав чи виконання покладених на нього обов'язків у конкретному правовому зв'язку з іншим суб'єктом правовідносин. Таким чином, господарський суд як суб'єкт адміністративного права не завжди виступає як суб'єкт адміністративних правовідносин, однак, господарський суд як суб'єкт адміністративних

правовідносин завжди є суб'єктом адміністративного права. З цього приводу у літературі слушно вказується, що суб'єкт права може визначатись абстрактно у загальному вигляді, а суб'єкт правовідносин завжди конкретний, до того ж суб'єкт права не завжди є суб'єктом правовідносин, останнім він стає з моменту реалізації своїх прав та обов'язків у сфері виконавчої влади [18, с. 27].

Переходячи безпосередньо до розгляду основного питання підрозділу, слід зазначити, що у науці адміністративного права під суб'єктами адміністративно-правових відносин, як правило, розуміють фізичних та юридичних осіб – учасників правових зв'язків у сфері державного управління (управлінських відносин), які характеризуються зовнішньою відокремленістю (адміністративною правосуб'єктністю), закріпленою нормами адміністративного права, та наділені певним обсягом прав та обов'язків цієї сфери [120, с. 100; 142, с. 65–66; 18, с. 26]. Таке розуміння змісту вказаного поняття, де акцент робиться на окремій сфері суспільних відносин (державному управлінні), адміністративній правосуб'єктності фізичних та юридичних осіб, а також особливих, передбачених нормами адміністративного права їх правах та обов'язках, беззаперечно пов'язане із особливостями адміністративно-правових відносин, в яких беруть участь їх учасники – суб'єкти адміністративного права. До числа особливостей цих відносин, як правило, відносять здійснення їх учасниками державного управління, обов'язкова участь суб'єкта – носія державно-владних повноважень, це форми організаційних відносин, тощо [4, с. 59–60]. Але, як вважаємо, найбільшою особливістю цих відносин є те, що вони характеризуються притаманним лише їм суб'єктним складом. Так, як зауважує О. І. Харитонova, завжди однією з їх сторін є офіційний чи уповноважений суб'єкт державного управління [287, с. 22]. На це вказують і інші фахівці, відмічаючи, що особливістю цих відносин є те, що одна з їх сторін обов'язково виступає від імені держави та наділена державно-владними повноваженнями, представляючи в цих відносинах державу, чим реалізує публічний інтерес [256, с. 80]. З цією думкою цілком можна погодитися, адже без такого суб'єкта або

поза його участю досліджувані відносини втрачають свій державно-владний, організаційно-розпорядчий (управлінський) характер.

Наприклад, В. В. Шуба, досліджуючи питання адміністративно-правових відносин в діяльності органів прокуратури України, дійшов обґрунтованого висновку, що їх особливістю є те, що один із суб'єктів цих відносин наділений владними повноваженнями, виражає волю держави, а нерівність є домінуючою у цих відносинах, що полягає у підпорядкованості волі одного суб'єкта іншому [298, с. 6]. Тобто поза залежністю від того, у яких за характером (внутрішньо організаційних чи зовнішньо організаційних [93, с. 14; 257, с. 23]) відносинах бере участь господарський суд (його уповноважені особи), однією зі сторін таких відносин повинен бути наділений владними повноваженнями суб'єкт. Суб'єкт, який виражає волю держави у сфері управління діяльністю господарських судів, а також забезпечення здійснення господарського судочинства. Відмітимо, що враховуючи існуючий методологічний підхід до виділення сфер державного управління, який склався у науці адміністративного права [4], та беручи до уваги точки зору фахівців з приводу питання змісту адміністративно-правового забезпечення діяльності судів [93; 39; 261; 209], підтримаємо думку Д. Приймаченка та Р. Ігоніна, які пропонують виділяти як окреме явище та напрям адміністративно-правової діяльності державне управління у сфері організації діяльності органів судової влади [206, с. 65].

Отже, враховуючи відмічене вище співвідношення та значення понять «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин», можна вказати на те, що поряд із об'єктом цих відносин (діяльність з приводу державного управління у сфері організації діяльності органів судової влади) їх суб'єктний склад має важливе значення для надання їм характеристики саме як адміністративно-правових відносин. Бо саме офіційний (уповноважений) суб'єкт, здійснюючи державне управління, створює сам або ініціює у випадку наявності певного юридичного факту відповідне адміністративно-правове відношення, реалізуючи або забезпечуючи реалізацію передбачених нормами адміністративного права прав інших учасників. В цьому контексті слід підтримати визначення поняття

«адміністративно-правові відносини» як суспільних відносин у сфері державного управління, учасники яких виступають носіями прав і обов'язків, урегульованих нормами адміністративного права [4, с. 57; 28, с. 40]. Тобто саме залучення до таких суспільних відносин їх учасників – суб'єктів адміністративного права, які виступають носіями прав і обов'язків, урегульованих нормами цієї галузі права, за обґрунтованою думкою авторів підручника, і характеризує такі відносини як адміністративно-правові.

Зазначимо, що для адміністративного права характерна велика кількість суб'єктів з різними повноваженнями, структурою і правовими характеристиками [18, с. 27; 120, с. 35]. У фаховій літературі найбільше поширення отримала наступна класифікація основних видів суб'єктів адміністративно-правових відносин: 1) фізичні особи – громадяни України, іноземці, особи без громадянства; 2) юридичні особи – органи державної влади та місцевого самоврядування, об'єднання громадян, підприємства, установи, організації (в особі керівників, які очолюють органи управління цих підприємств, установ, організацій); 3) колективні суб'єкти (утворення), які не мають ознак юридичної особи, але тією чи іншою мірою наділені нормами адміністративного права певними правами і обов'язками: структурні підрозділи державних і недержавних органів, підприємств, установ, організацій, деякі інші громадські утворення (на кшталт загальних зборів громадян за місцем проживання) [10, с. 183; 188, с. 648–649; 256; 120; 10]. І з такою класифікацією суб'єктів адміністративно-правових відносин цілком можна погодитися.

Але, поряд із цим, слід врахувати і наведене вище зауваження щодо обов'язкової участі у адміністративно-правових відносинах наділеного владними повноваженнями суб'єкта, який виражає волю держави у сфері управління діяльністю господарських судів та забезпечення здійснення господарського судочинства. На цій підставі цілком обґрунтованою буде класифікація усіх суб'єктів адміністративно-правових відносин у діяльності господарських судів за характером повноважень: 1) посадові особи, юридичні особи, колективні суб'єкти (утворення), які мають повноваження державно-владного характеру; 2)

фізичні особи, юридичні особи, колективні суб'єкти (утворення), які виступають носіями прав і обов'язків, урегульованих нормами адміністративного права.

Таким чином, під суб'єктами адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів слід розуміти уповноважені органи державної влади та їх посадових осіб, а також інших фізичних та юридичних осіб, які беруть участь у цих відносинах, які вступають між собою у взаємозв'язки під час організації управління діяльністю господарських судів, а також забезпечення здійснення ними господарського судочинства.

Найбільший інтерес в межах нашого дослідження становлять ті суб'єкти, яких нами віднесено до першої групи фізичних та юридичних осіб, які мають повноваження державно-владного характеру щодо діяльності господарських судів. В цьому контексті потребує певного уточнення їх склад. Так, більшість вчених, які досліджували питання адміністративно-правового забезпечення діяльності судів, вказують на необхідність виділення двох основних груп адміністративно-правових відносин, які виникають в діяльності судів, а саме зовнішньоорганізаційних та внутрішньоорганізаційних [93, с. 14; 39, с. 18; 261, с. 12], останні вирішуються посадовими особами та органами, які за своєю правовою природою відносяться до органів правосуддя.

Таким чином, суб'єкти адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів, які мають державно-владні повноваження, враховуючи засаду поділу влади в Україні (ст. 6 Конституції України) та незалежності суду (ст.ст. 126, 129 Конституції України), залежно від відношення до судової гілки влади попередньо можна розділити на такі дві групи: 1) суб'єкти, діяльність яких спрямована на вирішення зовнішньо організаційних питань діяльності господарських судів, де такі суб'єкти не входять до складу судової гілки влади; 2) суб'єкти, завданням яких є вирішення внутрішньо організаційних питань діяльності господарських судів, де зазначені суб'єкти входять до складу судової влади, у тому числі і господарських судів. Розглянемо їх статус та роль в адміністративно-правових відносинах, які виникають в діяльності цих судів,

адже як вказано, різноманітні зв'язки права та людини найбільш повно можуть бути охарактеризовані через поняття правового статусу [34].

Так, суб'єктами діяльності, яких спрямована на зовнішню організацію діяльності господарських судів, на нашу думку, є: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, органи місцевого самоврядування, Вища рада правосуддя, Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Державна судова адміністрація України, суддівське самоврядування, голова господарського суду та керівник апарату суду, їх заступники. Віднесення цих органів та посадових осіб до числа суб'єктів, діяльність яких спрямована на зовнішню організацію (забезпечення) діяльності господарських судів, ґрунтується на положеннях ст. 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», яка передбачає, що участь в організаційному забезпеченні діяльності судів беруть Вища рада правосуддя, Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Державна судова адміністрація України та Національна школа суддів України, інші органи державної влади та органи місцевого самоврядування у випадках і порядку, визначених цим та іншими законами [223]. Але як справедливо вказує М.І. Логвиненко, що з метою забезпечення реальної незалежності судової влади вплив таких інституцій як Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, органи місцевого самоврядування має бути мінімізований [146, с. 303]. До суб'єктів другої групи слід віднести голову відповідного господарського суду, його заступника чи заступників, керівника апарату суду, заступника керівника апарату суду, збори суддів (ст.ст. 20, 21, 24, 29, 42, 128, 155 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») [223]. На цих суб'єктів як учасників адміністративно-правових відносин вказують і науковці [93, с. 8].

Відповідно до ст. 125 Конституції України та ст. 19 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», до компетенції Президента України належать забезпечення реалізації питання утворення та ліквідації судів¹. Суди загальної

¹ До впровадження нового адміністративно-територіального устрою України відповідно до змін до Конституції України щодо децентралізації влади, але не довше ніж до 31 грудня 2017

юрисдикції утворюються і ліквідується законом, проект якого вносить до Верховної Ради України Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя. При цьому, визначено, що підставами для утворення чи ліквідації суду є зміна системи судів, потреба поліпшити доступність правосуддя або зміна адміністративно-територіального устрою [124; 223]. З цього приводу погодимося із М. К. Закуріним, який обґрунтовано вказує, що до випадків адміністративно-правового регулювання у сфері господарського судочинства слід віднести адміністративні процедури щодо створення, реорганізації та ліквідації господарських судів [90]. Окрім питань утворення та ліквідації судів господарських судів, зараз Президентом України здійснюється призначення на посаду судді на підставі та в межах подання Вищої ради правосуддя (ст. 128 Конституції України, ст. 80 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») [124; 223], а також упродовж двох років Президент України здійснюватиме переведення судді з одного суду до іншого на підставі відповідного подання Вищої ради правосуддя (п. 7 ст. 16-1 Перехідних положень Конституції України). Але слід відмітити, що глава держави не повинен залишатися осторонь проблем судової гілки влади, наприклад, свого часу Президентом України видавалися розпорядчі акти з питань створення належних умов для здійснення правосуддя [215]. Отже, Президент України щодо забезпечення діяльності судової гілки влади наділений відповідними організаційно-розпорядчими повноваженнями, а його діяльність спрямована на те, щоб забезпечити структурне та кадрове формування цієї гілки влади. Досягається зазначене шляхом надання Президентові України відповідних повноважень щодо організації діяльності зі створення та ліквідації відповідних господарських судів, розпорядчих повноважень щодо призначення та звільнення з посад суддів цих судів, а також переведення судді з одного господарського суду до іншого. Але відмітимо, що ці повноваження після внесення змін до Конституції України

року, утворення, реорганізацію та ліквідацію судів здійснює Президент України на підставі та у порядку, що визначені законом (п. 6 ст. 16-1 Перехідних положень Конституції).

(щодо правосуддя) отримали новий зміст та забезпечують більшу незалежність судової гілки влади.

Верховна Рада України – це загальнодержавний представницький орган, головна функція якого в системі розподілу влад полягає у здійсненні законодавчої влади [200, с. 111]. Відносини Верховної Ради з органами судової влади є багатограними (ст.ст. 85, 101, 125, 131 Конституції України). Але, як відмічають фахівці, основний зміст діяльності цього органу полягає у «забезпеченні всіх судових процесів якісним законодавством» [243]. Адже саме парламент як орган законодавчої влади визначає законами України судоустрій, судочинство, статус суддів, засади судової експертизи, організацію та діяльність прокуратури [204]. Хоча на початку становлення судової системи України саме Верховна Рада вживала заходів щодо створення необхідних умов для діяльності судів [213]. Щодо адміністративних за своїм характером взаємовідносин судів, у тому числі і господарських, із Верховною Радою України, то це стосується таких аспектів як: здійснення парламентського контролю завдяки діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (ст. 101 Конституції України, ст. 13 Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [224; 81, с. 54–55]), забезпечення фінансування та створення належних умов для функціонування судів і діяльності суддів за рахунок ухвалення у Державному бюджеті України видатків на утримання судів (ст. 130 Конституції України). Таким чином, Верховна рада України, як суб'єкт адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів, не тільки визначає правове поле, в якому ці суди здійснюють свою діяльність, у тому числі їх статус як суб'єктів адміністративного права, а також здійснює парламентський контроль та, побічно, з урахуванням пропозицій Вищої ради правосуддя, фінансування системи судів при ухваленні у Державному бюджеті України видатків на їх утримання.

Кабінет Міністрів України є центральним колегіальним органом виконавчої влади, своєрідним центром організації виконавчо-розпорядчої діяльності в країні, який здійснює виконавчу владу як безпосередньо, так і через

центральні та місцеві органи виконавчої влади, спрямовуючи, координуючи та контролюючи їх діяльність [72, с. 188; 152, с. 391]. Такий висновок підтверджується аналізом ст.ст. 1, 2 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» [220]. Зокрема, правовою підставою для його відносин з органами судової влади є ст. 37 вказаного закону, яка передбачає, що він взаємодіє із Вищою радою правосуддя, іншими органами та установами системи правосуддя з питань, віднесених до їх компетенції. Так, організаційно-забезпечувальна роль Кабінету Міністрів України реалізується у таких його повноваженнях, передбачених ст. 20 Закону України «Про Кабінет Міністрів України», як: здійснення заходів щодо забезпечення виконання судових рішень органами виконавчої влади та їх керівниками, забезпечення фінансування видатків на утримання судів у межах, визначених законом про Державний бюджет України, створення належних умов для функціонування судів та діяльності суддів [220]. Так, прикладом забезпечувальних заходів, які носять організаційний характер щодо діяльності судів, є постанова Кабінету Міністрів України «Про забезпечення охорони судів, інших органів та установ судової системи, а також установ судових експертиз» від 09.11.2015 р. № 906 [214], тощо. Отже, основне призначення Кабінету Міністрів України як суб'єкта адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів полягає у тому, щоб належним чином організувати виконання приписів нормативно-правових актів, які визначають умови та порядок функціонування цих судів, надання їм всіх необхідних фінансових та матеріально-технічних ресурсів.

До числа суб'єктів, які взаємодіють із господарськими судами, також слід віднести і органи місцевого самоврядування [221]. Прикладом таких відносин є реалізація вказаними органами питання щодо забезпечення житлових умов судді, адже згідно зі ст. 138 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» після призначення на посаду суддя, який потребує поліпшення житлових умов, забезпечується службовим житлом за місцем знаходження суду органами місцевого самоврядування в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Вважаємо, що це питання хоча і стосується житлових прав судді, але спосіб його

вирішення носить суто адміністративний характер [223]. Щодо змісту дій органів місцевого самоврядування по відношенню до господарських судів, то відповідно до п. 2 ст. 38 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» ці органи надають сприяння діяльності органів суду. Тобто знову відмічаємо забезпечувальний характер тих відносин, які виникають між господарськими судами і органами місцевого самоврядування, які і іншими державними органами, які вже були розглянуті [221].

Дослідивши питання взаємовідносин між господарськими судами і органами державної влади (Президентом України, Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України) та органами місцевого самоврядування, які мають адміністративно-правовий характер, відмітимо їх специфіку. Остання полягає у тому, що зв'язки цього суду із суб'єктами, які не відносяться до органів судової влади, носять організаційно-забезпечувальний характер, а їх змістом є створення належних умов для здійснення господарським судом правосуддя. Це пов'язано із тим, що останні зміни у законодавстві про судоустрій засвідчують посилення гарантій незалежності та безсторонності судів. А тому відносини між судами і органами державної влади, особливо законодавчої та виконавчої, будуються на ґрунті невтручання у процесуальну та організаційну діяльність і носять забезпечувальний характер. Погодимося із позицією, що позапроцесуальне управління судом має здійснюватися лише суддівськими органами чи суддями, що перебувають на адміністративних посадах, адже випадок «позапроцесуального управління судом», який реалізується суб'єктами державної влади, які не відносяться до органів судової влади, суперечить конституційному принципу її незалежності та може бути розцінений як втручання в діяльність судової влади [206, с. 63–64]. Зокрема це стосується матеріально-технічного забезпечення та фінансування судів, яке, за вказівкою М.І. Логвиненко, що оплата праці для посадових осіб судової гілки влади виступає не лише основним конституційним правом але й важливою гарантією трудової діяльності яка забезпечує здійснення неупередженого законного та об'єктивного право суддя [147, с. 190]. При цьому А. М. Хливнюк, відмічаючи

важливу роль Державної судової адміністрації, вказує на недопустимість залежності судів від органів виконавчої влади в питаннях їх ресурсного забезпечення [288, с. 16]. Ці аспекти дотримання незалежності господарських судів у адміністративно-правових відносин мають важливе значення як з позиції дотримання проголошених у Конституції України засад незалежності цих судів, так і з позиції забезпечення здійснення справедливого правосуддя в Україні, у тому числі і у господарських спорах.

З урахуванням наведеного є підстави уточнити зміст пропозиції Д. Приймаченка та Р. Ігоніна щодо виділення як окремого явища та напряму адміністративно-правової діяльності – державне управління у сфері організації діяльності органів судової влади [206, с. 65]. Вважаємо, що враховуючи самостійний та незалежний характер судової гілки влади (ст.ст. 6, 126, 129 Конституції України), управління нею може здійснюватися лише тими суб'єктами адміністративно-правових відносин, які є її представниками [124]. Зокрема, на це вказують і Д. Приймаченко та Р. Ігонін [206, с. 64]. З цього приводу також слушно вказується А. А. Стрижаком, що органи правосуддя повинні мати особливий статус і здійснювати свої функції самостійно, а саме управління судами має здійснюватися на основі та на виконання Конституції та законів України при дотриманні принципу незалежності суддів і невтручання у їх діяльність із здійснення судочинства. [261, с. 11]. Відповідно, всі інші суб'єкти таких відносин (органи державної влади (Президент України, Верховна Рада України, КМУ) та органи місцевого самоврядування) можуть тільки створювати умови чи сприяти забезпеченню діяльності судів. Тому запропоноване Д. Приймаченком та Р. Ігоніним виділення окремого напряму адміністративно-правової діяльності у державі більш доцільно характеризувати як державне забезпечення організації діяльності органів судової влади.

Іншою групою суб'єктів є державні та колегіальні органи, які мають безпосереднє відношення до судової гілки влади взагалі та господарських судів зокрема. Так, М. І. Логвиненком, з яким ми згодні, до органів управління судовою владою, які на його слушну думку є суб'єктами адміністративно-

правових відносин управлінського організаційного змісту, віднесено: Вищу раду юстиції, Вищу кваліфікаційну комісію суддів України, Державну судову адміністрацію України, суддівське самоврядування [146, с. 303].

Так, одним із таких суб'єктів адміністративно-правових відносин, які виникають в діяльності господарських судів, є Вища рада правосуддя, яка створена шляхом реорганізації Вищої ради юстиції [211] згідно з п. 6 ст. 16-1 перехідних положень Конституції України. Її функції безпосередньо спрямовані на вирішення зовнішньоорганізаційних питань діяльності господарських судів (забезпечення їх незалежності, функціонування на засадах відповідальності, формування добросовісного та високопрофесійного корпусу суддів господарських судів, додержання ними норм Конституції і законів України, а також професійної етики (ст. 1 Закону України «Про Вищу раду правосуддя»). Повноваження її передбачені ст. 131 Конституції України [124] та ст. 3 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» [210], зокрема, це стосується рішень щодо призначення (звільнення, відсторонення) суддів на посаду; переведення судді з одного суду до іншого; ухвалення рішення про припинення відставки судді; погодження кількості суддів у суді; розгляду справ щодо дисциплінарної відповідальності суддів, погодження Типового положення про апарат суду, затвердження нормативів кадрового, фінансового, матеріально-технічного та іншого забезпечення судів, тощо. Окремо слід відзначити повноваження палати Вищої ради правосуддя по здійсненню дисциплінарного провадження на підставі звернення громадян зі скаргою щодо дисциплінарного проступку судді, яке, як вказують науковці, є різновидом адміністративно-юрисдикційного провадження, а дисциплінарна відповідальність судді виступає одним із заходів адміністративного примусу [174, с. 76; 44, с. 93]. Таким чином, Вища рада правосуддя, не торкаючись процесуальних повноважень суддів господарських судів, здійснює контроль-наглядні повноваження, пов'язані із кадровим, матеріально-технічним забезпеченням їх діяльності та здійсненням дисциплінарних проваджень щодо суддів. Враховуючи те, що цей орган є правонаступником Вищої ради юстиції та виконує дещо схожі функції, то

підтримаємо думку, що і Вища рада правосуддя, як і її попередник, є державним органом, який, не входячи до судової влади, є складовою всієї судової системи України і не впливає на процес правосуддя, але наділена повноваженнями у сфері формування суддівського корпусу та певними контрольними функціями [185, с. 286]. Цей висновок підтверджується положеннями ст. 1 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», згідно з яким це колегіальний, незалежний конституційний орган державної влади та суддівського врядування. Отже, слід відмітити самостійний характер існування та функціонування цього органу. Вища рада правосуддя покликана забезпечити належну діяльність господарських судів шляхом вирішення кадрових питань, адже від того, наскільки професійно буде здійснювати свою діяльність окремо взятий суддя, прямо залежать якість, ефективність та справедливість правосуддя. Слід зазначити і те, що даний орган державної влади здійснює перерозподіл бюджетних коштів між судами, а відтак, його діяльність спрямовано на забезпечення фінансової самостійності та незалежності господарських судів.

Ще одним суб'єктом адміністративно-правових відносин у діяльності господарських судів, який має безпосереднє відношення до забезпечення їх функціонування, є Державна судова адміністрація. Щодо характеристики цього органу, то слід підтримати А. М. Хливнюка, який вказує, що це орган судової влади, що здійснює від імені держави функції у сфері організаційного забезпечення діяльності судів з метою створення належних умов функціонування судової влади [288, с. 17]. Тобто виконує адміністративно-розпорядчі функції забезпечувального характеру. Тому можна відмітити, що на відміну від Вищої ради правосуддя, цей державний орган діє у системі правосуддя і здійснює організаційне та фінансове забезпечення діяльності органів судової влади у межах повноважень, установлених законом, але при цьому Державна судова адміністрація України підзвітна Вищій раді правосуддя у межах, визначених законом (ст. 151 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») [223]. Державна судова адміністрація, відповідно до ст. 152 цього ж закону, наділена для виконання покладених на неї завдань цілою низкою

повноважень організаційно-розпорядчого та адміністративно-господарського характеру. Їх аналіз свідчить, що Державна судова адміністрація є одним із ключових суб'єктів адміністративно-правових відносин з організації діяльності господарських судів. Її основне призначення полягає у тому, щоб якомога ефективніше організувати їх функціонування. Нині, як слушно зазначає В. І. П'ятковський, саме завдяки діяльності Державної судової адміністрації України та її територіальних управлінь ініціюється питання збільшення фінансування судів та установ судової системи, триває врегулювання механізмів фінансування поточних видатків на безпосереднє здійснення судочинства [188, с. 652].

Вища кваліфікаційна комісія суддів України як суб'єкт адміністративно-правових відносин, які виникають в діяльності господарських судів, – це постійно діючий орган у системі судоустрою України, відповідальний за формування суддівського корпусу та забезпечення належного кваліфікаційного рівня [290, с. 61]. Для виконання покладених на неї завдань Вища кваліфікаційна комісія суддів України, відповідно до ст. 93 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», наділена цілою низкою повноважень організаційно-розпорядчого характеру, які безпосередньо можуть бути характеризовані як адміністративні. Наприклад, Р. В. Ігонін за результатами змістовного налізу функцій та повноважень Вищої кваліфікаційної комісії суддів України дійшов цілком обґрунтованого висновку про їх адміністративно-правову природу [101, с. 34–38], а відповідно, і статус цього органу як суб'єкта адміністративного права. Таким чином, Вища кваліфікаційна комісія суддів України, забезпечуючи господарські суди професійними кадрами, проводячи їх кваліфікаційне оцінювання, забезпечуючи ведення суддівського досьє, а також постійну організацію навчання суддів господарських судів, виступає як суб'єкт адміністративно-правових відносин, які виникають в діяльності досліджуваних судів. При цьому, цей орган безпосередньо діє, а відповідно, і включений, як можна зробити висновок з аналізу Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (ст. 92), до системи правосуддя України.

Суддівське самоврядування, як відмічають фахівці, є однією з найвищих гарантій забезпечення самостійності судів і незалежності суддів, а діяльність його органів має сприяти створенню організаційних та інших умов для забезпечення нормальної діяльності судів і суддів, утвердження його незалежності, забезпечувати захист суддів від втручання в їх діяльність, а також підвищувати рівень роботи з кадрами в системі судів [290, с. 49; 223]. Суддівське самоврядування, як відомо, здійснюється через: збори суддів, Раду суддів України, З'їзд суддів України (ст. 127 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Аналіз ст.ст. 126, 128, 133 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» свідчить, що діяльність суддівського самоврядування носить організаційно-забезпечувальний характер і за своїм характером є управлінською діяльністю колективного суб'єкта адміністративного права [223]. З цього приводу погодимося із думкою М. Й. Вільгушинського, який, аналізуючи повноваження суддівського самоврядування, дійшов обґрунтованого висновку, що цьому органу делеговано повноваження, покликані забезпечувати управління судами та суддями як внутрішнього, так і зовнішнього характеру [52, с. 22]. Таким чином, суддівське самоврядування покликане забезпечити ефективну діяльність господарських судів і суддів, утверджувати незалежність господарського суду, забезпечити самостійність суддів від втручання в їх діяльність, а також підвищити рівень їх кваліфікації. На таку роль цього органу вказується і в літературі [33, с. 47]. Більш того, висловимо пропозицію щодо подальшого розширення повноважень та сфери управління суддівського самоврядування по вирішенню внутрішньоорганізаційних питань діяльності господарського суду. Обґрунтуємо це тим, що самоврядування складається із суддів господарського суду, а відтак, вирішення проблемних питань може бути найбільш обґрунтованим та якісним. Звернемо увагу на висновок Д.М. Притики за результатами дослідження питання організаційно-правових засад становлення і діяльності господарських судів України, яким доведено, що в перспективі з нагромадженням та узагальненням досвіду здійснення управлінських функцій доцільне розширення функцій суддівського самоврядування [209, , с. 12]. Отже,

суддівське самоврядування, як суб'єкт адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів, покликане забезпечити та реалізувати конституційний принцип незалежності судів, а його діяльність організована таким чином, щоб судді кожного конкретного господарського суду могли самостійно вирішувати внутрішньоорганізаційні питання без втручання в діяльність суду інших державних органів.

Узагальнюючи наведене у підрозділі, зазначимо, що, враховуючи останні зміни у чинному законодавстві про судоустрій, особливо із прийняттям змін до Конституції України (щодо правосуддя), діяльність усіх без винятку суб'єктів адміністративно-правових відносин, які виникають в діяльності господарських судів, полягає у тому, щоб забезпечити та реалізувати гарантовану Конституцією та законами України незалежність господарських судів та їх суддів і забезпечити умови для забезпечення права кожного учасника господарських відносин на судовий захист. Крім того, діяльність цих суб'єктів спрямована на те, щоб надати господарським судам всі необхідні ресурси для того, що вони могли якісно та ефективно виконувати покладену на них функцію вирішення господарських спорів. Де до числа таких ресурсів фахівці відносять заходи із правового, організаційного та інформаційного забезпечення діяльності судів [143, с. 16].

Суб'єкти адміністративно-правових відносин, які виникають в діяльності господарських судів, окрім загальних організаційних питань створення правових, організаційних та матеріальних умов для діяльності цих судів, мають вирішувати і внутрішні питання. Для цього специфічну діяльність здійснюють такі суб'єкти адміністративно-правових відносин як: Державна судова адміністрація, Вища кваліфікаційна комісія суддів України та суддівське самоврядування. Останні наділені для цього відповідними повноваженнями організаційно-розпорядчого та адміністративно-господарського характеру.

На підстав проведеного дослідження також слід відмітити, що однією з особливостей визначення ролі та характеру взаємодії між суб'єктами адміністративно-правових відносин, які виникають в діяльності господарських

судів, є їх статус. Це обумовлено тим, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (ст. 6 Конституції України), де судова влада здійснюється незалежними та безсторонніми судами (ст. 124 Конституції України, ст. 1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») [124; 223]. Тому від того, яке відношення до судової гілки влади, яку роль в її структурі та який вплив на функціонування суду має той чи інший суб'єкт адміністративно-правових відносин, які виникають в діяльності господарських судів, безпосередньо залежать їх зміст, характер та специфіка. Фахівці, які досліджували питання адміністративно-правового забезпечення діяльності судів України, однією з визначальних особливостей таких відносин в діяльності судів, в яких беруть участь відповідні суб'єкти, є те, що вони виникають поза сферою здійснення правосуддя, а при участі у них будь-які суб'єкти мають дотримуватися принципів самостійності, незалежності суддів [93, с. 8; 39, с. 14; 261, с. 18]. Таким чином, проаналізувавши коло суб'єктів адміністративно-правових відносин, які виникають в діяльності господарських судів, доходимо до таких висновків:

1) як окремий напрям адміністративно-правової діяльності у державі пропонується виділення державного забезпечення організації діяльності органів судової влади, складовою якого є державне управління діяльністю судів, яке здійснюється виключно органам судової влади України;

2) суб'єктів адміністративно-правових відносин, які виникають в діяльності господарських судів, в залежності від їх відношення до судової гілки влади та ролі в її структурі, характеру взаємодії із судовою владою, у тому числі і господарськими судами, можна поділити на:

– суб'єктів адміністративно-правових відносин, які здійснюють функцію загальнодержавного забезпечення організації діяльності органів судової влади, у тому числі і в частині організаційно-правового, фінансового та матеріального забезпечення діяльності судів України, у тому числі і господарських судів (Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, органи місцевого самоврядування);

– суб'єктів адміністративно-правових відносин, які здійснюють функцію спеціального державного управління у сфері організації діяльності органів судової влади, зокрема, управління організаційним, кадровим, фінансовим, матеріально-технічним та інформаційним забезпеченням діяльності судів України, у тому числі і господарських судів (Вища рада правосуддя, Державна судова адміністрація, Вища кваліфікаційна комісія суддів України та суддівське самоврядування);

– суб'єктів адміністративно-правових відносин, які здійснюють функцію внутрішньоорганізаційного управління у сфері організації діяльності органів судової влади, у тому числі і щодо забезпечення діяльності господарських судів (голова суду, заступники голови суду, керівник апарату суду, працівники апарату суду, збори суддів);

3) наведене розрізнення у значенні та характері діяльності суб'єктів адміністративно-правових відносин, які виникають в діяльності господарських судів, слід враховувати при нормативно-правовому визначенні повноважень тих чи органів державної влади. Це має на меті дійсне забезпечення та реальну реалізацію визначеного Конституцією та законами України права господарських судів та їх суддів на незалежність.

Врахування висновків та пропозицій, отриманих в підрозділі, спрямовано на забезпечення ефективного виконання господарськими судами функції з вирішення господарських спорів та гарантування права кожного учасника господарських відносин на судовий захист незалежним, безстороннім судом, утвореним відповідно до закону.

2.2. Об'єкти адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів

У попередньому підрозділі дисертаційного дослідження нами було розглянуто питання основних суб'єктів адміністративно-правових відносин, які виникають в діяльності господарських судів, а відтак, в цій частині роботи

цілком логічним буде приділення уваги наступній складовій структури цих відносин – їх об'єкту, на якого спрямована взаємодія суб'єктів вказаних правовідносин. Під терміном «об'єкт» у загальноживаному значенні розуміється явище, предмет, особа, що на них спрямовано певну діяльність, увагу і т. ін. [50, с. 635]. Тобто це певні явища, предмети, особи, щодо яких звернуто увагу суб'єктів адміністративно-правових відносин, які виникають в діяльності господарських судів, або з приводу яких виникають ці відносини. Поняття «об'єкт» широко використовується у багатьох сферах наукового пізнання, в тому числі і праві.

Так, в юридичній енциклопедії за редакцією Ю. С. Шемшученка зазначено, що об'єкт права – це матеріальні й нематеріальні блага, з приводу яких виникають правовідносини (гроші, цінні папери та інше майно, а також майнові права; роботи і послуги; інформація; нематеріальні особисті блага (честь і гідність людини, її свобода і недоторканність, тощо); продукти духовної творчості та права інтелектуальної власності; поведінка і дії юридичних і фізичних осіб, тощо), де види й обсяг матеріальних і нематеріальних благ, що становлять об'єкт права, визначаються законодавцем і закріплюються у законах та інших нормативно-правових актах [302, с. 212–213]. З аналізу цього визначення зробимо висновок про механізм переходу блага, як складових суспільних відносин, у об'єкт правовідносин. Так, соціальне благо через закріплення його в нормах права стає правовим явищем – об'єктом права, а отже, таким, з приводу якого виникають відповідні правовідносини, суб'єкти котрих наділені правами та обов'язками.

Також відмітимо, що на увагу заслуговує вказівка авторів юридичної енциклопедії щодо того, що види й обсяг блага, які становлять зміст об'єкт права, отримують своє правове опосередкування шляхом закріплення в законі. З цього приводу також слушно вказується, що об'єкт права – це суспільні відносини, які можуть бути предметом правового регулювання і потребують його [86, с. 212–213]. Тобто без правового оформлення об'єкт суспільних відносин не стає об'єктом права. Це обумовлює той факт, що адміністративно-

правові відносини, які мають місце в діяльності господарських судів, виникають не тільки з приводу чітко визначених в законі юридичних фактів, а й щодо чітко визначених в законі об'єктів права. Стосовно органів судової влади це має особливе значення. Воно полягає у тому, що об'єкт правовідносин цілком можна розглядати як засіб встановлення меж їх існування, розгортання та границі, за яку ці відносини виходити не можуть. Тому поза об'єктом таких відносин, визначеним в законі, існування відносин судів із іншим суб'єктами неможливе. У свою чергу, інші суб'єкти таких відносин, особливо органи виконавчої, законодавчої влади, повинні обмежувати свою діяльність лише визначеним в законі об'єктом таких відносин, у які вони вступили із господарським судом.

Наведена вище точка зору щодо розуміння змісту поняття «об'єкт правовідносин» підтримується й іншими науковцями. Узагальнення позицій вчених–юристів з приводу визначення поняття «об'єкт правовідносин» дає можливість характеризувати його як реальні матеріальні, духовні, соціальні (матеріальні або нематеріальні) блага, які задовольняють інтереси й потреби людей, з приводу яких між суб'єктами виникають, змінюються чи припиняються правовідносини та реалізуються (або на які спрямовані) їх суб'єктивні права та юридичні обов'язки [204, с. 107; 108, с. 113; 53, с. 160; 163, с. 87; 247, с. 365–367]. Відмітимо, що схожі за змістом визначення поняття «об'єкт правовідносин» дають і вчені–процесуалісти. Наприклад, М. П. Курило зауважує, що об'єкт правовідносин у різних галузях процесуального права – це матеріальне та нематеріальне благо, ціль чи мета, які є результатом заявленої матеріально-правової вимоги суб'єкта, що досягається останнім через низку його процесуальних дій та процесуальних правовідносин і отримує закріплення в судовому рішенні [136, с. 270]. Це засвідчує факт, що досліджуване поняття є спільним для різних галузей права і виступає загальним правовим явищем.

Таким чином, до основних ознак об'єкта правовідносин, у тому числі і адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів, слід віднести наступні властивості: за сутністю це певне соціальне благо (матеріальне або нематеріальне), що задовольняє інтереси й потреби людей, суспільства,

держави; обов'язкове визнання та закріплення правом цього блага як правового явища; саме щодо об'єкта права спрямоване та у зв'язку із ним розвивається правове відношення, саме у зв'язку із ним суб'єкти правовідносин вступають у відповідні зв'язки; потреба у досягненні матеріальних або нематеріальних благ пов'язується із реалізацією суб'єктивних прав та юридичних обов'язків суб'єктами правовідносин, вчиненням відповідних юридично значимих дій або утриманням від них; результатом реалізації суб'єктивних прав та юридичних обов'язків суб'єктами правовідносин є отримання певних юридично значимих наслідків у вигляді задоволення певного інтересу внаслідок отримання того чи іншого об'єкта правовідносин.

Зі свого боку звернемо увагу на те, що в рамках нашого дослідження, як і у випадку розмежування суб'єкта права та суб'єкта правовідносин, слід відокремлювати статичний та динамічний аспекти досліджуваного поняття «об'єкт» в праві («об'єкт права» та «об'єкт правовідносин»). Так, як зазначає О. Ф. Скакун, якщо об'єкт права – суспільні відносини, що можуть бути предметом регулювання і вимагають такого регулювання, то об'єкт правовідносин – частинка суспільних відносин, елемент (одиниця загального), з приводу якого взаємодіють суб'єкти, те, на що спрямовані суб'єктивні юридичні права і обов'язки осіб [247, с. 366]. А відтак, поняття об'єкта правовідносин є дещо вужчим, аніж об'єкт права. Вони конкретизуються, отримують свою персоналізацію у кожному окремому адміністративно-правовому відношенні, яке виникає в діяльності господарського суду.

Тобто можна висловити припущення, що для різних правовідносин характерні власні об'єкти. Зокрема вказується, що об'єктом адміністративно-правових відносин є те, стосовно чого вони виникають, розвиваються і припиняються, передусім це суспільні відносини, що уособлюють характер діяльності окремих суб'єктів права (їхніх дій чи бездіяльності), юридичні наслідки їх поведінки, певні правові інтереси, у тому числі майнового чи немайнового характеру, та ін. [189, с. 23; 61, с. 35]. Тобто на підтвердження висновку щодо залежності змісту правовідносин від їх об'єкта з наведеного

Д. М. Павловим твердження можна відмітити, що адміністративно-правові відносини виникають саме стосовно їх об'єкта. Тому уявити безоб'єктні відносини неможливо. Відповідно, кожне відношення має свій об'єкт, стосовно якого воно і виникло. Подібну точку зору щодо взаємозв'язку відношення та його об'єкта висловлено і В. К. Шкарупюю. Останній доводить, що об'єктом адміністративно-правових відносин є суспільні відносини, що уособлюють у собі характер діяльності окремих суб'єктів права, юридичні наслідки їх поведінки, певні правові інтереси, у т.ч. майнового чи немайнового характеру, та ін. При цьому, він також окремо виділяє такий додатковий елемент як предмет правовідносин, яким можуть бути окремі речі, предмети, майно, тощо [6, с. 26].

В цьому контексті наведемо результати дослідження М. П. Курилом питання об'єкта правовідносин у різних галузях процесуального права. Так, він відмічає, що в процесуальному праві об'єкт правовідносин це єдине поняття, адже його суть залишається незмінною, оскільки сторони в усіх судових процесах намагаються досягти того блага чи цілі, які обумовлені конкретним їх інтересом, безумовно, об'єкт правовідносин варіюється, але його варіативність змістовно залежить від предмета матеріально-правового спору [136, с. 270]. Додатково цей автор відмічає, що з цієї причини закріпити всі об'єкти в нормах права неможливо, оскільки зміст їх кожного разу варіюється, і на цій підставі вчені–процесуалісти залежно від предмета їх дослідження дають різні визначення поняття об'єкта як правової категорії [136, с. 266]. Тобто, як можна зробити висновок з наведених М. П. Курилом тверджень, у процесуальних галузях права також визнається єдність поняття «об'єкт правовідносин» як загальної галузевої категорії, в основі якої лежить певне благо, але вказується на можливість його варіативності в межах конкретного правового спору.

Отже, можна відмітити, що об'єкти адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів: визначають, на що спрямоване відповідне адміністративно-правове відношення, вказуючи, з яким саме матеріальним або нематеріальним благом вони пов'язані; визначають зміст відносин, у яких цей орган судової влади бере участь, де в межах кожного окремого правового

відношення існує свій конкретний об'єкт, а тому щодо них реалізуються конкретні суб'єктивні права та юридичні обов'язки їх суб'єктів, передбачені конкретними нормами адміністративного права; враховуючи те, що об'єкти правовідносин передбачені в законі, це забезпечує уточнення правового підґрунтя відповідного адміністративно-правового відношення, у якому бере участь господарський суд. Цей висновок дає нам можливість більш чітко визначати спрямованість відношення (організаційне, забезпечувальне, тощо), яке залежить від його об'єкта (створення суду, фінансове забезпечення діяльності суду, тощо). Сприяє з'ясуванню норми адміністративного права, яка визначає його як об'єкт права, та норм, якими визначені суб'єктивні права та юридичні обов'язки суб'єктів адміністративно-правових відносин, які виникають в діяльності господарських судів.

Також звернемо увагу на те, що у попередньому підрозділі нами було відмічено, що характер відношення як адміністративно-правового доцільно визначати через його суб'єктів. Щодо адміністративно-правових відносин, то це уповноважений державний орган або його посадові особи, які реалізують волю (інтерес) держави у цьому відношенні. Адже, як вказують науковці, особливістю адміністративно-правових відносин є те, що одна з їх сторін обов'язково виступає від імені держави та наділена державно-владними повноваженнями, представляючи в цих відносинах державу, чим реалізує публічний інтерес [256, с. 80]. У свою чергу, зміст цього відношення доцільно визначати за його об'єктом, який передбачений нормами адміністративного права. Адже державний орган або його посадові особи вступають у відповідні адміністративно-правові відносини з метою задоволення певного публічного інтересу, який і визначатиме як зміст їх суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, так і характер їх дій, а також дає можливість визначити, наскільки ефективною була ця взаємодія.

Щодо змісту об'єкта адміністративно-правових відносин, то він має власну специфіку, яка обумовлена призначенням та сутністю тих суспільних відносин, які лежать в основі регулювання нормами галузі адміністративного права.

Зокрема, в літературі відмічено, що, як правило, ці відносини, маючи ознаки, притаманні всім правовідносинам, разом з тим відрізняються від них принциповими особливостями, що відображають специфіку виконавчо-розпорядчої діяльності [18, с. 16–17]. Саме ця специфіка і впливає на визначення змісту об'єкта адміністративно-правових відносин. Наприклад, у фаховій літературі вказується, що об'єкт адміністративно-правових відносин – це те, заради чого виникають правовідносини, тобто він включає матеріальні, духовні та інші соціальні цінності. Реалії сьогодення, продовжує автор, свідчать про дві ключові позиції, що склалися в теорії адміністративного права стосовно об'єкта адміністративно-правових відносин. Відповідно до першої (Ю.М. Козлов), об'єктом можуть бути лише дії, поведінка людей. Водночас, друга (Г.І. Петров) свідчить про можливість віднесення до об'єктів адміністративно-правових відносин матеріальних цінностей, речей [256, с. 83; 113; 193]. В результаті проведеного дослідження С. Г. Стеценко доходить висновку, що об'єктом адміністративно-правових відносин є: поведінка учасників управлінських відносин (дії, утримання від дій); здоров'я, гідність, моральність (в управлінні охороною здоров'я, культурою та мистецтвом) [256, с. 83]. Проведений аналіз позицій науковців засвідчує, що більшість фахівців з адміністративного права є прихильниками саме такого розуміння змісту об'єкта адміністративно-правових відносин, відмічаючи, що об'єктом адміністративно-правових відносин є дії (рішення) суб'єктів адміністративного права, їх позитивне або негативне поводження [24, с. 111], або дії, діяльність, поведінка людей, здійснення яких є реалізацію адміністративно-правових відносин [18, с. 17], чи поведінка суб'єктів адміністративно-правових відносин, а головний рівень складають узагальнені потреби та інтереси, що вже мають адміністративно-правову регламентацію і реалізуються за допомогою відповідних норм [138, с. 14].

В цьому контексті відзначимо позицію Ю. П. Битяка, Л.С. Васил'єва, В. М. Гаращука, В. В. Зуй., які, вказуючи, що об'єктом адміністративно-правових відносин є поведінка людей, їх дії, акцентують увагу на тому, що за допомогою цих дій реалізуються передбачені адміністративно-правовими

нормами обов'язки і права учасників даних відносин, ці дії також можуть бути пов'язані із здійсненням завдань державного управління (наприклад, видання індивідуального акта управління), особистими нематеріальними благами (наприклад, гідність людини), реалізацією суб'єктивних обов'язків і прав (наприклад, право на оскарження в суді дій посадових осіб і органів виконавчої влади), матеріальними предметами (речами і под.) [4, с. 58; 7; 47, с. 49].

Вважаємо, що таке розуміння досліджуваного правового явища заслуговує на підтримку. Адже дійсно, як відмічено В. Б. Авер'яновим, у сфері регулювання адміністративного права перебуває весь спектр відносин, що формуються в ході діяльності органів виконавчої влади щодо реалізації покладених на них завдань і функцій держави [10, с. 86]. Тобто в центрі адміністративного права, його першоосновою, яка викликала потребу у введенні, а з часом і у виділенні певних норм в окрему галузь права, став самостійний напрям діяльності – діяльність уповноважених органів держави по виконанню її завдань і функцій. Тому точка зору, що предметом адміністративного права України є суспільні відносини, які виникають між суб'єктами публічної адміністрації та об'єктами публічного управління, де зміст предмета цієї галузі права, який відображує об'єкт адміністративно-правових відносин, складається з надання адміністративних послуг і здійснення виконавчо-розпорядчої діяльності публічною адміністрацією [11, с. 10], отримала своє поширення в науковій літературі. Вважаємо, що загальні властивості об'єкта адміністративно-правових відносин в цілому стосуються і їх видового прояву у адміністративно-правових відносинах в діяльності господарських судів.

Таким чином, узагальнюючи зазначене вище, вважаємо, що під об'єктом адміністративно-правових відносин за участю господарських судів слід розуміти відповідну діяльність уповноважених державних органів та дії їх посадових осіб по здійсненню державного забезпечення організації (зовнішньої та внутрішньої) діяльності господарських судів, яка врегульована нормами адміністративного права.

На основі аналізу наукових поглядів вчених [93, с. 14; 257, с. 23; 39, с. 18; 261, с. 12; 209, с. 28; 160, с. 43, 46] та норм Конституції України і чинного законодавства України про судоустрій можемо виділити наступні об'єкти адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів, які, в свою чергу, можна розділити на дві великі групи за ознакою сфери їх здійснення:

1) зовнішні, тобто такі, що виникають в результаті зовнішньоорганізаційної діяльності суб'єктів таких правовідносин (створення, реорганізація та ліквідація господарських судів; визначення прав та обов'язків суддів господарського суду; забезпечення гарантій діяльності суддів господарського суду; організація контролю за діяльністю господарського суду; забезпечення розгляду звернень громадян та притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності; адміністративно-правові відносини, що виникають з приводу кадрового забезпечення господарських судів, а також в процесі інформаційного, фінансового та матеріально-технічного забезпечення господарських судів);

2) внутрішні, які виникають в процесі вирішення внутрішньоорганізаційних питань в діяльності господарських судів, або, як вказується, всі позапроцесуальні відносини за його участю та за участю його працівників [93, с. 7–8], до яких можна віднести: розподіл суддів по колегіям суду; визначення адміністративних повноважень заступника голови суду; регулювання суддівського самоврядування; організаційно-штатну роботу; організацію роботи зборів суддів; підвищення кваліфікації суддів місцевого суду; документообіг суду, тощо. Розглянемо деякі із зазначених об'єктів більш детально.

Отже, насамперед розглянемо зовнішні об'єкти адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів.

Створення, реорганізація та ліквідація господарських судів (ст. 125 Конституції України та ст. 19 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Створення судів має відповідати принципам територіальності, спеціалізації та інстанційності (ст. 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Так,

основна вимога засади територіальності полягає в тому, що мережа судових органів має рівномірно поширюватись на всі адміністративно-територіальні одиниці України, що забезпечує реальне розмежування юрисдикції однорідних судів [88, с. 32; 270, с. 102; 156, с. 67]. Із цього випливає, що судові округи судів відповідних рівнів повинні однаково співвідноситися з адміністративно-територіальними одиницями, на які поширюється їх юрисдикція [156, с. 68]. Також при ухваленні рішення про створення господарського суду слід забезпечувати рівномірність навантаження із урахуванням кількості суб'єктів господарювання на певній чи певних адміністративно-територіальних одиницях. З приводу засади спеціалізації вказується, що вона може здійснюватися: 1) за її видами з утворенням систем спеціалізованих судів (галузева спеціалізація); 2) за суб'єктною ознакою; 3) у спосіб її визначення шляхом спеціалізації суддів у межах одного суду [59, с. 15]. Зокрема, до внутрішньоорганізаційної діяльності відноситься випадок забезпечення спеціалізації суддів у межах одного суду, коли за рішенням зборів суддів господарського суду запроваджується спеціалізація і здійснюється розподіл суддів з розгляду конкретних категорій справ (по вирішенню господарських спорів у порядку позовного провадження та по розгляду справ про банкрутство, додатково, до загальної спеціалізації, деяким суддям може бути визначена спеціалізація щодо розгляду спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності) [51]. Стосовно реалізації принципу інстанційності, то він є основою для організації судових інстанцій, кожна з яких має відповідний об'єм процесуальних повноважень щодо вирішення спору по суті та перегляду судового рішення в апеляційному, касаційному порядку [59, с. 16]. Його реалізація, наприклад, впливає на порядок обрання суддів на адміністративні посади та звільнення з цих посад (ст. 20 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), визначення обсягу адміністративних повноважень голів відповідних господарських судів (ст.ст. 24, 29, 42 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») [223].

Визначення прав та обов'язків суддів господарського суду, у тому числі і з приводу участі у адміністративно-правових відносинах. Це, на думку

І. Є. Марочкіна та Н. В. Сібільової, розкриває зміст правомірної поведінки судді при здійсненні професійної діяльності, встановлює її конкретний вид та ступінь. Ця можливість забезпечується і гарантується державою. Засобом її закріплення є правові норми. Права й обов'язки судді завжди існують в певних межах – періоді володіння статусом і реалізуються у конкретних правовідносинах, що виникають в умовах здійснення професійних функцій носія судової влади [182, с. 201]. Це, у тому числі, стосується прав та обов'язків суддів господарського суду в правовідносинах, врегульованих нормами адміністративного права, об'єктом яких є їх діяльність як суб'єктів цієї галузі права. Як відмічено в літературі, адміністративно-правовий статус судді, який здійснює господарське судочинство, складається з сукупності й обсягу його правосуб'єктності, обов'язків і прав незалежності і недоторканості та спеціальної дисциплінарної відповідальності судді [89, с. 285]. З приводу прав суддів господарського суду, як зазначається в літературі, правам суддів притаманні такі характерні риси: вони належать конкретному суб'єкту – судді, а їх виникнення обумовлюється конкретним юридичним фактом – призначенням (обранням) на посаду судді; ґрунтуються на нормах позитивного права – Конституції України, Законі України «Про судоустрій та статус суддів», являють собою забезпечену державою і правом можливість певної поведінки, спрямованої на досягнення соціального блага; забезпечуються гарантіями, а їх порушення тягне юридичну відповідальність [270, с. 201; 182, с. 258]. Таким чином, визначення прав та обов'язків суддів господарських судів як об'єкта адміністративно-правових відносин полягає у встановленні можливої (службової) поведінки суддів цього суду як суб'єктів зазначених правовідносин. А відтак, така діяльність повинна бути спрямована на те, щоб надати суддям господарського суду таке коло прав та обов'язків, які їм будуть необхідні і достатні для реалізації функції державного забезпечення організації діяльності господарських судів.

Забезпечення незалежності та самостійності господарських судів та їх суддів. У попередніх підрозділах дисертаційного дослідження неодноразово наголошували на тому, що діяльність всіх суб'єктів адміністративних

правовідносин в діяльності господарських судів спрямована на забезпечення незалежності, самостійності та безсторонності суддів. Незалежність суддів господарських судів і підкорення їх лише закону є найважливішою засадою правосуддя при розгляді господарських спорів і передумовою їх справедливого вирішенні. Як слушно зауважує М. К. Закурін, суддя як носій судової влади у здійсненні правосуддя є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання; він здійснює правосуддя на основі Конституції та законів України, керуючись при цьому принципом верховенства права, що забезпечується низкою правових, організаційних, фінансових засобів [89, с. 284]. Держава охороняє і забезпечує незалежність суддів, встановлюючи спеціальні гарантії як органів самостійної гілки влади. В цьому контексті погодимося із думкою Є. Б. Амбросімової, що суд сьогодні – самостійний орган в організаційному сенсі цього слова, він не входить як елемент ні в який інший орган держави, громадське об'єднання або яку-небудь систему органів, за винятком власної. Суд самостійний і в частині ресурсного забезпечення – власне організаційного, кадрового, матеріально-технічного, фінансового, тощо. Суд має абсолютно відокремлену специфічну компетенцію, як предметну, так і територіальну [1, с. 54]. Самостійність судів також означає, що суди у своїй діяльності нікому не підзвітні і мають для здійснення функцій усі необхідні повноваження, якими наділені законом, насамперед під час розгляду та вирішення спірних питань щодо права у відповідності з правосвідомістю суддів та в умовах, які виключають втручання ззовні [33, с. 14; 12; 296, с. 147]. І ці умови створюються завдяки, як вже відмічалось, державному забезпеченню організації діяльності господарських судів. Таким чином, забезпечення законності, самостійності та недоторканності суддів є важливим об'єктом адміністративно-правових відносин в діяльності не лише господарських судів, а й всієї судової системи України. Зазначене пов'язано із тим, що справедливим суд може бути лише у тому випадку, якщо на нього не здійснюватиметься владний вплив жодним державним органом чи його посадовою особою.

Організація контролю за діяльністю господарських судів. Як відомо, функція контролю є однією з основних функцій державного управління [4, с. 130; 18, с. 36; 129, с. 523; 24, с. 39–41]. Досить повне визначення контролю за діяльністю суддів було сформульоване Д. Ю. Шпенюком. Так, вчений зазначає, що під ним слід розуміти регламентований Конституцією та законами України вид державно-управлінської діяльності суб'єктів державної влади, органів суддівського самоврядування, голів судів та інших суб'єктів, зміст якої складає система послідовних, взаємопов'язаних та узгоджених дій, які вчиняються з метою оцінки судді на предмет законності, з можливістю винесення рішень про застосування до нього заходів впливу, в межах дотримання принципів самостійності, незалежності, недоторканності судді та недопущення незаконного впливу на нього у будь-якій формі [297, с. 440]. Особливостями контролю за діяльністю суддів в Україні, на переконання науковця, є такі: здійснюється лише в тих межах, які дозволяють зберегти самостійність, незалежність, недоторканність суддів та судів; повинен виключати втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя та вплив на їх рішення; суб'єкти контролю за службою суддів, на відміну від контролю за іншими суб'єктами, не можуть перебувати по відношенню до суддів та судів, як підконтрольних суб'єктів, у правовідносинах влади–підпорядкування, оскільки в службі суддів взагалі виключене таке відношення; застосовувати заходи впливу може лише обмежене коло суб'єктів контролю і виключно з підстав та в порядку, визначених в Конституції та Законі «Про судоустрій і статус суддів» [297, с. 440]. Таким чином, незважаючи на те, що діяльність господарських судів є незалежною та самостійною, контроль за нею обов'язково повинен здійснюватись. При цьому, слід зазначити, що незалежність системи господарських судів від інших гілок публічної влади накладає певну специфіку на здійснення контролю у цій державній системі. Щодо вказаного вище слушно зазначає Т. Б. Логоза, яка наголошує, що уся історія функціонування судової гілки влади свідчить, що вона має бути незалежною, але не безконтрольною [148]. Отже, контроль за діяльністю суддів як об'єкт адміністративно-правових відносин є специфічним за

своєю юридичною природою явищем, яке має адміністративно-правову природу. Однак, під час здійснення контролю за діяльністю суддів суб'єкти контролю обмежені певними рамками, адже в жодному разі не можуть бути порушені гарантовані Конституцією та законами України права суду та суддів на незалежність та самостійність.

Забезпечення розгляду звернень громадян та притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. Як відомо, право на звернення до суду за захистом порушеного права чи охоронюваного законом інтересу належить до фундаментальних, конституційних прав людини, при цьому, кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ст. 55 Конституції України) [124]. Це право у тому числі стосується оскарження рішень, дій чи бездіяльності посадових і службових осіб господарських судів. Але в контексті нашого дослідження це відноситься до позапроцесуальної діяльності цього суду та його суддів, адже гарантією незалежності судді є положення ч. 2 ст. 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», згідно з якою звернення до суду громадян, організацій чи посадових осіб, які відповідно до закону не є учасниками судового процесу, щодо розгляду конкретних справ судом не розглядаються, якщо інше не передбачено законом. Однак, ст. 107 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачає право будь-якої особи на звернення зі скаргою щодо дисциплінарного проступку судді (дисциплінарною скаргою) [223]. Наслідком реалізації особою цього права є відкриття відповідного дисциплінарного провадження та притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, кінцевою метою яких є зміцнення законності в діяльності органів правосуддя, а порядок реалізації має власні особливості [46, с. 88–92]. Як вказують фахівці, дисциплінарне провадження виступає різновидом адміністративно-юрисдикційного провадження, а дисциплінарна відповідальність є одним із заходів адміністративного примусу [174, с. 76; 44, с. 93], де дисциплінарна відповідальність суддів – це особливий, самостійний вид юридичної відповідальності, який застосовується у специфічній сфері людського

життя і пов'язаний із професійною діяльністю спеціальних суб'єктів – суддів [156, с. 190–191]. Отже, у випадку звернення громадян зі скаргою щодо дисциплінарного проступку судді маємо справу із адміністративно-правовими відносинами в діяльності господарського суду, об'єктом яких буде діяльність із опрацювання цього звернення та здійснення дисциплінарного провадження, а також притягнення судді до дисциплінарної відповідальності. Основними суб'єктами провадження будуть відповідний суддя, Вища рада правосуддя в особі відповідної дисциплінарної палати. Але відмітимо, що Законом України «Про судоустрій і статус суддів» встановлена певна система гарантій від впливу на суддю завдяки таким скаргам, що є засобом забезпечення незалежності судді господарського суду під час здійснення ним розгляду господарських спорів (ст. 2, ст. 80, ч. 4 ст. 107). Таким чином, дотримання службової дисципліни, етики поведінки судді та законності судьями господарських судів забезпечується завдяки інституту звернення громадян зі скаргою щодо дисциплінарного проступку судді та можливості притягнення його до дисциплінарної відповідальності, що дозволяє фізичним та юридичним особам реалізувати своє конституційне право на здійснення правосуддя незалежними та безсторонніми судами, утвореними законом. Отже, забезпечуючи особам (фізичним чи юридичним) право на звернення зі скаргою, суб'єкти адміністративних правовідносин створюють систему заходів впливу щодо суддів господарських судів, яка спрямована в першу чергу на захист законних прав, свобод та інтересів людини і громадянина, а також є важливою гарантією сумлінного та чесного виконання суддею господарського суду своїх посадових обов'язків.

Організація кадрового забезпечення господарських судів. Кадрове забезпечення – це цілеспрямована діяльність спеціально уповноважених посадових осіб державних органів щодо процесів професійної орієнтації, прогнозування і планування кадрових потреб, відбору, підготовки, розстановки та вивільнення персоналу [132, с. 175]. Організація кадрового забезпечення господарських судів реалізується, по-перше, суб'єктами, які мають адміністративно-правовий статус та здійснюють організаційно-забезпечувальну

діяльність щодо судів (Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Вища рада правосуддя, Президент України), по-друге, за двома напрямками здійснення, сутність яких також має адміністративно-правовий характер. Щодо адміністративно-правового характеру кадрового забезпечення господарських судів, то це підтверджується аналізом розділу IV Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Методичних рекомендацій щодо ведення обліку кадрів і кадрового діловодства в місцевих та апеляційних судах загальної юрисдикції та Типового положення про службу персоналу місцевого, апеляційного судів, які регулюють питання організації здійснення обліку кадрів і ведення кадрового діловодства в місцевих та апеляційних судах загальної юрисдикції та організаційно-методичного забезпечення управління персоналом [218; 219]. Так, перший напрям – це кадрова робота з відбору та призначення осіб на посаду суддів господарського суду (розділ IV Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Другий – це кадрова робота з прийняття на службу працівників апарату суду, правовий статус яких визначається Законом України «Про державну службу» (ч. 6 ст. 155 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Таким чином, даний об'єкт адміністративних правовідносин стосується діяльності багатьох суб'єктів таких правовідносин. Адже від того, яка особа (маються на увазі не лише її професійні, а й особистісні якості) буде займати посаду судді, прямо залежить не лише функціонування конкретного господарського суду, а й всієї судової системи. Від чого, в свою чергу, залежить рівень довіри до неї всіх громадян. А якісний підбір осіб на посади державних службовців, працівників, які виконують функції з обслуговування, також має важливе значення для забезпечення функціонування конкретного господарського суду та судової влади в цілому.

Організація фінансового та матеріально-технічного забезпечення господарських судів. Насамперед, звернемо увагу на значення належної організації та своєчасного здійснення фінансового та матеріально-технічного забезпечення судів України взагалі та господарських зокрема. Так, свого часу у рішенні Конституційного Суду України від 24.06.1999 р. № 6-рп/99 (справа про

фінансування судів) було прямо вказано, що недофінансування чи несвоєчасне фінансування судів створює становище, яке по суті є формою фінансового впливу на суддів, що ставить під сумнів гарантовану Конституцією України незалежність судової влади України [236]. Тому організаційно-правовій основі фінансового та матеріально-технічного забезпечення судів у новому Законі України «Про судоустрій і статус суддів» приділено належну увагу. Як слушно зазначається в літературі, фінансове та інше матеріальне забезпечення діяльності судової системи має здійснюватись в обсязі, який дозволив би їй незалежно, ефективно і повною мірою здійснювати правосуддя. При цьому, слід мати на увазі, що судова влада функціонально пов'язана з іншими гілками державної влади. Зокрема, фінансування судової влади залежить від Верховної Ради України, яка затверджує обсяги її фінансування. Водночас, забезпечення приміщеннями та іншими основними фондами – прерогатива виконавчої влади, оскільки тільки Кабінет Міністрів України має право розпоряджатися і здійснювати управління об'єктами державної власності [270, с. 298; 164, с. 155-156]. Також, як свідчать результати нашого дослідження, важливе місце у вирішенні питань організації фінансового та матеріально-технічного забезпечення господарських судів належить таким суб'єктам адміністративно-правових відносин, що виникають в їх діяльності, як Державна судова адміністрація, Вища рада правосуддя, суддівське самоврядування (ч. 3 ст. 126, ст. 148 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», ст. 3 Закону України «Про Вищу раду правосуддя»). Отже, фінансове та матеріально-технічне забезпечення, як об'єкт адміністративно-правових відносин, є важливим напрямком діяльності суб'єктів вказаних правовідносин, адже воно дозволяє гарантувати незалежність та безсторонність судів та суддів, як результат, є вагомим засобом забезпечення справедливого правосуддя при розгляді та вирішенні господарських справ.

На наступному етапі нашого дослідження більш детальну увагу приділимо внутрішнім об'єктам адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів.

Організація захисту суддів. Відповідно до ст. 140 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», судді, члени їхніх сімей та їхнє майно перебувають під особливим захистом держави. Служба судової охорони, органи правопорядку вживають всіх необхідних заходів для забезпечення безпеки судді, членів його сім'ї, збереження їхнього майна, якщо від судді надійде відповідна заява [223]. З метою ефективною реалізації цих положень органом виконавчої влади – Кабінетом Міністрів України, до початку виконання в повному обсязі повноважень відомчою воєнізованою охороною Державної судової адміністрації, видано постанову «Про забезпечення охорони судів, інших органів та установ судової системи, а також установ судових експертиз» від 09.11.2015 р. № 906 [214]. Але як свідчить ситуація, що склалася, на жаль, це питання зараз є одним із найактуальніших в контексті забезпечення незалежності судової гілки влади. Зокрема, прикладом неналежного стану організації захисту суддів є Рішення Ради суддів України № 24 від 8 квітня 2016 року, в якому ухвалено звернення до центральних органів виконавчої влади з метою покращення охорони судів, забезпечення безпеки суддів, тощо [237]. Вчинені у зв'язку зі службовою діяльністю судді посягання на його життя і здоров'я, знищення чи пошкодження його майна, погроза вбивством, насильством чи пошкодженням майна судді, образа чи наклеп на нього, а також посягання на життя і здоров'я членів його сім'ї (батьків, дружини, чоловіка, дітей), погроза їм вбивством, пошкодженням майна мають наслідком відповідальність, установлену законом. Суддя має право на забезпечення засобами захисту, які йому надаються Службою судової охорони, утвореною відповідно до вказаного вище закону [223]. В літературі звертається увага на те, що правові основи забезпечення безпеки суддів мають бути комплексними і складатися із системи законодавчих та відомчих нормативних актів, де найбільш доцільним варіантом буде створення спеціального органу, який організаційно буде належати до органів судової влади (Державна судова адміністрація України) [54, с. 93, 153, с. 115]. Таким органом якраз і має стати відомча воєнізована охорона Державної судової адміністрації. Отже, організація захисту суддів є невід'ємним та самостійним напрямком

діяльності суб'єктів адміністративно-правових відносин, адже лише тоді, коли суддя буде впевнений у своїй безпеці та у безпеці своєї родини, він зможе ефективно та чесно, незалежно та безсторонньо виконувати покладені на нього обов'язки.

Регулювання суддівського самоврядування (організація роботи зборів суддів, Ради суддів України, З'їзду суддів України). Як ми зазначали у попередньому підрозділі, організація роботи суддівського самоврядування є важливим напрямком діяльності суб'єктів адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів. Так, відмічено, що органи судової гілки влади здійснюють управлінські функції у відносинах, що виникають, змінюються та припиняються у зв'язку з внутрішньоорганізаційним управлінням, яке здійснюється всередині цих органів, включаючи й суддівське самоврядування, що реалізується у певних організаційних формах [107]. Щодо правової його основи, то вказується, що Закон України «Про судоустрій і статус суддів» є основним нормативно-правовим актом, нормами якого врегульовано переважно організаційні моменти, різноманітні трудові та адміністративно-правові відносини в судовій системі України, у тому числі інститут суддівського самоврядування, яке діє для вирішення питань внутрішньої діяльності судів [227, с. 64, 67]. Щодо організаційної діяльності по забезпеченню роботи суддівського самоврядування, яка є об'єктом адміністративно-правових відносин, то згідно зі ст. 134 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» вона здійснюється Державною судовою адміністрацією України та її територіальними управліннями за рахунок коштів Державного бюджету України [223]. Як бачимо, ця складова внутрішньоорганізаційної діяльності судів, як об'єкт відповідних правовідносин, найбільш повно регламентована у профільному законі. Але звернемо увагу на позицію Д. Ю. Шпенова, який зазначає, що ефективність суддівського самоврядування залежить від повноти, всебічності та доцільності регулювання в цій сфері, що означає відповідність регулювання певним критеріям: 1) визначення механізму формування органів суддівського самоврядування; 2) регламентація достатніх та доцільних повноважень

суддівського самоврядування залежно від рівня, на якому воно реалізується; 3) недопущення перетинання повноважень між органами суддівського самоврядування різного рівня; 4) визначення реального механізму виконання рішень, прийнятих при здійсненні суддівського самоврядування [297, с. 367].

Вважаємо, що дотримання цих моментів під час адміністративно-правового регулювання відповідних відносин за участю органів самоврядування господарських судів сприятиме ефективній їх організації та функціонуванню. Отже, належні організація та управління суддівським самоврядування покликані забезпечити його діяльність таким чином, щоб надати йому повноваження, яких має бути достатньо для захисту професійних інтересів суддів та вирішення питань внутрішньої діяльності судів, однак, при цьому зберігати і певні рамки, за які воно не може виходити в процесі вирішення покладених на нього завдань.

Таким чином, підсумовуючи наведене, зазначимо, що об'єктами адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів є діяльність уповноважених органів державної влади та їх посадових осіб, а також інших фізичних та юридичних осіб, які беруть участь у цих відносинах, з приводу ефективного управління діяльністю господарських судів, а також забезпечення здійснення ними господарського судочинства. А відтак, цілком логічним буде акцентувати увагу на тому, що хоча окреслений перелік об'єктів таких правовідносин не претендує на вичерпність, проте, на нашу думку, саме ці об'єкти найбільше стосуються адміністративно-правових відносин, які виникають в діяльності господарських судів.

Також відмітимо, що основними ознаками об'єкта адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів слід вважати такі: за сутністю це певне соціальне благо, що задовольняє інтереси й потреби людей, суспільства, держави в організації та здійсненні господарського судочинства; визнання та закріплення адміністративним правом цього блага як правового явища у формі державного забезпечення організації діяльності господарських судів; саме щодо державного забезпечення організації діяльності господарських судів спрямовані та у зв'язку із ним розвиваються правові відношення, саме у

зв'язку із ним суб'єкти правовідносин вступають у відповідні зв'язки; потреба у досягненні належного стану забезпечення організації діяльності господарських судів пов'язується із реалізацією суб'єктивних прав та юридичних обов'язків суб'єктами правовідносин; результатом реалізації суб'єктивних прав та юридичних обов'язків суб'єктами адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів є отримання певних юридично значимих наслідків у вигляді задоволення інтересу організації та здійснення господарського судочинства внаслідок отримання об'єкта правовідносин – діяльності із забезпечення організації функціонування господарських судів.

2.3. Зміст адміністративно-правових відносин за участю господарських судів

Державне управління в сучасному суспільстві є невід'ємною складовою системи заходів по забезпеченню його життєдіяльності, задоволенню потреб та інтересів всіх його членів. Саме тому адміністративно-правові відносини, у формі яких втілюється державне управління, пронизують практично всі сфери державного та суспільного життя. Вони виступають важливим показником форми та типу державного управління, а також тих методів і засобів, що застосовуються при цьому. Одним із елементів правовідносин, як відомо, виступає зміст, який представлений суб'єктивними правами та юридичними обов'язками суб'єктів правовідносин. Щодо значення цієї складової правовідносин, то, наприклад, як зазначає Т. А. Остапенко, саме зміст адміністративно-правових відносин визначає адміністративно-правовий статус їх учасників, а досліджуючи зміст цих правовідносин, можна встановити обсяг адміністративної правосуб'єктності їх учасників та те місце, яке кожен з них займає в цих правовідносинах [187, с. 229]. Отже, зміст правовідносин не тільки характеризує внутрішнє наповнення правового зв'язку між їх суб'єктами, а й визначає характер цього зв'язку та ступінь взаємної залежності суб'єктів між собою в межах конкретних правовідносин.

Щодо характеристики цього елементу правовідносин, то як доводить С. С. Алексєєв, зміст правовідносин – це поєднання суб'єктивного права і юридичного обов'язку, де перше – міра дозволеної поведінки, що належить суб'єктові й забезпечується державою, а другий – міра належної, необхідної поведінки, приписана суб'єктові [14, с. 135]. Але звернемо увагу, що в юридичній літературі здобула своє поширення й інша точка зору – про більш складну структуру змісту правовідносин.

Так, В. С. Нерсесянц вважає, що категорію «зміст правовідносин» у юридичній доктрині слід визначати як права і обов'язки учасників відносин, обумовлені сферою суспільного життя, в якій розвиваються ці правовідносини, так і реальні дії щодо їх здійснення [225, с. 376]. І така позиція знаходить свою підтримку серед науковців. Наприклад, В. М. Сирих, М. С. Кельман, О. Г. Мурашин, А. Колодій в своїх роботах звертають увагу на те, що зміст правовідносин містить у собі два аспекти: юридичний, який охоплює суб'єктивні права та обов'язки, та фактичний, який характеризується діяльністю особи, що забезпечує реалізацію прав та обов'язків [269, с. 316; 104, с. 120–121; 117, с. 102]. Вважаємо, що такий підхід є в цілому обґрунтованим. Адже, виділяючи питання статички та динаміки елементів правового відношення (суб'єктів, об'єкта), нами наголошувалося, що це є відображенням різних площин цього правового явища – його потенційних можливостей та реалізованої конкретики. І в контексті досліджуваного явища (змісту правовідносин) такий поділ, враховуючи наведені вище точки зору науковців, також можливий.

Тому вважаємо можливим вказати, що статикою змісту правовідносин виступають визначені нормами адміністративного права суб'єктивні права та юридичні обов'язки суб'єкта цієї галузі, а динамікою змісту правовідносин виступають конкретні дії (діяльність) учасника цих правовідносин з приводу реалізації належних йому суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, які втілюються у безпосередньому правовому зв'язку.

В цьому контексті наведемо точку зору О. Ф. Скакун, яка також характеризує зміст правовідносин як складне явище. Так, вчена виділяє власне

сам зміст – це суб'єктивні права, обов'язки, повноваження, відповідальність суб'єктів правовідносин, а також його структуру – спосіб взаємозв'язку, що виникає на підставі суб'єктивних прав, обов'язків, повноважень, відповідальності. Структура змісту правовідносин, на думку О. Ф. Скакун, утворює не зв'язок її змістовних елементів (суб'єктивних прав, обов'язків, повноважень, відповідальності), а той правовий зв'язок, який виникає на їх підставі з приводу домагання чогось. Інакше кажучи, це юридичне взаємне становище суб'єктів, яке визначає, формує їх поведінку через кореспондуючі один одному права і обов'язки заради задоволення їхніх інтересів [247, с. 230].

Наведена позиція О. Ф. Скакун, окрім підтвердження точки зору про можливість, а скоріше про доцільність, виділення у змісті правовідносин певної структури, також звертає увагу ще на один момент. Він стосується того, що і внутрішній прояв змісту адміністративно-правових відносин за участю господарських судів (суб'єктивні права, юридичні обов'язки), і зовнішня форма його виразу (поведінка суб'єктів) спрямовані на досягнення мети виникнення цих правовідносин. Інакше кажучи, зміст правовідносин спрямований на задоволення інтересів їх учасників. У досліджуваному нами випадку метою слід вважати належну організацію діяльності господарських судів, а задоволення інтересів учасників цих правовідносин стосується, як вважається, ефективного функціонування господарських судів (в цьому проявляється аспект управління організацією діяльності цих судів), ухвалення об'єктивних та справедливих рішень у господарських справах (в цьому проявляється аспект державного управління органами судової влади), що в кінцевому рахунку стосується належного забезпечення суб'єктам підприємницької діяльності права на судовий захист та забезпечення захисту економічних відносин в державі (в цьому проявляється аспект державного державне забезпечення у сфері організації діяльності органів судової влади).

Оремо відмітимо, що констатація факту того, що реалізація змісту адміністративно-правових відносин, у тому числі і за участю господарських судів, допомагає досягти певної мети та задовольнити відповідні інтереси їх

учасників, дає можливість здійснити більш глибокий та різносторонній аналіз ефективності механізму правового регулювання вказаних відносин. Так, завдяки такому аналізу з'являється можливість з'ясувати здатність досягти певної мети чи задовольнити певні інтереси завдяки наданим учаснику правового відношення суб'єктивним правам чи через виконання покладених на нього юридичних обов'язків. У свою чергу, також можна з'ясувати, наскільки певна мета чи певні інтереси можуть бути досягнуті чи задоволені внаслідок наділення учасника правового відношення конкретними правами чи через покладання на нього конкретного обов'язку.

Але зі свого боку звернемо увагу, що при характеристиці змісту правовідносин О. Ф. Скакун дещо широко трактує їх внутрішню структуру, включаючи до неї, поряд із суб'єктивними правами та обов'язками, повноваження та відповідальність [247, с. 230]. До речі, подібна точка зору щодо структури змісту правовідносин висловлена, наприклад, і І. М. Погребним, який вважає, що до змісту правовідносин входять такі елементи як: 1) суб'єктивні права; 2) юридичні обов'язки; 3) юридичні повноваження; 4) юридична відповідальність [199, с. 77]. На наш погляд, це не відповідає дійсному обсягу досліджуваного поняття. По-перше, ведучи мову про права та обов'язки, як правило, мова йде про окремих організаційно не оформлених суб'єктів правовідносин, адже у випадку організаційної оформленості такий суб'єкт, особливо якщо це стосується виконання функцій держави, наділяється повноваженням. Отже, якщо права та обов'язки стосуються окремих суб'єктів, то повноваження відіграють таку саму роль, але щодо організаційно оформлених суб'єктів адміністративного права. Тому більш доцільно вказувати на те, що зміст правовідносин складається із суб'єктивних прав та юридичних обов'язків (або повноважень) їх учасників. По-друге, включення відповідальності як елементу змісту правовідносин вважаємо дещо передчасним. Це пояснюємо тим, що вона є наслідком зловживання суб'єктивним правом чи невиконання юридичного обов'язку, а тому безпосередньо із змістом не пов'язана, а є наслідком його реалізації. В такому ракурсі питання про відповідальність може

взагалі і не виникати. До того ж, якщо права та обов'язки завжди реалізуються у правовому відношенні, то юридична відповідальність матиме місце не завжди, а тільки у окремих випадках, і реалізується вона у рамках дещо іншого, правоохоронного відношення, що вказує на її необов'язковий, факультативний характер. Тому підтримаємо точку зору тих науковців, які висловлюються за включення до структури змісту правовідносин суб'єктивних прав та юридичних обов'язків [225, с. 376; 269, с. 316; 104, с. 120–121; 117, с. 102].

Узагальнюючи вищевказане щодо розуміння змісту правовідносин, можемо стверджувати, що він визначається сукупністю суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, що надані або покладені на уповноважених та інших суб'єктів цих правовідносин актами чинного законодавства України для виконання функцій, завдань, які стоять перед ними, досягнення мети цих правовідносин чи задоволення інтересів їх учасників.

Щодо змісту адміністративних правовідносин, то, на переконання Г. Г. Забарного, Р. А. Калюжного, І. М. Пахомова, В. К. Шкарупи, під ним слід розуміти сукупність прав та обов'язків учасників цих відносин, які виникають в процесі здійснення організаційно-владної (виконавчої і розпорядчої) діяльності, що зумовлює характер взаємодій, предмет та мету таких відносин та ін. Такий зміст насамперед визначає опосередкована адміністративно-правовими нормами поведінка учасників управлінських відносин, яка узгоджується з мотивами та інтересами сторін, з характером їхніх взаємних відносин, що узагальнюються правовим статусом відносно об'єкта того чи іншого правовідношення [191, с. 95; 83, с. 25; 70]. З аналізу точок зору вчених у галузі адміністративного права також можна відзначити, що вони підтримують тезу про виділення внутрішнього прояву змісту правовідносин (прав та обов'язків) та зовнішнього аспекту змісту, який втілюється у поведінку учасників управлінських відносин, а також певну мету таких відносин.

В контексті виділення внутрішнього та зовнішнього аспектів прояву змісту адміністративно-правових відносин слід звернути увагу на точку А. М. Колодія та А. Ю. Олійника, які вважають, що зміст цих відносин характеризується

синтезом фактичного та юридичного, де юридичний зміст – це адміністративні суб'єктивні права та юридичні обов'язки суб'єктів правовідносин, а фактичний зміст – це сама поведінка суб'єктів адміністративних правовідносин, їх діяльність, у якій реалізуються суб'єктивні права та юридичні обов'язки сторін [116]. Вважаємо, що ця позиція доволі повно відображує відмічену можливість виділення як статички (юридичний зміст) та динаміки (фактичний зміст) існування змісту адміністративно-правових відносин за участю господарських судів, так і інших їх структурних елементів.

Таким чином, під змістом адміністративно-правових відносин за участю господарських судів слід розуміти сукупність суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, якими відповідно до Конституції та Законів України наділені уповноважені та інші суб'єкти таких правовідносин для виконання функцій, завдань управлінської діяльності щодо організації та забезпечення функціонування господарських судів.

Беручи до уваги, що основними складовими змісту зазначених правовідносин є суб'єктивні права та юридичні обов'язки, далі у межах цього підрозділу розглянемо теоретичні підходи щодо тлумачення зазначених понять та наведемо їх характеристику в межах реалізації в статусі суб'єктів адміністративно-правових відносин за участю господарських судів.

Розкриваючи зміст поняття «суб'єктивні права», слід зазначити, що його можна розділити на дві складові, а саме: об'єктивні юридичні права та суб'єктивні юридичні права. Відповідно до точок зору, що висловлені науковцями, об'єктивне право – це система загальнообов'язкових діючих у державі норм і принципів, що мають формальний вираз завдяки закріпленню в офіційних актах, встановлюються (чи визнаються) та гарантуються державою з метою впорядкування та регулювання суспільних відносин, де об'єктивність права визначається тим, що воно: не залежить від волі та свідомості суб'єкта права; не належить йому, а формою виразу об'єктивного права є законодавство; правові звичаї; юридичні прецеденти; нормативні договори певної держави [273, с. 96; 275, с. 85-86]. Тобто в такому об'єктивному розумінні юридичні права

щодо досліджуваного нами випадку участі господарських судів у адміністративно-правових відносинах слід визнавати закріпленою за допомогою нормативно-правових актів сукупністю норм адміністративного права, які містять приписи щодо правових можливостей фізичних та юридичних осіб–суб'єктів цієї галузі права, що входять до складу їх адміністративно-правового статусу.

У свою чергу, суб'єктивне право, як юридична категорія, розкривається через набір певних можливостей, а саме: можливості користування певним соціальним благом; можливості робити певні дії і вимагати відповідних дій від інших осіб; можливості звернення до держави з вимогою захисту або відновлення порушеного права; можливості вільної поведінки, вчинків в межах, встановлених нормами права [157, с. 286; 248, с. 9; 284]. Тобто із площини припису норм адміністративного права відбувається перехід в аспект реальних правових можливостей фізичних та юридичних осіб–суб'єктів цієї галузі права. При цьому, як видно з наведеного прикладу, в юридичній науці вказується, що суб'єктивні права мають власну структуру (форми вияву). Так, В. М. Кириченко зазначає, що суб'єктивні права містять наступні варіанти можливої поведінки уповноваженого суб'єкта: 1) право здійснювати певні дії, тобто реалізувати свої інтереси; 2) право вимагати певних дій від зобов'язаного суб'єкта; 3) право вимагати відновлення порушеного права, тобто звертатися до компетентних державних органів за захистом суб'єктивного права і примусовим забезпеченням юридичного обов'язку; 4) право користуватися певним соціальним благом [108, с. 168–169]. Таким чином, продовжує автор, суб'єктивне право може виступати як правоповедінка, правовимога, праводомагання, правокористування. Залежно від характеру і стадії реалізації того чи іншого суб'єктивного права на перший план у ньому може виходити одна із зазначених можливостей, як правило, перша. У цілому ж усі вищезазвані елементи становлять зміст і структуру суб'єктивного права [108, с. 169]. І така позиція здобула свою підтримку у фаховій літературі. Зокрема, як приклад такого розуміння структури суб'єктивного права можна навести думку Н. К. Матузова [157, с. 91].

Відмітимо, що наведені позиції є прикладом доволі повної та всебічної характеристики досліджуваного явища.

Додатково до відміченого щодо структури суб'єктивного права звернемо увагу на характерні його ознаки. Наприклад, на думку В. П. Яценко, вони полягають у тому, що воно: належить суб'єкту (особі); засноване на нормах об'єктивного права; являє собою забезпечену державою та правом можливість певної поведінки суб'єкта; спрямоване на досягнення того чи іншого соціального блага; забезпечується загальними (економічними, політичними, ідеологічними, організаційними) та спеціальними (юридичними) гарантіями; здійснюється в інтересах носія суб'єктивного права; реалізація суб'єктивного права забезпечується та гарантується законом; охороняється і захищається в судовому, адміністративному або іншому встановленому законом порядку [296, с. 82]. Вважаємо, що в цій позиції в цілому віднайшли своє відображення основні властивості суб'єктивного права, на які нами було вказано в рамках попереднього аналізу цього явища як елемента правовідносин.

Щодо особливостей суб'єктивних прав у сфері адміністративно-правових відносин, то вчені–адміністративісти, як правило, уточнюють позиції фахівців з теорії права, зокрема, в тій частині, що суб'єктивні права у галузі адміністративного права – це можливість певної поведінки, яка надана особі, яка володіє адміністративною правоздатністю й адміністративною дієздатністю; ця можливість надана з метою задоволення інтересів суб'єкта у сфері публічного управління і розв'язання його завдань; поведінка суб'єкта реалізується в адміністративних правовідносинах; поведінка суб'єкта є нормативно обмеженою; порушення міри можливої поведінки є зловживанням правом; ці права існують тільки у зв'язку з наявністю відповідних юридичних обов'язків з боку іншого учасника правовідносин і без виконання цих обов'язків не можуть бути реалізовані; реалізація прав гарантується державним примусом; ці права мають юридичну природу, оскільки надаються адміністративно-правовими нормами і гарантуються державою [73, с. 113–114; 298]. В цілому з таким розумінням особливостей суб'єктивних прав у адміністративному праві ми

повністю згодні, адже вони відображують специфіку предмета правового регулювання цієї галузі права, об'єкта її правовідносин.

Таким чином, вважаємо, що розглядаючи суб'єктивні права, якими наділені суб'єкти адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів, під цим поняттям можна розуміти закріплену в нормах адміністративного права юридичну можливість уповноважених суб'єктів здійснювати організаційну та управлінську діяльність щодо господарських судів України з метою досягнення завдань державного забезпечення у сфері організації діяльності органів судової влади та задоволення інтересів у сфері публічного управління господарськими судами.

Суб'єктивні права тісно пов'язані з юридичними обов'язками, по-перше, вони є взаємозалежними у рамках правового статусу суб'єкта адміністративного права, утворюючи певну правову його цілісність, по-друге, вони у межах адміністративно-правових відносин відповідають (кореспондують) одне одному. Так, як зазначають фахівці з теорії права, юридичні обов'язки – це передбачені правовою нормою і забезпечені можливістю державного примусу вид і міра належної поведінки зобов'язаного суб'єкта, яку він повинен здійснити в інтересах уповноваженого суб'єкта. Юридичні обов'язки за своєю структурою передбачають наступні варіанти можливої поведінки зобов'язаного суб'єкта: 1) необхідність здійснювати певні дії на користь уповноваженого суб'єкта; 2) зобов'язані утримуватися від здійснення певних дій, що суперечать інтересам інших суб'єктів; 3) вимагати здійснення або нездійснення тих чи інших дій на законні вимоги від інших суб'єктів; 4) нести юридичну відповідальність за невиконання чи неналежне виконання передбачених правовою нормою дій або вимог; 5) необхідність не перешкоджати контрагенту користуватися тим благом, на яке він має право [108, с. 170; 86, с. 200]. А до характерних рис юридичного обов'язку відносять такі риси як: встановлюється як в інтересах уповноваженого суб'єкта (як гарант виконання суб'єктивних прав), так і в інтересах держави в цілому, яка є гарантом їхнього здійснення; окреслений певними правовими нормами, тобто представляє собою міру належної, необхідної поведінки;

відмовитися від виконання юридичного обов'язку не можна, тому що це є підставою для юридичної відповідальності, але вимагати виконання обов'язків поза встановленою мірою є порушенням закону [108, с. 170; 86, с. 201]. Як вважаємо, ці загальні риси в цілому притаманні і юридичним обов'язкам як елементу адміністративно-правових відносин за участю господарських судів. Однак, слід зазначити, що як будь-яке явище соціальної дійсності загальні риси досліджуваного явища отримують власну специфіку в сфері відносин, врегульованих нормами адміністративного права.

Так, на думку В. Б. Авер'янова, до особливостей адміністративно-правових обов'язків слід віднести те, що: ці обов'язки є необхідною, належною поведінкою; вони можуть покладатися тільки на праводієздатну особу; вони покладаються в інтересах інших осіб; такі обов'язки реалізуються в адміністративних правовідносинах; вони не можуть існувати поза зв'язками із суб'єктивними правами інших учасників правовідносин у сфері публічного управління; реалізація таких обов'язків забезпечується державним примусом або засудженням; вони мають нормативно встановлені межі; вони мають юридичну природу, оскільки закріплені адміністративно-правовими нормами і гарантуються державою [73, с. 114; 298].

Отже, як узагальнення аналізу питання характеристики юридичних обов'язків як складової змісту адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів України відмічаємо, що під ними доцільно розуміти встановлену нормами адміністративного права необхідну міру поведінки суб'єктів зазначених правовідносин, яку вони мають здійснювати в інтересах управління і організації діяльності господарських судів, недотримання якої тягне за собою притягнення винних осіб до юридичної відповідальності.

З'ясувавши, що представляють собою суб'єктивні права та юридичні обов'язки, пропонуємо приділити увагу їх втіленню у статус конкретних суб'єктів адміністративних правовідносин за участю господарських судів. Зазначимо, що у підрозділі 2.1 дисертаційного дослідження нами були визначені наступні суб'єкти таких правовідносин: Президент України, Верховна Рада,

Кабінет Міністрів, Вища рада правосуддя, Державна судова адміністрація, Вища кваліфікаційна комісія суддів України, суддівське самоврядування, тощо. Їх суб'єктивні права та юридичні обов'язки більш детально розглянемо нижче.

Так, Президент України як суб'єкт адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів наділений наступними правами: 1) має право на видання указу про призначення на посаду судді – у разі внесення Вищою радою правосуддя подання про призначення судді на посаду. Хоча, як слушно зазначає М. В. Пенцов, зараз глава держави здійснює призначення суддів суто формально, фактично оформлюючи юридично рішення органів суддівської спільноти [194, с. 25]; 2) має право вето щодо законопроектів, які були прийняті Верховною Радою України стосовно організації діяльності господарських судів; 3) має право законодавчої ініціативи щодо управління та організації діяльності господарських судів. Щодо обов'язків Президента України стосовно організації діяльності господарських судів, то основним є обов'язок утворювати та ліквідувати суди у визначеному законом порядку. Цей обов'язок, на нашу думку, можна застосувати до цієї посадової особи з урахуванням положень ст. 102 Конституції України, адже саме Президент України є гарантом додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина, зокрема, прав учасників економічних відносин та суб'єктів підприємницької діяльності. Таким чином, Президент України як суб'єкт адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів займає самостійне та незалежне місце серед інших суб'єктів таких правовідносин.

Ще одним суб'єктом адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів є Верховна Рада України, основними правами якої, на наше переконання, є: 1) визначення судоустрою, під яким слід розуміти: а) сукупність норм, які визначають завдання, принципи організації та діяльності, структуру й компетенцію судів; б) систему судових органів, установ та закладів [279]; 2) визначати адміністративно-правовий статус суддів шляхом прийняття відповідних нормативно-правових актів; 3) ухвалювати закони з питань утворення, реорганізації і ліквідації господарських судів (ст. 125 Конституції

України); 4) здійснювати парламентський контроль, у тому числі і за рахунок діяльності Уповноваженого з прав людини. Отже, виходячи із зазначених вище прав Верховної Ради України як суб'єкта адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів, слід зазначити, що її основним обов'язком є створення відповідного правового поля для здійснення діяльності господарськими судами шляхом прийняття відповідних нормативно-правових актів. Також до обов'язків законодавчого органу слід віднести забезпечення при ухваленні Державного бюджету України виділення відповідної суми видатків на утримання судів, яка належать до захищених статей видатків бюджету, а також заборону дій щодо скорочення в поточному фінансовому році дії видатків на утримання судів у Державному бюджеті України (ст. 148 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Розглядаючи статус Кабінету Міністрів України, у тому числі і як суб'єкта адміністративного права, відзначимо, що він має дуже широкий обсяг юридичних можливостей у сфері державного управління, однак, щодо організації діяльності господарських судів їх перелік є дещо обмеженим. Насамперед це пояснюємо посиленням дії принципу незалежності суддів. Але, як вбачається, до прав цього вищого органу виконавчої влади, відповідно до норм чинного законодавства у досліджуваній нами сфері, слід віднести те, що він: має право затверджувати схему посадових окладів із визначенням коефіцієнтів для державних службовців судів за поданням Державної судової адміністрації України; має право здійснювати контроль за витратами державних коштів господарськими судами, але в межах, встановлених нормами чинного законодавства. Проте, на Кабінет Міністрів України покладено цілу низку обов'язків щодо організації діяльності у тому числі і господарських судів. Отже, відповідно до чинного законодавства України, такими обов'язками є: забезпечити виконання судових рішень органами виконавчої влади та їх керівниками; забезпечити впровадження змін, що були внесені до законодавства України, яке спрямоване на організацію діяльності господарських судів; створити умови для вільного розвитку і функціонування системи юридичних

послуг та правової допомоги населенню судами; здійснювати заходи щодо забезпечення функціонування системи безоплатної правової допомоги; забезпечувати фінансування видатків на утримання судів у межах, визначених законом про Державний бюджет України, та створювати належні умови для функціонування судів та діяльності суддів; забезпечити захист та соціальний захист суддів та членів їхніх сімей; забезпечити координацію і контроль за діяльністю органів виконавчої влади щодо запобігання і протидії корупції; організувати проведення єдиної державної політики у сфері державної служби [220].

Наступний суб'єкт адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів України – Вища рада правосуддя, яка є незалежним, колегіальним конституційним органом державної влади та суддівського врядування, основним призначенням якого є формування добросовісного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм Конституції і законів України, а також професійної етики в діяльності суддів (ст. 1 Закону України «Про Вищу раду правосуддя»). Аналізуючи норми вказаного закону, слід вказати на наступні права Вищої ради правосуддя, які носять організаційно-розпорядчий характер: 1) приймати та ухвалювати рішення щодо звільнення судді господарського суду з посади; 2) здійснювати дисциплінарне провадження щодо судді господарського суду; 3) переводити суддю господарського суду, в тому числі тимчасово шляхом відрядження, на посаду судді до іншого господарського суду; 4) ухвалювати рішення про тимчасове відсторонення судді господарського суду від здійснення правосуддя; 5) погоджувати кількість суддів у господарському суді; 6) затверджувати відповідні положення, пов'язані із організаційним та кадровим забезпеченням діяльності судів та їх апарату; 7) має право відмовити у внесенні Президентом України подання про призначення судді господарського суду на посаду та ряд інших повноважень [210; 223]. Отже, з наведеного вище можна констатувати, що Вища рада правосуддя наділена широким колом прав щодо формування високопрофесійного суддівського

корпусу, забезпечення його незалежності та додержання ним норм Конституції і законів України.

В свою чергу, основними обов'язками Вищої ради правосуддя є: 1) розгляд питання про внесення Президентом України подання про призначення судді господарського суду на посаду; 2) прийняття та розгляд дисциплінарної скарги щодо суддів господарського суду; 3) здійснення дисциплінарного провадження щодо суддів, які вчинили дисциплінарний проступок; 4) прийняття участі в організаційному забезпеченні діяльності господарських судів у випадках і порядку, визначених чинним законодавством України; 5) вжиття заходів щодо забезпечення авторитету правосуддя та незалежності суддів господарських судів.

Державна судова адміністрація є універсальним органом державної влади, діяльність якого спрямована на майже всі аспекти організації функціонування господарських судів. Основними правами зазначеного органу як суб'єкта адміністративно-правових відносин є: 1) здійснення організаційного та фінансового забезпечення діяльності господарських судів; 2) розробка пропозицій щодо вдосконалення організаційного забезпечення діяльності судів, наприклад, за результатами вивчення практики організації їх діяльності; 3) ініціювання питання про усунення виявлених порушень та притягнення до відповідальності осіб, які допустили порушення; 4) організація роботи з ведення судової статистики, діловодства та архіву; 5) контроль стану діловодства в господарських судах; 6) одержання від судів загальної юрисдикції, органів суддівського самоврядування інформації, документів, матеріалів, необхідних для виконання покладених на неї завдань; тощо [263; 223; 201].

Основними обов'язками Державної судової адміністрації є: 1) забезпечення належних умов діяльності судів шляхом вжиття заходів фінансового, матеріально-технічного, кадрового, інформаційного та організаційно-технічного характеру; 2) забезпечення судів та суддів символами судової влади, мантіями та суддівськими нагрудними знаками; 3) забезпечення необхідних умов для підвищення кваліфікації працівників апаратів місцевих судів; 3) розробка та реалізація пропозицій щодо вдосконалення роботи

господарських судів України; 4) забезпечення взаємодії господарських судів з іншими судами і правоохоронними органами 5) організація діяльності служби судових розпорядників; тощо [223; 201].

На Вищу кваліфікаційну комісія суддів України на сьогодні покладено цілу низку повноважень у сфері організації кадрового забезпечення діяльності господарських судів. Відповідно до норм чинного законодавства України, повноваження (права та обов'язки) цього органу стосуються діяльності з добору кандидатів на посаду судді, організації та проведення відбіркового іспиту, організації проведення спеціальної перевірки [223]. Відмітимо, що в залежності від підстави виникнення зв'язків між цією комісією і господарським судом, його суддями її повноваження можуть мати властивості як прав, так і обов'язку. Наприклад, у разі одержання інформації, що може свідчити про недостовірність (у тому числі неповноту) відомостей, поданих суддею у декларації родинних зв'язків, Вища кваліфікаційна комісія суддів України проводить перевірку зазначеної декларації (ч. 5 ст. 61 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), що виступає її обов'язком. У свою чергу, за відсутності доказів іншого відомості, подані кандидатом на посаду судді у декларації родинних зв'язків, вважаються достовірними (ч. 4 ст. 76 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), і Вища кваліфікаційна комісія суддів України має право не проводити перевірку зазначеної декларації.

Останнім суб'єктом адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів, чиї права та обов'язки ми розглянемо в рамках цієї частини дисертаційного дослідження, є суддівське самоврядування. Так, аналіз ст.ст. 126, 128 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» дає підстави для виділення наступних прав суддівського самоврядування, зокрема, місцевого господарського суду: 1) обговорювати питання та приймати обов'язкові для виконання суддями та працівниками цього суду рішення щодо внутрішньої діяльності суду чи роботи конкретних суддів або працівників апарату суду; 2) визначати спеціалізацію суддів з розгляду конкретних категорій справ; 3) визначати рівень навантаження на суддів відповідного суду з урахуванням

виконання ними адміністративних або інших обов'язків; 4) заслуховувати звіти суддів, які обіймають адміністративні посади в цьому суді, та керівника апарату суду; 5) звертатися з поданням про притягнення до дисциплінарної відповідальності адвоката, прокурора, інших осіб, що порушують гарантії незалежності суду та судді; 6) обговорювати питання щодо практики застосування законодавства, розробляти відповідні пропозиції щодо вдосконалення такої практики та законодавства; 7) звертатися з пропозиціями щодо питань діяльності суду до органів державної влади та органів місцевого самоврядування; 8) вносити відповідні пропозиції на розгляд до Верховного Суду. Щодо обов'язків суддівського самоврядування як суб'єкта адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів, то до їх числа віднесемо такі: 1) обговорювати питання внутрішньої діяльності суду та приймати колективні рішення з обговорюваних питань; 2) проводити збори суддів у разі необхідності, але не рідше одного разу на три місяці; 3) обирати таємним голосуванням делегатів на з'їзд суддів України; 4) обирати суддів на адміністративні посади та слідчих суддів; 5) звертатися з поданням про притягнення до дисциплінарної відповідальності адвоката, прокурора, посадової особи органу державної влади чи органу місцевого самоврядування за вчинення дій або бездіяльності, що порушують гарантії незалежності суду та судді. Аналіз повноважень (прав та обов'язків) суддівського самоврядування вказує, що за наявності відповідної правової основи діяльності суду та статусу суддів, належного матеріально-технічного забезпечення їх діяльності саме цей орган в особі зборів суддів, Ради суддів України, З'їзду суддів України слід визнати основним суб'єктом здійснення внутрішньоорганізаційного управління функціонуванням судів, зокрема, і господарських, у тому числі і в контексті забезпечення незалежності та доброчесності судової влади.

У підсумку зазначимо, що кожен із розглянутих нами суб'єктів адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів займає власне, самостійне місце, яке визначається сукупністю їх суб'єктивних прав та

юридичних обов'язків (повноважень), реалізація яких неможлива без тісної взаємодії цих суб'єктів одне з одним.

Відмітимо, що у нормативно-правових актах, які у тому числі регламентують питання організації та діяльності судів, зокрема, і господарських, не дістали достатньо повного законодавчого закріплення суб'єктивні права та юридичні обов'язки учасників правовідносин у цій сфері. Іноді їх закріплення здійснено через вказівку взагалі на завдання певного органу чи посадової особи, але без розкриття змісту конкретних суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, які надані (покладені) на них для виконання цих завдань. А відтак, вважаємо, що до законодавства України, яке регулює державне забезпечення у сфері організації діяльності органів судової влади, правовою формою якого є адміністративно-правові відносини в діяльності господарських судів та інших судів, а також статусних законів, які стосуються основних суб'єктів досліджуваних відносин, що виникають в діяльності судів, необхідно внести певні зміни. А саме це стосується включення у зміст статей, якими регламентований статус суб'єктів таких правовідносин, відповідних пунктів, у яких би конкретизувались окремо, по-перше, завдання їх діяльності, а по-друге, суб'єктивні права та юридичні обов'язки (повноваження) цих суб'єктів (зокрема, мова йде про Закон України «Про судоустрій та статус суддів»). Зазначені кроки, як вважається, підвищили б як якість організації та ефективність здійснення діяльності господарськими судами, так і результативність їх взаємовідносин з органами судової влади, державними органами та іншим юридичними і фізичними особами.

Поряд із цим, зауважимо, що реалізація змісту відповідних правовідносин, учасником яких вистає господарський суд, має місце лише за певних підстав. І найбільше значення щодо можливості реалізувати певне суб'єктивне право або необхідності виконати певний юридичний обов'язок відграють юридичні факти. Саме дослідженню цього елемента адміністративно-правових відносин за участю господарських судів ми і присвятимо наступну частину дисертаційного дослідження.

Додатково підтверджено наукову позицію, що зміст правовідносин, у тому числі і адміністративно-правових, визначається сукупністю суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, що надані або покладені на уповноважених та інших суб'єктів цих правовідносин актами чинного законодавства України для виконання функцій і завдань, які стоять перед ними, досягнення мети цих правовідносин чи задоволення інтересів їх учасників.

Вказано на доцільність в наукових та методологічних цілях виділяти статику змісту правовідносин – визначені нормами адміністративного права суб'єктивні права та юридичні обов'язки суб'єкта цієї галузі, та його динаміку – конкретні дії (діяльність) учасника цих правовідносин з приводу реалізації належних йому суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, які втілюються у безпосередньому правовому зв'язку.

Під змістом адміністративно-правових відносин за участю господарських судів пропонуємо розуміти сукупність суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, якими відповідно до Конституції та законів України наділені уповноважені та інші суб'єкти таких правовідносин для виконання функцій і завдань управлінської діяльності щодо організації та забезпечення функціонування господарських судів.

Під суб'єктивними правами суб'єктів адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів пропонуємо розуміти закріплену в нормах адміністративного права юридичну можливість уповноважених суб'єктів здійснювати організаційну та управлінську діяльність щодо господарських судів України з метою досягнення завдань державного забезпечення у сфері організації діяльності органів судової влади та задоволення інтересів у сфері публічного управління господарськими судами.

Під юридичними обов'язками суб'єктів адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів пропонуємо розуміти встановлену нормами адміністративного права необхідну міру поведінки суб'єктів зазначених правовідносин, яку вони мають здійснювати в інтересах належного забезпечення

управління та організації діяльності господарських судів, недотримання якої тягне за собою притягнення винних осіб до юридичної відповідальності.

Доведено, що всебічності та повноті правового регулювання адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів, ефективності її організації та здійснення, а також результативності їх взаємовідносин з іншими органами судової влади, державними органами та іншим юридичними і фізичними особами сприятиме чітке нормативно-правове закріплення завдань діяльності учасників цих правовідносин, а також суб'єктивних прав та юридичних обов'язків (повноважень) їх суб'єктів.

2.4. Сутність та види юридичних фактів як елементу адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів

Досліджуючи адміністративно-правові відносини за участю господарських судів в Україні, не можна оминати увагою таку правову категорію як юридичні факти, які, на слушну думку О. В. Макухи, у руслі будь-яких видів правових відносин мають велике значення, оскільки являють собою динамічне правове явище, сутність якого можливо розкрити в перебігу відповідних етапів його розвитку: виникнення, зміни та припинення [150]. Як звернуто увагу в науковій літературі, теорія пізнання юридичних фактів не належить до новітніх інститутів права. Її проблеми почали досліджуватися ще в буржуазній науці права, достатню увагу приділено їм в радянському та сучасному правознавстві, в галузевих науках, в адміністративному судочинстві [62, с. 99]. Однак, в сучасних умовах реформування судової гілки влади зазначена проблематика набуває нової актуальності та потребує більшої уваги з боку вітчизняних вчених.

Зазначимо, що серед науковців немає одностайності щодо визначення сутності поняття «юридичний факт». Так, в українському словнику-довіднику з адміністративного права записано, що юридичні факти – це: 1) передбачені законом обставини, які є підставою для виникнення, зміни або припинення правовідносин; 2) конкретні життєві обставини, що приводять норму права в

дію, утворюючи, змінюючи чи припиняючи певні правовідносини [9, с. 165]. Як бачимо, поняття юридичного факту одночасно подається і як обставина, передбачена законом, і як конкретні життєві обставини. Але відмітимо, що будь-яка конкретна життєва обставина без її правового опосередкування не може мати значення чинника, що впливає на правовідносин. У свою чергу, в юридичній енциклопедії надано наступне визначення юридичного факту: «один з елементів правовідносин – певні життєві обставини, ситуації, з якими юридичні норми пов'язують виникнення, зміну або припинення правовідносин. Юридичними називаються ті факти, які тягнуть за собою правові наслідки, конкретизують зміст взаємних прав та обов'язків сторін» [202, с. 524]. Подібне за змістом визначення наведено, зокрема, і в роботі С. Л. Саржан [242, с. 34]. Погодимося, що більш виваженим буде підхід, коли вказується, що юридичний факт – це не просто життєва обставина, а така обставина, яка передбачена нормою права як юридичний факт.

В цьому контексті підтримаємо позицію тих науковців, які у характеристиці юридичних фактів відмічають одночасно і сутнісний (життєва обставина), і юридичний (передбачення обставини нормою права) аспекти вказаного поняття. На думку Н.Г. Александрова, юридичні факти – це «життєві факти певного виду (або ж комплекси таких фактів), з якими право пов'язує виникнення, або зміну, або припинення суб'єктивних прав і відповідних юридичних обов'язків» [13, с. 243; 291]. У свою чергу, Г. Кикоть під юридичними фактами розуміє обставини, що несуть у собі інформацію про стан суспільних відносин, які входять у предмет правового регулювання, а також ними виступають лише такі обставини, що прямо чи опосередковано зачіпають права та інтереси особи, суспільства, держави та соціально-публічних утворень [105, с. 30]. Нарешті прикладом комплексного підходу є точка зору Ю. М. Оборотова, який зазначає, що юридичні факти – це закріплені у нормах права обставини, при настанні яких виникають, змінюються або припиняються конкретні правовідносини, суб'єктивні права та юридичні обов'язки. Це реальні життєві обставини, виражені в системі спеціальних юридичних ознак

(законність, обґрунтованість, здатність породжувати правові наслідки, конкретність, інформативність, дієвість та оформленість), які виступають підставою настання правових наслідків» [177, с. 57]. І як свідчить аналіз фахової літератури [15, с. 163; 192, с. 203; 80, с. 6; 171; 226, с. 81; 108, с. 159; 27, с. 599], саме такий підхід здобув своє переважне визнання у праві, його ми також підтримаємо і застосуємо в нашому дослідженні.

В контексті дослідження сутності юридичних фактів наведемо слова відомого дослідника цього питання В. Б. Ісакова. Останній зазначає, що під юридичними фактами в науці і на практиці розуміються конкретні соціальні (суспільні) обставини(дії та події), які спрямовані на виникнення, зміну чи припинення правових відносин. Саме тому поняття юридичного факту, на думку науковця, об'єднує в собі два протилежних, але нерозривно пов'язаних аспекти: юридичний факт – це явище дійсності, це дія або подія(матеріальний аспект), що у відповідності до чинного законодавства спрямована на виникнення, зміну чи припинення конкретних правових наслідків [98, с. 3]. Тобто наявність цих двох аспектів – юридичного та фактичного – відображує повно властивості юридичних фактів. З цього приводу також погодимося із думкою В. І. Синюкова, що поняття юридичного факту повинно акумулювати такі якості, ознаки відображеного явища, які надають факту чітку якісну характеристику [241, с. 9–10]. І саме такими ознаками, якостями цього явища, які мають визначальний для нього характер, і є соціальна сутність у вигляді життєвих обставин та правова визначеність у форму закріплення цих обставин нормою права.

Звернемо увагу, що як правовому явищу юридичним фактам властиві і інші ознаки. Так, М. В. Цвік, вказуючи, що юридичні факти – це конкретні життєві обставини, з якими норми права пов'язують виникнення, припинення або зміну правових відносин, які є необхідними умовами для виникнення будь-яких правовідносин, додатково зазначає, що юридичні факти характеризуються такими ознаками: знаходять свій вияв у зовнішніх обставинах або подіях матеріального світу і пов'язані з їх наявністю або відсутністю; прямо або опосередковано передбачені нормами права; викликають передбачені законом

юридичні наслідки [86, с. 140]. Слід погодитися із таким тлумаченням ознак юридичних фактів, що наведено М. В. Цвіком, адже одночасно в ньому цей автор визначає соціальну сутність дії юридичних фактів, їх правову форму та юридичні наслідки дії.

Також, як приклад, наведемо точку зору К. І. Гичка, який, досліджуючи наукові підходи щодо розуміння правової природи юридичного факту, виділяє наступні ознаки, які характерні йому як правовій категорії: по-перше, юридичні факти повинні бути реальними, тобто відображати певні реально існуючі явища дійсності в конкретний час; по-друге, юридичні факти повинні бути предметом правового регулювання, а тому не всі фактичні обставини можуть бути визнані юридичними фактами, а лише ті, які безпосередньо врегульовані законодавством на момент їх існування; по-третє, юридичний факт повинен бути конкретним та індивідуальним; по-четверте, юридичний факт повинен мати об'єктивований вираз, тобто він не може бути припущенням та повинен відображати конкретні суспільні відносини та реалізовуватися через визначену модель поведінки; по-п'яте, юридичний факт повинен мати конкретну форму, тобто виражатися у формі дії або події, та таким чином виявляти волю суб'єкта правовідносин; по-шосте, юридичні факти повинні породжувати правові наслідки для конкретної особи чи для суспільства загалом, адже факт, який не породжує настання наслідків для конкретної особи чи для суспільства, не може бути визнаний юридичним фактом [57, с. 152–154]. Вважаємо, що такий розгорнутий аналіз характеристик юридичних фактів заслуговує на схвалення.

Ще одним прикладом виділення ознак досліджуваного явища є результати дослідження, що наведені у підручнику «Адміністративне право Російської Федерації» (авторський колектив – Ю. А. Дмитрієв, І. А. Полянський та Є. В. Трофимов), де зазначається, що юридичним фактам в адміністративному праві притаманний ряд характерних ознак: 1) юридичні факти – це поодинокі (індивідуальні) соціальні обставини, вони є в реальності як щось певне і конкретне: соціальна ситуація, поведінка особи, тощо; 2) юридичні факти виражені в об'єктивній реальності як наявність або відсутність ситуації,

описуваної нормою адміністративного права; 3) в адміністративному праві юридичні факти повинні мати значення для організації і здійснення державного управління; 4) вони завжди передбачені адміністративно-правовими нормами; 5) за своїм призначенням юридичні факти тягнуть правові наслідки, передбачені адміністративно-правовими нормами: виникнення, зміну або припинення адміністративно-правових відносин [74]. Подібні за змістом характеристики досліджуваного явища стосовно сфери, врегульованої нормами адміністративного права, наводять і інші фахівці у галузі адміністративного права [116, с. 587]. Вважаємо, що наведені вище характерні риси юридичних фактів в цілому дозволяють скласти повне та змістовне уявлення про це явище, зокрема, у сфері адміністративного права.

В рамках нашого дослідження обов'язково слід звернути увагу на питання функцій юридичних фактів. Якщо узагальнити точки зору фахівців, які даються поняттю «функції» у тлумачному словнику, в спеціальній літературі [100, с. 505; 299; 103; 135, с. 295], то можна його характеризувати як обумовлений властивостями, роллю та призначенням явища, об'єкта, процесу зовнішній прояв основних напрямків їх впливу на інші явища, об'єкти, процеси. Тому в рамках нашого дослідження слушною вбачається точка зору Н. В. Бровченко, яка наголошує, що при дослідженні функцій юридичних фактів слід виходити насамперед з того, що функція – це категорія системного підходу і може застосовуватись для характеристики будь-яких систем: соціальних, технічних, біологічних, економічних, інформаційних, тощо [45, с. 46–47]. З іншого боку, продовжує вчена, функції юридичних фактів є також і категорією праксеологічного, діяльнісного підходу, оскільки саме дії суб'єктів відповідних правовідносин викликають їх виникнення, зміну, призупинення, відновлення чи припинення. Призначення цієї категорії в усіх випадках полягає в тому, щоб виробити еталон діяльності системи, опис тієї діяльності, здійснення якої вона потребує для досягнення цілей [45, с. 47].

В цьому контексті також відзначимо точку зору В. Б. Ісакова, який вважає, що під функціями юридичних фактів слід розуміти узагальнену характеристику

їх ролі в правовідносинах [99, с. 23–25], у тому числі і адміністративних. І залежно від зв'язку з елементами правової системи цей автор пропонує поділяти функції юридичних фактів на основну та додаткові. Основна функція юридичних фактів, на його переконання, полягає в забезпеченні виникнення, зміни, припинення правових відносин. Сутність додаткових функцій В. Б. Ісаков вбачає в тому, що в деяких випадках юридичні факти виконують функції гарантії законності або забезпечують попередній вплив норм права на суспільні відносини. Юридичні факти, як підкреслює вчений, забезпечують перехід від загальної моделі прав та обов'язків, що міститься в правовій нормі, до конкретної моделі, яка знаходить своє втілення в правовідносинах, що завжди стосуються конкретних осіб [99, с. 23–25]. Вважаємо такий підхід цілком обґрунтованим, адже він відображує як сутнісні аспекти юридичних фактів (їх основне призначення), так і результати взаємодії з іншими правовими явищами та процесами (додаткові функції).

В свою чергу, А. С. Піголкін, окрім двох зазначених вище функцій, виділяє ще й спеціальні функції юридичних фактів, які пов'язані з включенням їх в якості елементів у фактичні склади, що представляють собою систему фактів, де у фактичному складі юридичні факти виконують насамперед правоутворюючу функцію, яка полягає в тому, що юридичні факти можуть викликати настання проміжних правових [196, с. 583].

Отже, узагальнюючи все вказане вище, можемо погодитись із Н. В. Бровченко щодо виділення характерних ознак функцій юридичних фактів [45, с. 48–49], адаптувавши наведене нею до предмету нашого дослідження питання функцій юридичних фактів як складової адміністративно-правовідносин: 1) у функціях виявляється активна, динамічна природа та призначення юридичних фактів щодо адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів, їх вплив на конкретні об'єкти таких правовідносин; 2) функції – це відокремлені напрямки впливу окремих юридичних фактів на певні сфери адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів; 3) функції являють собою власне

цілеспрямований вплив юридичних фактів на адміністративно-правові відносини, тобто вони безпосередньо пов'язані із цілями та завданнями, які постають перед конкретними видами правовідносин; 4) до функцій юридичних фактів слід відносити лише позитивні і прогресивні напрямки їх впливу на конкретні правові відносини щодо виникнення, зміни чи припинення адміністративних правовідносин.

Таким чином, як певне узагальнення, відзначимо, що юридичні факти як елемент адміністративно-правових відносин – це визначені в нормах адміністративного законодавства конкретні життєві обставини (дії, події), які тягнуть юридично значимі наслідки у вигляді виникнення, зміни чи припинення відповідних управлінських правовідносин. На основі аналізу норм чинного законодавства та наукових поглядів вчених зазначимо, що основною функцією юридичних фактів як обов'язкового елементу адміністративно-правових відносин є забезпечення переходу від загальної моделі поведінки уповноважених суб'єктів таких правовідносин (правовий статус суб'єкта адміністративного права), що закріплені в нормах адміністративного права, до конкретних правовідносин (стан учасника адміністративних правовідносин). Крім того, вони покликані юридично забезпечити законність виникнення, зміни або припинення правових відносин.

Як ми вже зазначали, в юридичній літературі існують дещо різні підходи щодо визначення змісту поняття «юридичний факт». Це частково стосується і тих класифікацій вказаного явища, які наводять в своїх дослідженнях вчені-юристи. Так, Ю. А. Дмитрієв, І. А. Полянський та Є. В. Трофимов вказують, що юридичні факти в адміністративному праві різноманітні і можуть бути класифіковані за різними підставами, зокрема: 1) за правовими наслідками: правоутворюючі – тягнуть виникнення адміністративних правовідносин; правозмінюючі – тягнуть зміну вже існуючих адміністративно-правових відносин; правоприпиняючі – тягнуть припинення адміністративних правовідносин; 2) за формою прояву: позитивні (наявні в реальності) та негативні (описана норма права соціальна обставина відсутня) [74]. Наведена

класифікація відображує найбільш типовий поділ юридичних фактів, який характеризує їх як підстави виникнення, зміни та припинення правовідносин. Але відмітимо, що один і той же юридичний факт щодо одних правовідносин може бути правоутворюючим (наприклад, рішення про створення нового господарського суду у зв'язку із змінами у адміністративно-територіальному устрої регіону), а щодо інших – правоприпиняючим (ліквідація господарських судів у зв'язку із їх об'єднанням у рамках нового господарського суду у зв'язку із змінами у адміністративно-територіальному устрої регіону). В цьому контексті В. В. Шуба обґрунтовано зазначає, що один і той же юридичний факт може бути правоутворюючим, правозмінюючим чи правоприпиняючим для суб'єктів таких правовідносин [298, с. 160].

Відповідно до класифікації, яку наводить Г. В. Кикоть, юридичні факти діляться так: за юридичними наслідками – на правоутворюючі (зумовлюють виникнення правовідносин і появу прав та обов'язків), правозмінюючі (які змінюють зміст уже наявних правовідносин) і правоприпиняючі (зумовлюють припинення правовідносин); за складом – на прості і складні; за тривалістю в часі – на одноактні й тривалі; стосовно волі суб'єкта правовідносин – на події (настання яких не залежить від волі суб'єкта) і діяння у формі дій (вольові акти поведінки людей, які мають свідомо-вольовий характер) чи бездіяльності (пасивна поведінка суб'єктів) [105, с. 13; 68]. У представленому випадку, як можна зробити висновок з аналізу наведеної класифікації, вона йде трохи далі, ніж попередня, розширюючи підстави для виділення відповідних видів юридичних фактів, що сприяє можливості виявлення додаткових форм їх прояву та способів реалізації.

Дещо схожу за критеріями, але більш розширену класифікацію наводять А. М. Колодій та А. Ю. Олійник. Так, як і у попередніх класифікаціях, ці автори виділяють такі види юридичних фактів: 1) за юридичними наслідками – правоутворюючі, правозмінюючі та правоприпиняючі; 2) залежно від форми їх прояву – позитивні та негативні; 3) за характером дії розрізняють юридичні факти одноразової та безперервної дії; 4) за характером дій – активні та пасивні;

5) за галузевою ознакою – матеріальні та процесуальні; 6) за розподілом прав і обов'язків – односторонні та багатосторонні; 7) за функціями в механізмі правового регулювання – регулятивні та охоронні; 8) залежно від кількості суб'єктів – прості та складні; 9) за наявністю волі – юридичні дії (життєві обставини, що характеризують вольову поведінку адміністративних суб'єктів, їх зовнішнє вираження волі та свідомості) та юридичні події (життєві обставини, що виникають, розвиваються і припиняються незалежно від волі суб'єктів адміністративних правовідносин) [116, с. 589]. Відмітимо, що розширення підстав для класифікації створює можливість для більш повного і глибокого аналізу досліджуваного явища. Хоча, поряд із цим, звернемо увагу, що наведені вище класифікації, особливо поділ на правоутворюючі, правозмінюючі та правоприпиняючі та за наявністю волі – дії, події, є основними видами юридичних фактів, що виділяють науковці.

У свою чергу, в межах наукового дослідження питання адміністративно-правових відносин змістовну класифікацію фактів адміністративно-правових відносин за цілою низкою критеріїв пропонує О. І. Харитонова. Так, вчена виділяє такі різновиди юридичних фактів: 1) юридичні факти, що встановлюють право; 2) юридичні факти, що змінюють право; 3) юридичні факти, що припиняють право; 4) юридичні факти, що перешкоджають виникненню або трансформації права. Це обставини, наявність яких зумовлює правову неможливість виникнення, зміни та припинення правовідносин; 5) юридичні факти, що призупиняють право; 6) юридичні факти, що поновлюють право. До них належать обставини, наявність яких тягне відновлення прав, що існували раніше; 7) за ознакою пов'язаності правових наслідків із існуванням певного явища або з його відсутністю: позитивні та негативні юридичні факти; 8) оформлені та неформлені юридичні факти; 9) правоутворюючі та правоперешкоджаючі юридичні факти; 10) головні та підлеглі юридичні факти (головний факт найбільш повно відображає ситуацію; всі інші факти мають уточнююче значення, конкретизують юридично значимі деталі); 11) матеріальні та процесуальні юридичні факти; 12) юридичні факти публічного та приватного

права. При цьому, автор також використовує щодо наслідків впливу юридичних фактів на розвиток адміністративно-правових відносин термін «трансформація правовідносин» [286, с. 112–113].

Зокрема, слід відмітити, що класифікація юридичних фактів, наведена О. І. Харитоновою, в якій нею виділено більшу кількість варіантів наслідків дії юридичних фактів, ніж усталена класифікація юридичних фактів, яка, як правило, поділяє їх на підстави виникнення, зміни та припинення правовідносин, дійсно заслуговує на увагу. Така розширена класифікація надає можливість більш повно визначити значення та можливості використання юридичних фактів як засобів впливу на адміністративно-правові відносини. Наприклад, шляхом визначення в законі заборони продовження будь-яких дій з боку органу виконавчої влади, якщо вони впливають на незалежність суду, зокрема, через розгляд на колегіях, радах відповідних органів дій суддів із їх викликом на засідання та наданням публічної оцінки діям суддів цього суду. В такому випадку адміністративно-правове відношення не буде повністю припинено, адже ці юридичні факти будуть перешкоджати його подальшому розвитку (проведенню колегії, ради у такий спосіб), вводячи його в ті рамки, які законодавець встановлює для взаємовідносин органів судової влади та органів виконавчої влади. Відповідне відношення продовжиться, але в іншому форматі, зокрема, шляхом подання органом виконавчої дисциплінарної скарги щодо дій відповідного судді.

В контексті наведеної О. І. Харитоновою розширеної класифікації юридичних фактів відзначимо підхід, висловлений Ю. Г. Ткаченко. Остання вважає, що під юридичними фактами слід розуміти ті факти, із якими норма права пов'язує настання зазначених у ній юридичних наслідків [292, с. 78–83]. Розвиваючи таке поняття в іншій своїй роботі, Ю. Г. Ткаченко пише, що «юридичні факти являють собою такі обставини, із якими закон пов'язує настання визначених юридичних наслідків». Досліджуючи цю проблему у своїх роботах, вона справедливо зауважує, що в нашій літературі юридичні факти здебільшого визначаються як обставини, що ведуть до виникнення, зміни або

припинення правовідносин. На її думку, це визначення занадто вузьке, тому що воно не враховує, що юридичні факти можуть породжувати також і правоздатність, дієздатність, і не кореспондуючі один одному суб'єктивні права і юридичні обов'язки [127, с. 168–172]. Отже, слід відмітити, що в юридичній науці здобуває свого визнання не тільки система класифікаційних критеріїв, які дозволяють більш повно та глибоко проаналізувати відповідні явища правової дійсності, яким виступають юридичні факти. Звернемо увагу, що тісно пов'язаною з такою розширеною класифікацією є точка зору щодо ширшого погляду на наслідки, які мають місце у зв'язку із встановленням наявності відповідного юридичного факту. Наприклад, як вказує Ю. Г. Ткаченко, юридичних наслідків у вигляді породження правоздатності, дієздатності і не кореспондуючих один одному суб'єктивних прав і юридичних обов'язків.

Аналіз різновидів юридичних фактів, наслідків їх впливу на адміністративно-правові відносини, а також підстав появи та форм існування, що наводяться науковцями в межах відповідних класифікацій, дає можливість надати визначення поняття «юридичний факт» як елементу адміністративно-правових відносин, у тому числі і в діяльності господарських судів. Так, під цим поняттям пропонуємо розуміти закріплені в нормах адміністративного права юридично значимі різні за формою прояву та змістом дій та події, настання яких є основою для переходу змісту статусу господарського суду як суб'єкта адміністративного права в суб'єктивні права та юридичні обов'язки господарського суду як учасника адміністративно-правових відносин, а також трансформації цих відносин відповідно до характеру наслідків, обумовлених впливом юридично значимих дій та подій.

Також на основі аналізу зазначених вище наукових точок зору з приводу проведення класифікації видів юридичних фактів можемо виділити наступні їх різновиди як елементу адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів.

1. В контексті нашого дослідження в першу чергу доцільно розглянути найбільш розповсюджені види юридичних фактів в залежності від їх зв'язків з індивідуальною волею людини [244, с. 48]. Такими юридичними фактами є:

а) юридичні дії – це вольова поведінка людей, зовнішній вираз волі та свідомості громадян. Вольова поведінка людей лише тоді може бути предметом правового регулювання, коли вона виступає у вигляді юридичних фактів–дій [16; 232]. У широкому значенні, як зазначає В. А. Васильєва, юридичні дії – це дії осіб щодо персоніфікації прав, оскільки норма права є лише загальним правилом поведінки. За рахунок таких правореалізаційних дій відбувається перехід безособових нормативних приписів у конкретні суб'єктивні права і юридичні обов'язки [48, с. 136–137]. Отже, юридичні дії – це вольова дія уповноважених суб'єктів, яка призводить до виникнення відповідних адміністративних правовідносин. За своїм характером юридичні дії поділяються: 1) правомірні, тобто дії, які засновані на положеннях норм адміністративного права і відповідають їм. Такими юридичними фактами в адміністративно-правових відносинах господарських судів є вся діяльність уповноважених суб'єктів (наділених відповідними повноваженнями), що спрямована на управління зазначеними судами та яка не суперечить чинному законодавству України; 2) неправомірні дії, тобто такі, які суперечать нормам адміністративного законодавства. Такі юридичні факти – це правопорушення, які можуть бути дисциплінарними проступками або адміністративними правопорушеннями, які були скоєні суддями відповідного суду. Неправомірні дії тягнуть за собою виникнення ряду відповідних правовідносин щодо притягнення судді до дисциплінарної чи адміністративної відповідальності [74];

б) юридичні події – це обставини, які не залежать від волі учасників правовідносин. Події традиційно поділяють на дві групи: 1) відносні події – обставини, які виникають у зв'язку із діяльністю людей, але виступають у цих адміністративно-правових відносинах незалежно від причин, які їх породили. Зазначимо, що такий вид юридичних подій навряд чи доцільно використовувати в рамках адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів;

2) абсолютні події – обставини, які виникають поза волею людей і не виступають у будь-якій залежності від неї. Явища, виразом яких є абсолютні події, породжують тільки один ряд юридичних наслідків [232, с. 149]. Яскравим прикладом юридичних подій є смерть судді. Так, відповідно до ст. 123 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», смерть судді є причиною для початку відповідних правовідносин щодо припинення повноважень судді. Про наявність такої підстави для припинення повноважень судді голова суду, в якому суддя обіймав посаду, повідомляє Вищу раду правосуддя, Вищу кваліфікаційну комісію суддів України та Державну судову адміністрацію України. До повідомлення додаються документи на підтвердження факту смерті [223]. Ще одним прикладом таких подій є настання пенсійного віку, у зв'язку із яким починаються правовідносини щодо припинення державної служби суддею. Судді, який вийшов у відставку, після досягнення пенсійного віку, встановленого Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», виплачується пенсія на умовах, визначених зазначеним законом, або за його вибором щомісячне довічне грошове утримання. Пенсія або щомісячне довічне грошове утримання судді виплачується незалежно від заробітку (прибутку), отриманого суддею після виходу у відставку. Щомісячне довічне грошове утримання суддям виплачується органами Пенсійного фонду України за рахунок коштів Державного бюджету України (ст. 142 Закону України «Про судоустрій та статус суддів») [223].

2. За характером юридичних наслідків юридичні факти як елемент адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів доцільно поділяти на:

а) правоутворюючі. Назва зазначеного виду юридичних фактів говорить сама за себе. Це такі факти, які спричинили виникнення адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів. Прикладом правоутворюючих юридичних фактів можуть бути: 1) вчинення адміністративного чи дисциплінарного проступку суддею; 2) рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України про оголошення добору кандидатів на

посаду судді з урахуванням прогнозованої кількості вакантних посад суддів, що, в свою чергу, тягне за собою утворення правовідносин щодо відбору та проведення конкурсу на заміщення відповідної посади Вищою кваліфікаційною комісією суддів України; 3) прийняття судді на посаду до господарського суду; 4) отримання скарги на роботу судді господарського суду, що тягне за собою виникнення відповідних адміністративно-правових відносин щодо здійснення дисциплінарного провадження;

б) правозмінюючі юридичні факти, тобто такі, що тягнуть за собою зміну відповідних адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів. Такими юридичними фактами є, наприклад, тимчасове переведення судді до іншого суду того самого рівня і спеціалізації, яке, в свою чергу, здійснюється у випадку неможливості здійснення правосуддя у відповідному суді, виявлення надмірного рівня судового навантаження у відповідному суді, припинення роботи суду у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами, за рішенням Вищої ради правосуддя, ухваленим на підставі подання Вищої кваліфікаційної комісії суддів України [223];

в) правоприпиняючі, тобто юридичні факти, що тягнуть за собою припинення відповідних правовідносин. Прикладом таких юридичних фактів є видання наказу про звільнення судді із займаної посади за підстав, які визначені у Конституції та Законі України «Про судоустрій та статус суддів». Рішення про звільнення судді з посади ухвалює Вища рада правосуддя у порядку, встановленому Законом України «Про Вищу раду правосуддя».

Слушною в рамках висвітлення класифікації юридичних фактів характером юридичних наслідків є точка зору В. В. Шуби, на яку ми вже звертали увагу, який зазначає, що один і той же юридичний факт може бути правоутворюючим, правозмінюючим чи правоприпиняючим для різних суб'єктів таких правовідносин. Так, у разі каліцтва чи інвалідності, що сталися у зв'язку з виконанням службових обов'язків, суддя одержує відповідну компенсацію залежно від ступеня втрати працездатності (правоутворюючий юридичний факт).

З цієї ж причини суддя може бути переведений до іншого господарського суду із меншим навантаженням (правозмінюючий юридичний факт) або звільнений на пенсію у зв'язку з інвалідністю (правоприпиняючий юридичний факт) [298, с. 160–161].

3. Залежно від складу юридичних фактів слід виділяти такі види юридичних фактів як елементів адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів [105, с. 13; 68]: а) прості, які передбачають виникнення відповідних адміністративних правовідносин за наявності лише одного юридичного факту; б) складні, тобто для виникнення, зміни чи припинення правовідносин необхідною є певна сукупність закріплених нормативно фактів. Прикладом є настання пенсійного віку судді, адже в цьому випадку включаються факти, що належать до різних галузей законодавства. Як слушно зазначає О. Ф. Скакун, пенсійні правовідносини можуть виникнути лише за наявності трьох фактів: досягнення встановленого законом віку, наявності виробничого стажу, рішення органу соціального забезпечення про нарахування пенсії [247, с. 312].

Таким чином, підсумовуючи вищевказане, можемо із впевненістю стверджувати, що дослідження юридичних фактів має важливе значення із точки зору розкриття особливостей виникнення, трансформації та припинення адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів. Адже жодні правовідносини, в тому числі і адміністративні, не можуть здійснюватись без існування відповідних підстав (юридичних дій та юридичних подій) та конкретних обставин дійсності, тобто юридичних фактів. Слід погодитись із В. В. Шубою, який у своєму науковому дослідженні дійшов висновку, що в інтересах перспективного розвитку діяльності судів мають бути суттєво поглиблені розробки багатогранної проблематики адміністративно-правових відносин, обставин, через які вони виникають, розвиваються та припиняються в діяльності судів. Зокрема, як продовжує вчений, необхідним є визначення їх суспільного призначення, сутності, відмежування від подібних за змістом правовідносин, раціональної побудови та ефективного функціонування, що

надасть змогу виробити пропозиції щодо вдосконалення адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів України [298, с. 168–169].

Тому ще раз зазначимо, що основним завданням юридичних фактів як елементу адміністративно-правових відносин є забезпечення переходу від загальної моделі поведінки уповноважених суб'єктів таких правовідносин (правовий статус) до стану конкретних правовідносин (стану учасника правовідносин), учасником яких виступає господарський суд. Крім того, вони покликані юридично забезпечити виникнення, зміну або припинення правових відносин, в тому числі пов'язаних з відносинами організаційного характеру щодо забезпечення умов для належного виконання господарським судом основної своєї функції – здійснення правосуддя в господарських спорах.

Звернемо увагу на те, що в наукових цілях використання розширеної класифікації юридичних фактів надає перспективу більш повного визначення їх значення та можливості використання як засобів впливу на адміністративно-правові відносини. Це також створює можливість взагалі для більш повного і глибокого налізу досліджуваного явища, адже дослідження юридичних фактів має важливе значення з точки зору розкриття сутності руху (трансформації) адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів.

Дослідивши питання елементів структури адміністративно-правових відносин за участю господарських судів, змісту, значення та класифікації цих елементів, вважаємо за доцільне у наступному підрозділі дисертаційного дослідження проаналізувати в цілому питання класифікації видів адміністративно-правових відносин за участю господарських судів.

2.5. Проблеми класифікації адміністративно-правових відносин за участю господарських судів

Досліджуючи адміністративно-правові відносини за участю господарських судів в Україні, окрему увагу слід приділити класифікації видів таких правовідносин. Адже, як слушно зазначає О. І. Харитонova, в юридичній науці в цілому і окремих її галузях, мабуть, немає більш дискусійного питання, ніж

питання про сутність і особливості правових відносин, адже проблема правових відносин взагалі є кардинальною для правової теорії, крім того, дає уявлення про предмет відповідної галузі. Саме у правових відносинах, як уточнює цей автор, найбільш яскраве відображення знаходять специфічні особливості механізму правового впливу на суспільні відносини [287, с. 3]. Враховуючи продовження реформування судової гілки влади, є потреба у дослідженні питань системи правовідносин, в яких беруть участь суди.

І хоча дослідженню проблеми класифікації адміністративно-правових відносин, у тому числі тих, які виникають під час діяльності судів, присвячено достатньо уваги у наукових працях, однак, недостатньо розробленим, на нашу думку, є питання класифікації адміністративно-правових відносин за участю господарських судів як специфічних їх учасників. Слід відмітити, що діяльність, зокрема, господарського суду не обмежується виключно здійсненням правосуддя. Як орган держави, він бере участь у цілій низці правових відносин, врегульованих нормами адміністративного права. Правильне визначення кола цих відносин, їх правової основи, змісту прав та обов'язків господарського суду як суб'єкта адміністративно-правових відносин та його посадових осіб і працівників у цих відносинах створює умови для належного здійснення ним основної функції – вирішення господарських спорів, забезпечує належну реалізацію права кожного учасника господарських відносин на судовий захист. Одним із засобів наукового пізнання якраз і виступає класифікація.

Відзначимо, що у філософській літературі клас (від латинського *classis* – група) визначається як сукупність предметів (що називаються елементами класу), які відповідають певній умові чи ознаці [280, с. 522; 140]. Семантично «класифікація» – це система підпорядкованих понять (класів, об'єктів) будь-якої галузі знань або діяльності людини, яка часто має вигляд різних за формою схем (таблиць) і використовується як засіб для встановлення зв'язків між цими поняттями чи класами об'єктів, а також для точного орієнтування в різноманітності понять або відповідних об'єктів [37, с. 269; 149]. В літературі зустрічається і таке визначення терміну «класифікація» – це ієрархічно підкорена

система взаємопов'язаних ланок, що дозволяють створити струнку картину єдиного цілого з виділенням його сукупних частин [180, с. 277; 301]. На переконання В. П. Малахова, під класифікацією потрібно розуміти специфічний ряд поділу деякої множини об'єктів або явищ на класи, види чи групи, при якому кожний об'єкт за певними ознаками відноситься до відповідної групи, що може називатися «родом», «класом», «видом» та ін. [151, с. 54–55]. Класифікація – це упорядкування об'єктів за їх схожістю, де її об'єктом можна вважати усе, що можна описати за допомогою визначників властивостей [252]. Тому класифікації отримали широке використання в науці, адже у такий спосіб відбувається систематизація ознак об'єктів.

Таким чином, класифікація – це впорядкування правовідносин, яке здійснюється у відповідності до певних критеріїв. Найбільш поширеними критеріями класифікації правовідносин у юридичній науці є: 1) за функціями права – регулятивні та охоронні; 2) за галузями права – конституційні, шлюбно-сімейні, адміністративні, кримінально-процесуальні, трудові, цивільні, кримінальні, кооперативні, тощо; 3) за ступенем визначеності (рівнем індивідуалізації суб'єктів) – відносні, в них точно визначені права і обов'язки учасників, як і самі учасники, та абсолютні, в яких визначена лише одна сторона – уповноважена; 4) за характером обов'язку суб'єктів (поведінки) – активні, пасивні; 5) за субординацією в правовому регулюванні – координаційні зв'язки, субординаційні зв'язки, реординаційні; 6) за кількістю суб'єктів – прості (беруть участь два суб'єкти) та складні (правовідносини між трьома і більше суб'єктами); 7) за розподілом прав й обов'язків – односторонні (кожна зі сторін має або права, або обов'язки), двосторонні (кожна зі сторін має як права, так і обов'язки); 8) за характером волевиявлення суб'єктів – договірні та управлінські; 9) за строком дії (тривалістю у часі) – короткострокові та довготривалі [32; 53; 173, с. 124–125; 229, с. 82; 283; 230, с. 72; 247, с. 367–369; 271, с. 477–478; 283].

Переходячи до розгляду критеріїв класифікації адміністративних правовідносин, слід зазначити, що серед вчених–адміністративістів не існує єдиної точки зору щодо видових груп правовідносин у галузі адміністративного

права. Але поза наявності чи відсутності єдності точок зору з приводу досліджуваного питання, слід відмітити наукову та практичну значущість розробки класифікації адміністративних правовідносин. З цього приводу слід підтримати О. І. Харитонову, яка цілком обґрунтовано відзначає, що класифікації цих відносин є визначальними для встановлення самої сутності адміністративно-правових відносин, а деякі можуть бути використані у подальшому їхньому аналізові, при наступній їх характеристиці [287, с. 17]. Отже, результати дослідження вказаного питання, які існують у сучасній науці адміністративного права, слід вважати дієвим інструментом вивчення одного із центральних елементів діяльності суб'єктів адміністративного права – адміністративно-правових відносин.

Щодо існуючих класифікацій, то, наприклад, В. Б. Авер'янов наводить наступні різновиди адміністративно-правових відносин: 1) за виконуваними функціями – регулятивні та правоохоронні. 2) за складом учасників – двосторонні або багатосторонні; 3) за сферою виникнення: відносини у сфері виконавчої влади; відносини у сфері функціонування державних утворень, що знаходяться за межами виконавчої влади; відносини у сфері недержавного управління; 4) за станом взаємної підпорядкованості суб'єктів, що беруть участь у правовідносинах: між підпорядкованими суб'єктами; між не підпорядкованими суб'єктами одного ієрархічного рівня; між не підпорядкованими суб'єктами різного ієрархічного рівня; між органами виконавчої влади й організаціями, які їм організаційно не підпорядковані; між адміністрацією (органом управління) підприємства, корпорації, концерну, тощо і безпосередньо керованим персоналом даного підприємства та ін.; 5) тісно пов'язаною з попереднім поділом є класифікація адміністративних правовідносин на так звані вертикальні та горизонтальні; 6) внутрішні та зовнішні; 7) майнові і немайнові; 8) такі, що захищаються в адміністративному порядку, і такі, що захищаються у судовому порядку; 8) субординації і координації, тощо [10, с. 176–179]. В цілому, як можна зробити висновок з аналізу наведеного В. Б. Авер'яновим доволі змістовного

поділу адміністративно-правових відносин, вони відображують основні підходи до їх розмежування на види, які використовуються в цілому у праві.

Подібна за змістом класифікація наводиться і С. Г. Стеценком, який основними видами адміністративних правовідносин вважає: за характером взаємодії суб'єктів – вертикальні, горизонтальні; за метою – регулятивні, правоохоронні; за предметом правового регулювання – матеріальні, процесуальні; за характером дій зобов'язаного суб'єкта – активні, пасивні [256, с. 83–85]. В цілому, як можна зробити висновок з аналізу наведених В. Б. Авер'яновим, С. Г. Стеценком підходів до змістовного поділу адміністративно-правових відносин на види, вони відображують основні підходи до їх розмежування на види, які використовуються взагалі у праві при дослідженні вказаного питання [53; 230, с. 72; 173, с. 124–125].

У свою чергу, у підручнику В. К. Колпакова та О. В. Кузьменко наведено такі види адміністративних правовідносин: а) між несупідрядними суб'єктами виконавчої влади, що знаходяться на різному організаційно-правовому рівні; б) між суб'єктами виконавчої влади, що знаходяться на однаковому організаційно-правовому рівні; в) між суб'єктами виконавчої влади і організаціями, які знаходяться в їхньому організаційному підпорядкуванні (віданні); г) між суб'єктами виконавчої влади й організаціями, які не знаходяться в їхньому організаційному підпорядкуванні; д) між суб'єктами виконавчої влади і виконавчими органами системи місцевого самоврядування; е) між суб'єктами виконавчої влади і недержавними організаціями (юридичними особами); є) між суб'єктами виконавчої влади і громадянами [119, с. 71]. Ця класифікація заснована на відображенні прояву зв'язку влади–підпорядкування, який поки ще є однією з домінуючих ознак адміністративно-правового методу регулювання. До того ж увагу зосереджено виключно на класифікації відносин за участю органів виконавчої влади, хоча такі відносини, як свідчить класифікація, наведена В. Б. Авер'яновим, можуть мати місце і між непідпорядкованими суб'єктами, до того ж які не обов'язково мають статус органу виконавчої влади.

Адміністративно-правові відносини, як зазначають З. Р. Кісіль та Р. В. Кісіль, різноманітні і можуть класифікуватися за такими критеріями: 1) за цільовим призначенням: а) пов'язані з реалізацією завдань державного управління (наприклад, по керівництву підпорядкованими підприємствами); б) юрисдикційні, тобто пов'язані з вчиненням деліктів (правопорушень) у сфері державного управління і вирішенням адміністративно-правових спорів; 2) за способом захисту: а) такі, що захищаються в судовому порядку; б) такі, що захищаються в адміністративному порядку; 3) за змістом адміністративно-правові відносини поділяють на: а) матеріальні; б) процесуальні [110, с. 33]. Звернемо увагу, що у цьому випадку автори застосували критерії поділу адміністративно-правових відносин на види, виходячи з урахування їх особливостей, що притаманні відносинам у галузі публічного управління. Вважаємо, що такий підхід, який доповнює раніше розглянуті нами класифікації, заслуговує на підтримку.

Прикладом класифікації адміністративно-правових відносин є поділ їх на види, наведений у підручнику «Адміністративне право» за авторством С. М. Алфьорова, С. В. Ващенко, М. М. Долгополової, А. П. Купіна, які наводять наступну класифікацію: 1) залежно від функцій, які виконуються: регулятивні; правоохоронні; 2) за адміністративно-правовим статусом суб'єктів, що беруть участь у правовідносинах: між вищими і нижчими суб'єктами державного управління (вертикальні); між не підпорядкованими суб'єктами управління (горизонтальні); між органами державного управління і підпорядкованими підприємствами, установами, організаціями; між органами державного управління і не підпорядкованими підприємствами, установами, організаціями; між органами державного управління і структурами місцевого самоврядування; між органами державного управління й об'єднаннями громадян; між органами державного управління і громадянами; 3) за галузевою залежністю: матеріальні; процесуальні; 4) за змістом: у сфері загального управління; у сфері галузевого управління; у сфері міжгалузевого управління; за галузевою діяльністю; у галузі економіки; у галузі адміністративно-політичній; у галузі соціально-культурній;

5) за направленістю: зовнішні; внутрішні; 6) за механізмом захисту: що захищаються в судовому порядку; що захищаються в адміністративному порядку; 7) за способом регулювання: функціональні; територіальні; 8) за майновою належністю: майнові; немайнові; 9) за характером взаємодії суб'єктів відносин: субординації; координації [18, с. 73].

У контексті нашого дослідження, доцільно вказати класифікацію адміністративно-правових відносин, що виникають у судовій системі, яка запропонована В. В. Литовченко. Автор пропонує класифікувати зазначені правовідносини за такими критеріями: 1) залежно від змісту: а) такі, що опосередковують процес відправлення адміністративного судочинства; б) такі, що виникають під час здійснення судами організаційно-управлінських функцій; цей різновид правовідносин виконує забезпечувальну роль по відношенню до правосудної діяльності судів; 2) залежно від спрямування: а) зовнішні, тобто такі, що виникають між судами та суб'єктами, які не входять до складу судової системи; б) внутрішні, тобто такі, що виникають між суб'єктами судової системи і пов'язані із вирішенням внутрішньоорганізаційних питань; 3) залежно від характеру виконуваних функцій: а) регулятивні; б) охоронні; 4) залежно від наявності владних повноважень у одного учасника правовідносин по відношенню до іншого (інших): а) вертикальні відносини; б) горизонтальні [144, с. 77]. Схожу за змістом систему класифікаційних критеріїв адміністративно-правових відносин у сфері функціонування судової системи у своєму дослідженні, присвяченому питанню адміністративно-правового забезпечення функціонування судової системи України, наводить А. Л. Борко [41, с. 88–89]. Зі свого боку відмітимо, що вказані автори одночасно враховують як загальні особливості адміністративно-правових відносин, так і специфіку їх реалізації саме у діяльності судів. Вважаємо, що такий підхід є більш виваженим, адже завданням будь-якого наукового дослідження є розкриття специфіки, з'ясування особливостей та виявлення сутності певних явищ, процесів або предметів. У досліджуваному В. В. Литовченко та А. Л. Борком випадку це стосується

адміністративно-правових відносин, що виникають у судовій системі, адже не всі види адміністративно-правових відносин виникають у діяльності судів.

Таким чином, на основі аналізу всього зазначеного вище можемо виділити наступні критерії для класифікації видів адміністративно-правових відносин за участю господарських судів.

1. Залежно від виконуваних суб'єктами адміністративно-правових відносин:

а) охоронні правовідносини – це такі, що виникають на основі охоронних норм і правопорушень, вони зв'язані (поєднані) з реалізацією юридичної відповідальності, передбаченої в санкції охоронної норми [272, с. 356; 168, с. 155], на думку Г. Я. Наконечної, є те, що: за своєю природою є управлінськими, оскільки однією зі сторін цих відносин є суб'єкт, наділений державно-владними повноваженнями щодо іншої сторони; характеризуються застосуванням державного примусу, який полягає у настанні несприятливих наслідків особистого, майнового, організаційного та іншого характеру для судді у випадку його притягнення до дисциплінарної відповідальності; моментом виникнення таких правовідносин можна вважати початок вчинення певних юридичних дій, суддя, як особливий суб'єкт права, притягується до дисциплінарної відповідальності в особливому порядку [168, с. 157]. Отже, головне призначення охоронних правовідносин в діяльності господарських судів полягає у тому, щоб попередити порушення норм чинного законодавства та вчинення протиправних дій суддями;

б) правозахисні. О. В. Стремоухов доводить, що під правовим захистом необхідно розуміти особливий рід правовідносин, які в юридичній літературі називаються правозахисними, у яких одна (управомочена) сторона має право вимагати недопущення посягань на свої права, свободи та законні інтереси, тобто їх охорони, а у випадку наявності таких – їх відновлення (захисту), а друга (зобов'язана) сторона не повинна допустити порушення права або відновити його, якщо воно нею порушено [259, с. 10]. Таким чином, правозахисні, як вид адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів, полягають

у здійсненні уповноваженими суб'єктами таких дій, що спрямовані на забезпечення самостійності та незалежності діяльності суддів, а також безпеки суддів та їх сімей;

в) регулятивні адміністративно-правові відносини. Такі правовідносини пов'язані з реалізацією позитивних завдань управління і виникають з фактів правомірної поведінки уповноваженого суб'єкта, тобто такої поведінки, яка відповідає нормам права [155, с. 40–41]. Регулятивні адміністративно-правові відносини є формою втілення (реалізації) норм адміністративного права. Тобто регулятивні адміністративно-правові відносини за участю господарських судів полягають у здійсненні уповноваженими суб'єктами конкретних дій щодо організації діяльності господарських судів. Порядок здійснення таких дій повинен бути чітко визначений у нормах адміністративного законодавства.

2. Залежно від характеру юридичних зв'язків:

а) активні, в яких виражається динамічна функція права, складаються вони на основі зобов'язуючих норм. Ці відносини характеризуються тим, що покладають на суддів обов'язок позитивного змісту, тобто здійснити визначені дії. Так, наприклад, відповідно до Закону України «Про судоустрій та статус суддів» від 02 червня 2016 року, суддя зобов'язаний щорічно до 1 лютого подавати шляхом заповнення на офіційному веб-сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України декларацію родинних зв'язків за формою, що визначається Комісією [223]. В цьому ж нормативно-правовому акті встановлюється обов'язок судді проходити підготовку для підтримання кваліфікації в Національній школі суддів України [223];

б) пасивні, які виражаються у тому, що встановлюють обов'язок судді утриматися від учинення певних дій. Так, наприклад, суддя не може поєднувати свою діяльність із підприємницькою, адвокатською діяльністю, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу (крім викладацької, наукової чи творчої), а також входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку [223].

Зазначимо, що і активні, і пасивні правовідносини мають певні обмеження, адже відповідно до Конституції та Законів України, зокрема, Закону «Про судоустрій та статус суддів», втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою дискредитації суду або впливу на безсторонність суду, заклики до невиконання судових рішень забороняються і мають наслідком відповідальність, установлену законом [223].

3. За направленістю діяльності суб'єктів таких правовідносин:

а) зовнішні адміністративно-правові відносини, що виникають при вирішенні судом конкретних справ, віднесених до їх компетенції, безпосередньо пов'язані з реалізацією основних функцій судової влади (здійсненням правосуддя) і передбачають застосування «управлінського» впливу щодо не підпорядкованих суб'єктів права, а тому мають зовнішньо-владний (зовнішньо-системний) характер [94, с. 25; 159, с. 212-220; 160 с. 40-41];

б) внутрішні адміністративно-правові відносини в діяльності господарських судів, на слушну думку А. А. Стрижака, підтриману В. Ю. Мащуком, спрямовані на: організаційне забезпечення керівництва судом (зокрема, щодо розподілу навантаження між суддями та службовцями суду); створення фінансових, матеріально-технічних та соціальних умов для належної діяльності суддів та працівників апаратів судів; підготовку і підвищення кваліфікації суддів та працівників апаратів судів; формування кадрового резерву судів; інформаційне, нормативно-правове та наукове забезпечення судочинства, тощо [260, с. 56–57; 160, с. 43-44]. Крім того, вчений слушно зазначає, що адміністративні відносини «внутрішнього» типу у діяльності судів слід поділяти на: тимчасові – відносини, які діють протягом певного визначеного часу (наприклад, правові відносини організаційного характеру між головою суду і суддями, що призначені на посаду в межах 5-річного терміну, а також працівниками апарату суду, які уклали строкові трудові контракти, тощо); безстрокові – відносини, що не передбачають визначення терміну їх дії (зокрема,

відносини з приводу забезпечення діяльності суддів, які обрані на посади безстроково, та ін.) [260, с. 58; 160].

4. За організаційним змістом слід виділяти наступні види адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів:

а) організаційно-системні. Це такі адміністративно-правові відносини, що виникають і відбуваються у зв'язку з функціонуванням окремих складових загальної управлінської системи. Вони реалізують нормативно закріплені внутрішньосистемні та міжсистемні зв'язки даних утворень, мають принциповий характер, визначаючи рівень і місце тієї чи іншої управлінської підсистеми [137, с. 66];

б) організаційно-структурні адміністративно-правові відносини виникають й розвиваються з приводу організації визначення структури господарських судів. Зазначені відносини реалізуються шляхом здійснення організаційно-штатної роботи [205, с. 118];

в) організаційно-функціональні. Вказані правовідносини забезпечують динаміку владно-управлінської діяльності, її постійність та необхідний алгоритм. Вони пов'язані з процесом реалізації компетенційних завдань владної інституції [137, с. 67].

5. За кількістю учасників адміністративно-правових правовідносин:

а) односторонні – учасником є лише один уповноважений суб'єкт таких правовідносин;

б) багатосторонні – учасниками правовідносин є декілька уповноважених суб'єктів, які співпрацюють для досягнення спільної мети.

6. За характером взаємодії суб'єктів:

а) вертикальні, де такі правовідносини складаються між відповідними сторонами у випадках, коли у однієї з них є встановлені адміністративно-правовою нормою повноваження одностороннього юридично-владного характеру щодо іншої сторони. З. Р. Кісіль та Р. В. Кісіль зазначають, що їх суть полягає в односторонньому прийнятті управлінського рішення (волевиявлення), що має обов'язкову силу для другої сторони цього суспільного відношення.

Такого роду відносини найбільш типові для сфери дії норм адміністративного права [110, с. 36]. Зазначимо, що в рамках адміністративно-правових відносин за участю господарських судів вертикальні відносини можуть здійснюватись лише в рамках конкретного суду, адже, як ми вже неодноразово зазначали, судова гілка влади є незалежною від будь-яких інших державних органів, управлінський вплив на неї є обмеженим нормами чинного законодавства України;

б) горизонтальні – це такі адміністративно-правові відносини, що виникають між не підпорядкованими суб'єктами, що знаходяться на однаковому організаційно-правовому рівні.

7. В залежності від напрямків забезпечення діяльності господарських судів слід виділяти такі види адміністративно-правових відносин:

а) правовідносини щодо фінансового (грошового) забезпечення судів. Фінансування всіх судів в Україні здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України. Бюджетні призначення на утримання судів належать до захищених статей видатків Державного бюджету України. Зазначений вид правовідносин, беззаперечно, має важливе значення з точки зору забезпечення самостійності та незалежності суддів, а також є важливим засобом попередження корупції в судах;

б) правовідносини щодо матеріально-технічного забезпечення діяльності судів. Правовідносини щодо матеріально-технічного забезпечення передбачають: капітальне будівництво споруд судів за проектами, що відповідають найпрогресивнішим вимогам до відправлення правосуддя; капітальний ремонт і реконструкцію існуючих будівель та нових приміщень; забезпечення судів транспортом, засобами зв'язку, сигналізації, технічними засобами, меблями, іншою оргтехнікою і устаткуванням; комп'ютеризацію й інформатизацію судової діяльності; фінансування поточної діяльності в обсягах потреби (оплата енергоресурсів, поштових витрат, виплати учасникам процесу і т. п.) [182, с. 113].

У підсумку зазначимо, що при здійсненні класифікації видів адміністративно-правових відносин за участю господарських судів слід

враховувати особливий правовий статус суду, зокрема, господарського, як складової частини судової гілки влади України, яка відповідно до Основного Закону України є незалежною від інших гілок державної влади. А відтак, у будь-яких правовідносинах, що виникають за участю господарських судів, є певні обмеження щодо дотримання їх незалежності, які мають враховувати уповноваженні суб'єкти під час здійснення відповідної управлінської діяльності. На ці обмеження, на наше переконання, також слід зважати при здійсненні класифікації адміністративно-правових відносин за участю господарських судів. Зауважимо, що вказаний нами перелік критеріїв класифікації видів адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів не претендує на вичерпність, однак, на нашу думку, саме відповідно до них найбільш доцільно ці правовідносини класифікувати. З цього приводу слушно відзначено, що виділення інших видів правовідносин у діяльності суду є можливим, але не обов'язковим, тому що наведені вище види є основними у діяльності суду і повністю охоплюють сукупність адміністративно-правових відносин судової системи України [169, с. 83].

Як перспективний напрям подальших наукових досліджень слід відзначити висвітлення питання особливостей змісту кожного з виду адміністративно-правових відносин, учасником яких виступає господарський суд, а також уточнення кола суб'єктів, яке у тому чи іншому аспекті повинно відповідати характеру конкретного відношення, у якому беруть участь ці представники судової гілки влади.

Висновки до розділу 2

Вказується на доцільність розмежування понять «суб'єкт адміністративного права» та «суб'єкт адміністративних правовідносин», у тому числі і щодо господарського суду, що відображуватиме статичний та динамічний аспекти поняття «суб'єкт» в праві. Господарський суд як суб'єкт адміністративного права – це наділення його відповідними правами та обов'язками (повноваженнями), які дають йому можливість брати участь у тих

чи інших відносинах як їх потенційного учасника. Господарський суд як суб'єкт правовідносин – це безпосередній їх учасник, який реалізує надані йому повноваження чи виконує покладені на нього обов'язки у конкретному правовому зв'язку з іншим суб'єктом правовідносин. Отже, господарський суд як суб'єкт адміністративного права не завжди виступає як суб'єкт адміністративних правовідносин, однак, господарський суд як суб'єкт адміністративних правовідносин завжди є суб'єктом адміністративного права.

Відмічено, що поряд із об'єктом адміністративних правовідносин (діяльність з приводу державного управління у сфері організації діяльності органів судової влади) їх суб'єктний склад має важливе значення для надання їм характеристики саме як адміністративно-правових відносин. Це обумовлено тим, що однією з їх сторін є наділений владними повноваженнями суб'єкт, який виражає волю держави у сфері управління діяльністю господарських судів, а також забезпечення здійснення господарського судочинства. Саме офіційний (уповноважений) суб'єкт, здійснюючи державне управління у цій сфері, створює сам або ініціює у випадку наявності певного юридичного факту відповідне адміністративно-правове відношення, реалізуючи або забезпечуючи реалізацію передбачених нормами адміністративного права прав інших учасників.

Пропонується під суб'єктами адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів розуміти уповноважені органи державної влади та їх посадових осіб, а також інших фізичних та юридичних осіб, які беруть участь у цих відносинах, які вступають між собою у взаємозв'язки під час забезпечення організації діяльності господарських судів, а також забезпечення здійснення ними господарського судочинства.

До числа суб'єктів, діяльність яких спрямована на організацію функціонування господарських судів (мають повноваження державно-владного характеру) запропоновано віднести: Президента України, Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України, органи місцевого самоврядування, Вищу раду правосуддя, Вищу кваліфікаційну комісію суддів України, Державну судову адміністрацію України, суддівське самоврядування (збори суддів, Раду

суддів України, З'їзд суддів України), голову відповідного господарського суд, його заступника (заступників), керівника апарату суду, заступника керівника апарату суду.

Залежно від відношення до судової гілки влади та ролі в її структурі, характеру взаємодії із судовою владою, у тому числі і господарськими судами, суб'єктів адміністративно-правових відносин, які виникають в діяльності господарських судів, можна поділити на: 1) суб'єктів, які здійснюють функцію загальнодержавного забезпечення організації діяльності органів судової влади, у тому числі і в частині організаційно-правового, фінансового та матеріального забезпечення діяльності судів України (Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, органи місцевого самоврядування); 2) суб'єктів, які здійснюють функцію спеціального державного управління у сфері організації діяльності органів судової влади, зокрема, управління організаційним, кадровим, фінансовим, матеріально-технічним та інформаційним забезпеченням діяльності судів України, у тому числі і господарських судів (Вища рада правосуддя, Державна судова адміністрація, Вища кваліфікаційна комісія суддів України та суддівське самоврядування); 3) суб'єктів, які здійснюють функцію внутрішньоорганізаційного управління у сфері організації діяльності органів судової влади, у тому числі і щодо забезпечення діяльності господарських судів (голова суду, заступники голови суду, керівник апарату суду, працівники апарату суду, збори суддів).

Доведено, що діяльність усіх без винятку суб'єктів адміністративно-правових відносин, які виникають в діяльності господарських судів, полягає у тому, щоб забезпечити та реалізувати гарантоване Конституцією та законами України право на незалежність господарських судів та їх суддів і забезпечити умови для забезпечення права кожного учасника господарських відносин на судовий захист. На цій підставі пропонується виділити як окремий напрям адміністративно-правової діяльності у державі, сферу адміністративно-правових відносин та об'єкт наукових досліджень державне забезпечення організації діяльності органів судової влади (судів, органів суддівського врядування, інших

державних органів та установ системи правосуддя), складовою якого є державне управління діяльністю судів, яке здійснюється виключно органами судової влади України.

Пропонується відокремлювати статичний та динамічний аспекти поняття «об'єкт» в адміністративному праві, де статичному його прояву відповідають взагалі будь-які матеріальні та нематеріальні соціальні блага, які отримують своє опосередкування нормами цієї галузі права, є об'єктом їх впливу. У свою чергу, динамічному аспекту поняття «об'єкт» в праві відповідають конкретні матеріальні та нематеріальні соціальні блага, які передбачені конкретними нормами адміністративного права, з приводу яких виникає адміністративно-правове відношення в діяльності господарських судів і які є їх об'єктом.

Доведено, що об'єкти адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів: визначають, на що саме спрямоване відповідне адміністративно-правове відношення, вказуючи, з яким матеріальним або нематеріальним благом вони пов'язані; визначають зміст відносин, у яких цей орган судової влади бере участь, де в межах кожного окремого правового відношення існує свій конкретний об'єкт, щодо якого реалізуються конкретні суб'єктивні права та юридичні обов'язки їх суб'єктів; сприяють уточненню норм адміністративного права, якими визначені матеріальні або нематеріальні блага, з приводу яких виникло адміністративно-правове відношення; забезпечують уточнення правового підґрунтя відповідного адміністративно-правового відношення, у якому бере участь господарський суд.

Пропонується під об'єктом адміністративно-правових відносин за участю господарських судів розуміти відповідну діяльність уповноважених державних органів та дії їх посадових осіб по здійсненню державного забезпечення організації (зовнішньої та внутрішньої) діяльності господарських судів, яка врегульована нормами адміністративного права.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ УКРАЇНИ

3.1. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів та можливості його використання в Україні

Проблематика вдосконалення правового, зокрема, адміністративно-правового, регулювання організації та функціонування господарських судів вимагає звернення до аналізу досвіду вирішення цих питань у зарубіжних країнах. Особливий інтерес становить досвід країн Західної Європи, як таких, що найбільше наближені до України за характером правової системи, до того ж, як правило, мають стабільну економіку та розвинену систему захисту економічних відносин. До того ж інтерес до досвіду західноєвропейських держав обумовлений тим фактом, що Україна тримає курс на інтеграцію до Європейського Союзу. Цей процес обумовлює необхідність внесення суттєвих змін до змісту основних галузей вітчизняного законодавства з метою їх адаптації до європейських норм і стандартів. Так, у Законі України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18.03.2004 р. № 1629-IV визначено, що державна політика України щодо адаптації законодавства формується як складова частина правової реформи в Україні та спрямовується на забезпечення єдиних підходів до нормопроєктування, обов'язкового врахування вимог законодавства Європейського Союзу під час нормопроєктування, підготовки кваліфікованих спеціалістів, створення належних умов для інституціонального, науково-освітнього, нормопроєктного, технічного, фінансового забезпечення процесу адаптації законодавства України. На виконання цієї програми в якості пріоритетних напрямків адаптації національного законодавства України були визначені наступні його галузі: митне право; законодавство про компанії; банківське право; бухгалтерський облік компаній; податки, включаючи непрямі;

інтелектуальна власність; охорона праці; фінансові послуги (у тому числі послуги в системі накопичувального пенсійного забезпечення); правила конкуренції; державні закупівлі; охорона здоров'я та життя людей, тварин і рослин; довкілля; захист прав споживачів; технічні правила і стандарти; енергетика, включаючи ядерну; транспорт [216]. Тобто, як бачимо, основна увага у цьому акті приділено розвитку тих галузей, які переважно стосуються сфери економічних відносин. Отже, це, поза усяким сумнівом, буде сприяти їх розвитку та розширенню, що передбачає потребу у наявності ефективного механізму їх захисту, зокрема і завдяки діяльності господарських судів.

Наступним кроком, який зумовлює потребу у адаптації національного законодавства України до європейських норм і стандартів, стало прийняття у березні 2014 року Верховною Радою України постанови «Про підтвердження курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу та першочергові заходи у цьому напрямі», яка засвідчила наміри України на подальшу участь у євроінтеграційному процесі. Зокрема, у цьому правовому акті зазначається, що підтверджується незворотність курсу України на інтеграцію в європейський політичний, економічний, правовий простір [222]. Такі кроки передбачають і відповідні зміни у політичному, економічному, правовому просторі України, зокрема створенню безстороннього, незалежного суду, який діє виключно на підставі закону.

Також в контексті дослідження питання потреби звернення до аналізу досвіду вирішення питань діяльності судів у зарубіжних країнах варто відмітити Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27.06.2014 р., в якій акцентовано увагу на взаємодії сторін у правовій, в тому числі правоохоронній та судовій, сфері. Так, у ст. 24 цієї угоди записано, що сторони домовились надалі розвивати судове співробітництво у цивільних та кримінальних справах, повною мірою використовуючи відповідні міжнародні і двосторонні документи та ґрунтуючись на принципах юридичної визначеності і праві на справедливий суд. Сторони домовилися розвивати

подальше судове співробітництво між Україною та ЄС у цивільних справах на основі відповідних багатосторонніх правових документів, зокрема, конвенцій Гаазької конференції з міжнародного приватного права у сферах міжнародного правового співробітництва, судового процесу, а також захисту дітей [277].

Очевидно, що для того, щоб забезпечити належну адаптацію національного політичного, економічного, правового простору до західноєвропейських стандартів, створення для цього організаційно-правового базису суспільно-державного життя (як взагалі, так і в окремих його сферах, галузях, напрямках) України, необхідно здійснити змістовне та глибоке вивчення досвіду відповідних зарубіжних країн щодо організаційно-правового забезпечення у них ключових сфер суспільних відносин. Зокрема це стосується організації та функціонування судової гілки влади.

Актуальність цього питання обумовлена ще й тим, що ряд правників (особливо юристи–практики із судової системи) не підтримують останніх новацій, які пропонується запровадити в межах судової реформи, зокрема, йдеться про ліквідацію спеціалізованих судів, до яких належать господарські суди України. Так, Л. Білецька, висловлюючи відповідні сумніви щодо необхідності, доцільності та розумності означених змін, посилається якраз на досвід високорозвинених зарубіжних держав. Зокрема, вона пише, що у країнах англо-американської правової системи господарсько-адміністративне право не є самостійною галуззю (це, зокрема, США, Канада, Велика Британія, Австралія, Нова Зеландія, Індія, Сінгапур). Інший підхід – у країнах з континентальною системою права, що базується на римському праві. У таких країнах як Австрія, Німеччина, Франція, Швейцарія, у більшості країн Центральної та Східної Європи, а також частково в державах Азії (Японії, Китаї, Тайвані й Південній Кореї) господарсько-адміністративне право формується в самостійну галузь. Воно виникає, коли держава прагне внормувати правовідносини суб'єктів господарювання. У такому випадку, відмічає Л. Білецька, правове регулювання зводиться до законодавчого й адміністративного впливу на економічних суб'єктів під час окреслення й досягнення економічних цілей, оскільки

фундаментальне (базисне) значення економіки для забезпечення потреб населення є пріоритетним в європейському праві. Структурна особа економіки – це здебільшого підприємець, економічна свобода якого відповідно до Європейської хартії про основні права регулюється нормами господарсько-адміністративного права. Господарське право ЄС є складовою і приватного, і публічного права. Наприклад, господарське право Німеччини визначено як сукупність приватно-правових, кримінально-правових і публічно-правових норм і заходів, за допомогою яких держава впливає на правовідносини учасників економічного процесу між ними й державою [30]. Наведені міркування слід вважати цілком обґрунтованими, адже кожна держава сама визначає як систему правового регулювання суспільних відносин, так і систему їх захисту.

З цього приводу наведемо позицію, яку висловлено в спільному висновку від 23 березня 2015 Венеціанською комісією та директором з прав людини Генерального директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи «Щодо закону «Про судоустрій і статус суддів» і внесення змін до закону «Про вищу раду юстиції» України», що питання скасування чи залишення господарських судів це питання політичного вибору органів влади, яким видніше, яка система найкраще підходить до обставин країни, проте Венеціанська комісія й Директорат повторюють свої попередні міркування, наведені в пункті 21 Висновку CDL-AD (2011) 033, що було би простіше розділити суди загальної юрисдикції на чотири групи: цивільні, господарські, кримінальні й адміністративні [255, с 9]. Тобто, як бачимо, провідні Європейські органи тлумачення права, по-перше, не висловлюють заперечень проти існування господарських судів як окремих складових судової системи, по-друге, розглядають можливість їх виділення поряд із іншими судами загальної юрисдикції, по-третє, вирішення питання існування господарських судів цими органам тлумачення права віднесено до компетенції держави, що безумовно повинно базуватися на попередньому досвіді їх функціонування, але це не виключає і можливості використання в Україні зарубіжного досвіду, зокрема адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів.

Отже, вважаємо, що викладене є яскравим підтвердженням того, що на нинішньому етапі судової реформи абсолютно необхідним є дослідження зарубіжного досвіду правового забезпечення судоустрою та судочинства в цілому та в окремих галузях права. Безпосередньо у цьому підрозділі ми маємо на меті звернути увагу на правове регулювання діяльності господарських судів у деяких країнах переважно Західної Європи.

Розпочати дослідження вважаємо за доцільне із Німеччини (ФРН), яка є найпотужнішою в економічному плані країною Європейського Союзу та входить до п'ятірки найбільш розвинених світових економік. У цій країні діє континентальна правова система, однак, в силу федеративного устрою система права Німеччини, а також її судоустрій мають певні особливості. Основи судової системи ФРН закріплені у Основному Законі цієї країни, тобто Конституції ФРН. Так, відповідно до статті 92 цього нормативно-правового акта, судова влада доручається суддям; вона здійснюється Федеральним конституційним судом, федеральними судами і судами земель [183]. Також згідно зі статтею 96 означеного правового документа для здійснення правосуддя в області загальної, адміністративної, фінансової, трудової та соціальної юстиції утворюються федеральні суди верхньої ланки. Питання про призначення суддів цих судів вирішує компетентний для відповідної області міністр юстиції спільно з комітетом з виборів суддів [183]. З наведеного можна зробити висновок, що формування суддівського корпусу у ФРН, відбувається з використанням адміністративно-правих засобів (вирішення цього питання відповідним міністром юстиції або міністра, у відомстві якого знаходиться ця галузь).

Наступним, після Конституції ФРН, за юридичною силою нормативно-правовим актом у сфері врегулювання організації та функціонування судової системи Німеччини йде Закон «Про судоустрій» від 12 вересня 1950 року в редакції Закону від 9 травня 1975 року, з наступними змінами. Судова система являє собою суди п'яти видів: а) суди загальної юрисдикції, які розглядають всі справи, які закон не відносить спеціально до компетенції будь-якого іншого суду; б) суди по трудових справах; в) адміністративні суди, які розглядають

спори між громадянами та державними органами; г) суди по соціальних справах; д) фіскальні суди з податкових питань [96].

При цьому, у кожному суді цієї країни діє президія, яка вирішує найбільш важливі питання діяльності суду. Згідно з положеннями статті 21 (а) Закону «Про судоустрій», президія суду складається з його голови або судді, який виконує його обов'язки, а також з суддів, які обираються в кількості, яка залежить від штатного розкладу суддів в цьому суді. Так, у разі, коли штат суддів налічує 80 осіб, до складу президії обираються десять суддів; при штаті 40 суддів президія становить вісім суддів; при штаті 20 суддів президія складається з шести суддів; при штаті 8 суддів до президії обираються чотири судді [307; 96]. Існування відповідної президії ми розглядаємо як створення у складі суду органу адміністративного управління, що передбачає наділення її членів адміністративними повноваженнями, а діяльність цієї президії реалізується у формі адміністративно-правових відносин.

Система судів загальної юрисдикції визначена у статті 12 Закону ФРН «Про судоустрій», де цю систему складають:

1) місцеві суди (Amtsgerichte) [307; 96]. У Німеччині на цей момент діє близько 700 місцевих судів загальної юрисдикції (Amtsgerichte), які розглядають цивільні, господарські, сімейні, земельні, кримінальні справи, а також справи, пов'язані із приватною власністю, та справи, в яких право позивача не оскаржується, відповідно до § 13 Судового Конституційного Акта (Gerichtsverfassungsgesetz (GVG)). Фінансовий чинник є основним у визначенні юрисдикції у цивільних та господарських справах. Судом першої інстанції у цивільній справі, ціна позову в якій перевищує 5 тис. євро, буде не місцевий суд, а регіональний суд загальної юрисдикції. У справах, пов'язаних із виконанням договорів лізингу, оренди житлових приміщень, незалежно від ціни позову, міські суди наділені виключною юрисдикцією, відповідно до п. 2 параграфу 23 Судового Конституційного Акта (GVG) [274];

2) регіональні суди (Landgerichte) [307; 96;]. На сьогодні у Німеччині функціонує близько 115 регіональних судів (Landgerichte), які є судами першої

інстанції з розгляду цивільних та господарських справ, щодо яких місцеві суди не наділені компетенцією, а також апеляційною інстанцією щодо розгляду апеляційних скарг на рішення місцевих судів. Рішення регіональних судів можуть бути оскаржені в апеляційному порядку до Вищих регіональних судів (Oberlandesgericht), наразі у Німеччині їх 24. Німецька система юстиції, на відміну від скандинавської моделі, для прикладу, вирізняється широкою спеціалізацією судів та суддів. У міських, регіональних та вищих регіональних судах загальної юрисдикції є палати із розгляду цивільних, комерційних та кримінальних справ. [274]. І хоча, як відмічено в літературі, у судовій системі цієї країни немає окремих господарських судів, але у складів Landgerichte є спеціальні палати для розгляду спорів з комерційних питань, до їхнього складу входить один професійний суддя та два непрофесійні судді (lay judge), які мають значний досвід розгляду справ, пов'язаних з комерційними спорами [134]. Вважаємо, що таке «непрофесійне» представництво у складі суду не тільки є умовою посилення рівня довіри до господарських судів, а й істотно сприяє ухваленню обґрунтованих та справедливих рішень у господарських спорах. Але як галузь процесуальної діяльності, як ми бачимо, господарське судочинство у ФРН має місце, що вказує про актуальність розвитку цього напрямку судового захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності;

3) вищі суди (Oberlandesgerichte);

4) Федеральний Верховний Суд (Bundesgerichtshof), який є судом вищої інстанції в системі судів загальної юрисдикції [307; 96; 274].

Як вказується в літературі, у порядку господарського судочинства у ФРН розглядаються так звані комерційні справи, коло яких визначене у статті 95 Закону «Про судоустрій». Під цю категорію, зокрема, підпадають справи у спорах з комерсантами, що знаходяться в комерційному чи кооперативному реєстрі або не перебувають в цих реєстрах, якщо згідно з чинним законодавством ці особи не підлягають реєстрації в силу свого спеціального статусу. Всього ж ця стаття охоплює вісім категорій справ, що вважаються комерційними [307; 96]. Як відмічає Н. Тужеляк, у Німеччині комерційні (господарські) суди за

організацією та статусом є схожими до моделі третейських судів в Україні, а справи у комерційному суді розглядаються одним професійним суддею та двома народними засідателями, які обираються на конкурсній основі на термін від 3 до 5 років для виконання функції народного засідателя та у переважній більшості представляють приватний сектор, бізнес і підприємництво. Право подавати позов до комерційного суду мають юридичні особи, фізичні особи–підприємці. Проте, це право є альтернативним. Позов із аналогічним предметом та суб'єктним складом може бути поданий до суду загальної юрисдикції, а саме до місцевого суду, якщо ціна позову не перевищує 5 тис. євро, та, відповідно, до регіонального суду, якщо ціна позову перевищує зазначену суму. Розгляд комерційних (господарських) справ належить до компетенції суддів комерційної палати суду загальної юрисдикції, справа розглядається колегією у складі трьох професійних суддів. Також варто відзначити, що у регіональних та вищих регіональних судах загальної юрисдикції представництво сторін здійснюється виключно адвокатами, відповідно до п. 1 параграфу 78 Цивільного процесуального кодексу [274].

Не буде зайвим відмітити, що у Німеччині досить активно використовується практика позасудового вирішення комерційних спорів, зокрема, із використанням арбітражу, основні організаційно-правові аспекти якого визначені у Законі «Про арбітраж» 1998 року, який був включений до Цивільного процесуального кодексу Німеччини в якості його Книги десятої (статті 1025–1066). Що ж до ролі німецьких державних судів в арбітражному процесі, то вона дуже незначна і зводиться: 1) до призначення в необхідних випадках арбітрів; 2) до застосування потрібних негайних забезпечувальних заходів (наприклад, фіксація або збереження речових доказів, заходи щодо забезпечення позову і т.п.); 3) до розгляду скарг на арбітражні рішення; 4) до зняття в необхідних випадках показань свідків [305; 96].

Отже, вивчення підходу, що застосовується у ФРН для врегулювання господарських судочинства, дозволяє нам не погодитися із тими фахівцями, які, позитивно ставляться до ліквідації в Україні спеціалізованих судів (зокрема,

господарських), посилаються на відповідний досвід цієї країни. Дійсно, хоча у цій державі немає вказаних (тобто господарських) судів у звичному для нашої судової системи вигляді, втім, це не перешкоджає використанню в Німеччині спеціалізованого підходу до вирішення господарських (комерційних справ). І ми вже наводили положення спільного висновку від 23 березня 2015 Венеціанської комісії та директорату з прав людини Генерального директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи «Щодо закону «Про судоустрій і статус суддів» і внесення змін до закону «Про вищу раду юстиції» України», яким в цілому підтримано ідею поділу судів загальної юрисдикції на чотири групи: цивільні, господарські, кримінальні й адміністративні, а питання організаційного виділення господарського судочинства є лише питанням «політичного вибору органів влади, яким видніше, яка система найкраще підходить до обставин країни» [255, с 9]. З приводу доцільності виокремлення господарського судочинства як окремого його різновиду Н. Тужеляк наводить думку судді комерційної палати окружного суду Берліну (Landgericht Berlin) доктора Патріка М. Бомеке, який зазначає, що перевагами комерційних судів, поряд із судами загальної юрисдикції, є вузька спеціалізація, експертна компетентність народних засідателів, які є фахівцями у питаннях, що становлять предмет позову, швидкість процесу, оскільки процес у комерційному суді триває 3–4 місяці, а також можливість особисто представляти власні інтереси та не користуватися послугами адвоката. Натомість, у суді загальної юрисдикції тривалість процесу не обмежена та регулюється лише терміном «адекватна тривалість розгляду справи», передбаченим Цивільним процесуальним кодексом [274]. Крім того, не можна не відмітити й те, що запроваджуючи та активно розвиваючи альтернативні (не судові) форми вирішення господарських спорів, влада ФРН тим самим зменшує навантаження на судову гілку влади.

Наступною європейською державою, якій ми приділимо увагу у цьому дослідженні, є Франція, яка теж виступає одним із економічних лідерів Євросоюзу. За адміністративно-територіальним та політичним устроєм Франція – це унітарна президентська республіка. Щодо її правової організації, то ця

країна є найбільш відомим представником континентальної правової системи. Більш того, остання (тобто континентальна система (сім'я) права) складалася під безпосереднім впливом правової системи Франції, особливо наполеонівської кодифікації, здійсненої ще на початку XIX ст. [81].

Судова система Франції складається із загальних та адміністративних судів, які є незалежними один від одного. Під час розподілу судів за горизонталлю вони утворюють три рівні: суди першої інстанції, апеляційні суди та Касаційний суд Франції з Державною радою. У країні також існує значна кількість спеціалізованих судів, проте, в більшості випадків вони не утворюють самостійну трьохрівневу систему. Вони розглядають справи по суті, а їх апеляційний і касаційний перегляд здійснюється в звичайних апеляційних судах й у Касаційному суді Франції. Касаційний суд Франції є вищою судовою інстанцією загальної юрисдикції [84]. Таким чином, як і національна система судоустрою судова система Франції побудована із урахуванням з урахуванням дії принципів територіальності, спеціалізації та інстанційності. Організаційно Касаційний суд очолює систему загальних судів і включає 6 палат: 5 у цивільних справах і 1 у кримінальних. В свою чергу, «цивільні» палати діляться на першу, другу і третю палату у цивільних справах, палату з торговельних і фінансових справ і палату з соціальних питань. Постанови Касаційного суду виносяться або однією з палат, або змішаною палатою, складеною з представників 3 палат, або пленумом, до складу якого входять перший голова суду, голови і старійшини (дуайени) палат і по 2 інших представника від кожної палати. Постанова палати виноситься за участю в її засіданні не менше 5 членів Касаційного суду з вирішальним голосом, включених до складу цієї палати [40]. До повноважень цього суду відносять розгляд скарг на постанови апеляційних судів, які переглядають вирoki й рішення, винесені судами першої інстанції з питань факту та права, а також на остаточні рішення судів першого рівня в цивільних, адміністративно-торговельних, соціальних конфліктах і кримінальних справах. При цьому, як відмічають фахівці, його роль не зводиться лише до перегляду всіх рішень судів нижчої інстанції, головним його завданням є забезпечення

уніфікації судової практики з метою однакового тлумачення правових норм на всій території держави. Касаційний перегляд стосується лише питань права й покликаний тлумачити правила закону, незалежно від того, йде мова про правила, що стосуються суті справи або його процесуальних форм. У забезпеченні єдності судової практики важливу роль відіграють висновки Касаційного суду Франції, які надають можливість швидко ознайомитися з позицією суду щодо тлумачення текстів нових законів і спробувати передбачити позицію суду щодо певної правової норми, застосування якої на практиці може викликати труднощі [165, с. 77; 84]. З наведеного можна відмітити, що судовій системі цієї країни також притаманні адміністративно-правові методи регулювання відносин всередині судової системи, де на чолі її стоїть Касаційний суд Франції, який є вищою судовою інстанцією загальної юрисдикції та наділений відповідними повноваженнями адміністративно-правового характеру, у тому числі і шляхом уніфікації судової практики.

Досвід Франції у сфері врегулювання діяльності господарських судів, як відзначає Т. Шепель, цікавий перш за все тим, що вона стала першою європейською країною, де була здійснена передача комерційних спорів у сферу державного правосуддя, де сьогодні існує розгалужена система спеціалізованих судів для вирішення комерційних суперечок – торгових судів [295]. Організаційно торговельні суди входять в систему загального судочинства Франції. Їх повноваження, склад і компетенція визначаються 7 Главою Комерційного кодексу. Торгові суди здійснюють свої повноваження на всій території Франції, за винятком регіонів Ельзас і Мозель, де ці повноваження здійснюють комерційні палати судів загальної юрисдикції. Відповідно до Комерційного кодексу Франції, торговий трибунал – суд першої інстанції, який складається з 3 виборних суддів і секретаря. При цьому, цікавим є той факт, що суддями торгових судів, або їх ще називають «консульські судді» (*juge consulaire*), є підприємці і, найчастіше, керівники приватних підприємств. Вони обираються за двоступеневим принципом своїми ж колегами–підприємцями. Спочатку всі підприємці, які внесені в торговий реєстр, вибирають так званих

делегованих представників. Після чого колегія вибірників, до якої входять делеговані представники, діючі та колишні судді торгових судів, вибирає вже суддів. Судді обираються строком на 4 роки (після початкового випробувального терміну на 2 роки). Виконувати повноваження суддям торгових судів дозволяється максимум до 4 термінів поспіль [35; 295]. Відмітимо, що у 2002 р. була запропонована реформа торгових судів, яка полягала в тому, щоб колегія з 3 суддів складалася з одного призначеного професійного судді (*magistrat*) і 2 виборних суддів серед комерсантів (*juges consulaires*). Це той склад, який має комерційна палата апеляційного суду. Але ця реформа так і не була реалізована. Що ж стосується секретаря торгового суду, то він є державним службовцем і призначається міністром юстиції після проходження попереднього конкурсного відбору [35; 295]. Наведений приклад є цікавим для України тим, що одночасно у комерційному правосудді Франції втілюється два витоки – державно-правова природа торговельних судів, а також приватноправова природа їх складу, який обирається за двоступеневим принципом самими підприємцями.

Звернемо увагу на те, що рішення комерційного суду (трибуналу) є остаточним і не підлягає апеляційному оскарженню, якщо сума спору менше 4000 євро, і, навпаки, підлягає апеляційному оскарженню, якщо сума спору перевищує 4000 євро. Окремих спеціальних апеляційних комерційних судів у Франції не існує. Якщо сума спору перевищує 4000 євро, апеляційна скарга на рішення суду подається і розглядається комерційною палатою апеляційного суду загальної юрисдикції (*Chambre commercial de la Cour d'Appel*) [35].

Таким чином можна констатувати, що у Франції існує окрема юрисдикція із розгляду та вирішення судами комерційних (торгівельних) спорів, де така діяльність здійснюється організаційно відокремленими органами, які призначені захищати інтереси підприємців, що впливає на порядок їх утворення та формування їх складу. Існування системи судочинства у комерційних (торгівельних) спорах пов'язано із здійсненням заходів організаційного (створення суду, обрання та призначення судів, визначення їх спеціалізації) та забезпечувального характеру, які за своїм характером потребують

адміністративно-правового регулювання.

Цікавим, на нашу думку, видається досвід організаційно-правового забезпечення діяльності судової влади взагалі та господарських судів зокрема у Австрії, яка є федеративною державою у складі дев'яти самостійних федеральних земель. Що стосується структури судової системи Австрії, то суди поділяються на: суди публічного права – цивільні і кримінальні суди, відповідно до сфери їхньої діяльності; суди ординарної юрисдикції і суди іншої (екстраординарної) юрисдикції, відповідно до розмежування їхньої компетенції [264]. Щодо судів неординарної, або спеціальної, юрисдикції, то до них належать: 1) Суд у справах картелів при Віденському апеляційному суді; 2) арбітражні суди, утворені відповідно до норм австрійського Цивільно-процесуального кодексу; 3) третейські суди у фондових справах [264]. Якщо говорити безпосередньо про господарське правосуддя, то, як відмічено в літературі, для відправлення юрисдикції у господарських справах у Відні створено спеціальний Дільничний суд у торговельних конфліктах і Господарський суд, який діє як суд першої інстанції. За межами підвідомчої території цих двох судів відправлення юрисдикції у господарських справах здійснюється дільничними і земельними судами [264]. При цьому, судами ординарної юрисдикції є суди, які, згідно зі статтею 1 Закону про систему судових органів, мають право здійснювати цивільну юрисдикцію, і суди, які, згідно зі статтею 8 Кримінально-процесуального кодексу від 1975 року, мають право здійснювати кримінальну юрисдикцію. До них належать: дільничні суди; земельні суди (суди першої інстанції); кримінальні суди присяжних; апеляційні суди (верховні суди земель, тобто суди другої інстанції): вони створені у Відні, Граці, Лінці та Інсбруку; Верховний суд із місцем знаходження у Відні. Щодо судів неординарної, або спеціальної, юрисдикції, то до них належать: 1) Суд у справах картелів при Віденському апеляційному суді; 2) арбітражні суди, утворені відповідно до норм австрійського Цивільно-процесуального кодексу; 3) третейські суди у фондових справах [264].

Щодо безпосередньо правосуддя у господарських спорах, то для

відправлення юрисдикції у таких справах у Відні створено спеціальний Дільничний суд у торговельних конфліктах і Господарський суд, який діє як суд першої інстанції. За межами підвідомчої території цих двох судів відправлення юрисдикції у господарських справах здійснюється дільничними і земельними судами [264]. При цьому, для вирішення комерційних спорів у судових палатах першої інстанції (при розгляді справи в першій інстанції, але за умови, що вартість позову перевищує 650000 шилінгів і на цьому наполягає одна зі сторін), а також при розгляді комерційних справ у другій інстанції залучають суддів, які є фахівцями не в галузі права, а в іншій галузі (наприклад, комерційні радники) [19]. Аналіз досвіду Австрії засвідчує дещо спрощену (в частині числа інстанцій), але відокремлену структур спеціалізованих судів із розгляду господарських спорів, де їх специфіка, як і у розглянутих вище прикладах щодо ФРН та Франції, стосується складу суду.

Спеціалізовані судові органи із розгляду господарських (комерційних) справ функціонують й у ряді інших європейських країн. Так, як відмічають Т. Шепель, Є. Бойченко, у Бельгії створений комерційний трибунал. Цей трибунал діє як суд першої інстанції, розглядаючи суперечки в основному з торгових відносин. До складу комерційного трибуналу входять професійний суддя і 2 представники ділових кіл. Комерційні трибунали є ланкою бельгійської судової системи. А у Швейцарії для вирішення комерційних суперечок створені торгові суди, що складаються не тільки з юристів, але й з представників ділових кіл, обрані кантональними радами [36].

У Великобританії у складі Відділення королівської лави Високого суду функціонує Комерційний суд, якому підсудні спори торговельного характеру [164]. Тобто, як бачимо на прикладі Великобританії, організаційно господарське судочинства представлене не тільки як окремий різновид правосуддя (комерційне), а і структурно відокремлене утворення – Комерційний суд. Це насамперед передбачає здійснення адміністративно-правового забезпечення його організації та функціонування.

Також корисним, на нашу думку, буде звернення уваги на досвід

організації судової системи Польщі, яка на сьогодні складається з таких видів судів: Верховний суд Польщі, загальні суди, адміністративні суди й військові суди. Крім того, до органів судової влади можна віднести Конституційний трибунал і Державний трибунал. Найвищими судовими органами Польщі (що очолюють відповідні юрисдикції) можна назвати Верховний суд, Вищий адміністративний суд і Конституційний суд. Компетенція Конституційного суду дещо обмежена (порівняно з органами конституційної юрисдикції інших країн регіону), відповідно, Верховний суд Польщі і Верховний адміністративний суд також грають певну роль у конституційному правосудді, але це не викликає відкритого конфлікту. Кількість рівнів й інстанцій у судовій системі Польщі залежить від виду судів. Адміністративні суди мають два рівні й розглядають справи в порядку двох інстанцій. Загальні суди мають складнішу структуру, складаються з чотирьох рівнів і виконують функції трьох судових інстанцій. Відповідно до Закону Республіки Польща «Про організацію загальних судів», до загальних судів належать районні, обласні (суди воєводств) і апеляційні суди з компетенцією розглядати всі судові справи, що не відносяться до юрисдикції Верховного суду Польщі, військових судів або адміністративних судів (ст. 1 Закону «Про загальні суди»). Структура, завдання й компетенція Верховного суду, як і адміністративних судів Польщі, визначаються іншими нормативними актами. Для нас не зовсім зрозуміло, чому в Польщі Верховний суд не належить до числа загальних судів, але, тим не менш, відповідно до закону нагляд за законністю судових рішень загальних судів покладено саме на нього, що визначає явний зв'язок зазначеного судового органу із загальними судами [167, с. 152–159]. Відмітимо, що специфікою судоустрою Польщі є те, що у ньому немає спеціалізованої структурної ланки із розгляду господарських справ. Як правило, ця категорія справ розглядаються цивільними судовими палатами відповідних районних, апеляційних та Верховного судів Польщі. При цьому, для останніх двох, тобто апеляційних судів та Верховного суду Польщі, це є обов'язковою законодавчою вимогою, а районні суди, оскільки вони самостійно вирішують, якою буде їх внутрішнє структура, можуть як створювати окремі

палати щодо розгляду господарських (комерційних) справ, так і відносити їх вирішення до компетенції судових палат у цивільних справах.

Отже, підсумовуючи проведене у цьому підрозділі дослідження, можемо з упевненістю стверджувати, що більшість економічно розвинених країн Західної Європи, незалежно від їх адміністративно-територіального та політико-правового устрою, активно розвивають спеціалізоване судочинство, зокрема, господарське (або комерційне, торгівельне). Звісно, при цьому не у кожній європейській країні для вирішення господарських справ створюються окремі судові органи, а в тих державах, де такі спеціалізовані судові органи існують, вони, як правило, у своїй структурі мають меншу кількість інстанційних рівнів.

Звідси, на підставі аналізу відповідного зарубіжного досвіду вважаємо, що з метою вдосконалення адміністративно-правового врегулювання діяльності господарських судів в Україні законодавцю та керівним органам судової влади необхідно звернути увагу на наступні аспекти:

- по-перше, вжити подальших організаційних заходів щодо оптимізації системи господарських судів як окремої ланки судової системи з урахуванням необхідності забезпечення доступності правосуддя, оптимізації видатків державного бюджету та змін у адміністративно-територіальному устрої країни;

- по-друге, вирішити питання про можливість створення для розгляду господарських справ на усіх рівнях колегіального складу суду, до якого як членів колегії обов'язково повинні залучатися представників бізнесу, які володіють необхідними знаннями та мають достатній довід підприємницької діяльності, що не лише гарантує більш обґрунтований підхід до вирішення господарських справ, але й має посприяти підвищенню рівня довіри бізнес-кіл до судової влади;

- по-третє, необхідно активно розвивати позасудові форми вирішення господарських спорів, заохочувати суб'єктів підприємницької діяльності до використання у першу чергу саме таких форм розв'язання конфліктів між ними, але за певного супроводу цієї діяльності представником держави – суддею господарського (арбітражного, комерційного або торгівельного) суду із обов'язковим затвердженням (посвідченням) факту об'єктивності,

добровільності та законності вирішення господарського спору, адже як вказано, переформатування вирішення господарських спорів в широкому сенсі передбачає як перебудову системи судів і процедур, так і розвиток недержавного арбітражу і поширення практики комерційної медіації [295].

Звісно, це далеко не всі позитивні моменти міжнародного досвіду врегулювання організації та діяльності господарських судів, однак, навіть їх врахування в адміністративно-правовому підґрунті діяльності вітчизняних господарських судів дозволить покращити стан здійснення господарського судочинства та ефективність діяльності господарських судів. А до числа заходів по удосконаленню адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів України пропонуємо віднести: оптимізацію їх структури; належне ресурсне забезпечення; підвищення ефективності контролю та оцінки їх діяльності; вжиття заходів щодо посилення рівня довіри суб'єктів підприємницької діяльності до судових органів; підвищення професійного рівня кадрового складу господарських судів; удосконалення організації самої діяльності суду (діловодства, доступу до інформаційних ресурсів, тощо).

Вважаємо, що їх реалізація здатна забезпечити не тільки ефективність діяльності господарських судів на рівні кращих закордонних стандартів здійснення цього різновиду судочинства, а й забезпечить, що, мабуть, є найбільш важливим, ефективний засіб судового захисту прав, свобод та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності, як того вимагає ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Як відомо, ця стаття передбачає, що кожен, чиї права та свободи, визнані в цій конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження [123]. Вказана норма повністю стосується і діяльності господарських судів в Україні, які, як свідчить наше дослідження, є елементом механізму ефективного засобу юридичного захисту суб'єктів підприємницької діяльності. У будь-якому випадку, в чому ми згодні із Т. Шепелем, саме питання впровадження ефективних механізмів вирішення комерційних суперечок є

однією з найголовніших завдань судової реформи [295].

Саме тому, як вважається, актуальними питаннями організаційно-правового забезпечення діяльності цих судів, підвищення її ефективності слід визнати дослідження проблематики оцінювання результатів їх діяльності, а також здійснення дієвого контролю за функціонуванням господарських судів. Саме ці питання і будуть розглянуті нами у наступних підрозділах дисертаційного дослідження.

3.2. Адміністративно-правові форми оцінювання ефективності діяльності господарських судів

Як нами вже відмічалось, важливим завданням на шляху вдосконалення якості діяльності господарських судів є запровадження змістовної та ефективної системи оцінювання цієї діяльності. Тому метою цього підрозділу є дослідження реалізації завдяки адміністративно-правовому регулюванню діяльності господарських судів відповідних форм оцінювання її ефективності.

Насамперед з'ясуємо сутність та зміст оцінювання як засобу управління. Так, у тлумачних словниках української мови зазначається, що «оцінювання» є похідним від терміну «оцінювати», який, у свою чергу, означає дію наступного змісту: призначати ціну чому-небудь, визначати вартість чогось; визначати якості, цінність і т.ін. кого-, чого-небудь; складати уявлення, робити висновки про кого-, що-небудь, визначати суть, характер, значення роль і т.ін. чогось; розуміти, визнавати позитивні якості, цінність і т.ін. кого-, чого-небудь [251 с. 828; 50 с. 792; 100 с. 286]. З наведеного, керуючись самим лише лексичним значенням терміну «оцінювання», можемо зробити висновок про те, що воно виступає важливим інструментом перевірки рівня якості, ефективності, дієвості (результативності), цінності, корисності тієї чи іншої діяльності, зокрема, діяльності господарських судів із розгляду та вирішення господарських спорів. Саме оцінювання дає можливість скласти відповідне уявлення про цю діяльність.

Також оцінювання можна вважати засобом з'ясування переваг, позитивних або негативних властивостей, аспектів діяльності цього суду

На сторінках фахової літератури приділяється досить багато уваги питанням призначення та сутності оцінювання, його формам. Так, скажімо, Д. В Сухінін вказує, що оцінювання – це дослідження, яке визначає стан виконання та наслідки надання послуги за якісними та кількісними показниками, відповідність встановлених цілей результатам, а також результативність, продуктивність та ефективність надання послуг та діяльності влади. Основною метою оцінювання, як вважає автор, є визначення стану та якості реалізації будь-якого напрямку діяльності, проекту або програми [266]. Погоджуючись із рядом інших дослідників [203, с. 15], Д. В. Сухінін наводить наступне коло основних завдань оцінювання у сфері надання послуг населенню, а саме: забезпечення стабільності надання органами державної влади всіх рівнів та органами місцевого самоврядування послуг відповідно до вимог законодавства та пріоритетів державної політики; постійне вдосконалення якості послуг та підвищення задоволення ними з боку споживачів; обмеження витрат і досягнення ефективності в наданні послуг; оптимізація інформаційного забезпечення процесу прийняття рішень щодо державної політики та програм ефективного управління ризиками; вирішення питань ефективного використання ресурсів, у тому числі бюджетних [266]. На нашу думку, цей перелік завдань доцільно доповнити тезою про те, що оцінювання сприяє визначенню стану іміджу тих чи інших органів влади та рівня престижу роботи в них.

А. В. Кірмач, розмірковуючи про оцінювання діяльності держслужбовців, акцентує увагу на тому, що оцінювання є одним із тих визначальних факторів, які прямим чином впливають на процес упорядкування та удосконалення проходження державної служби. Більш того, як зазначає дослідник, процедури атестації або оцінювання діяльності державних службовців мають важливе значення для просування державних службовців, тобто здійснення ним службової кар'єри, що свідчить про актуальність цього елементу проходження державної служби та необхідність його детального дослідження [109 с. 175].

І. Кравчук, аналізуючи дослідження П. Гарри «Вимірювання продуктивності», вказує, що оцінювання діяльності – об’єктивне визначення рівня досягнення інституцією встановлених цілей та індикаторів шляхом визначення завдань, індикаторів, моніторингу діяльності, аналізу та звітування. Оцінювання діяльності включає регулярне оцінювання результатів (кінцевих результатів) та ефективності послуг та програм [306, с. 3; 129, с. 114]. При цьому, автор цілком справедливо відмічає, що «оцінювання діяльності» є більш вузьким поняттям порівняно з поняттям «управління з орієнтацією на результати», яке являє собою поточний, системний підхід до удосконалення результатів шляхом прийняття рішень на основі обґрунтованої інформації, постійного організаційного навчання, фокусування на підзвітності щодо діяльності. Управління, зорієнтоване на результат, яке інтегроване в усі аспекти управління організацією та вироблення політики, спрямовує всю діяльність організації на досягнення кращих результатів для громадськості [129, с. 114–116].

Л. Лисакова наголошує, що оцінювання надає можливість удосконалити внутрішній розвиток, сприяє демократизації державного управління, воно є дієвим інструментом державного управління та підтримки управлінських рішень. Наразі, як наголошує дослідниця, необхідність і значення оцінювання державно-управлінської діяльності є доведеними [141]. Акцентуючи увагу на демократизації управління, дослідниця, вочевидь, має на увазі перш за все забезпечення його прозорості та відкритості. На цій обставині, до речі, акцентує увагу і О. О. Бабінова, яка пише, що діяльність будь-якого органу влади має бути ефективною та прозорою. Основною метою органів місцевої влади щодо населення має бути надання якісних послуг з оптимальними витратами при прозорій діяльності та чіткій відповідальності. Одним із шляхів, що забезпечують досягнення вказаних цілей, є критерії оцінки ефективності діяльності органів влади всіх рівнів, в тому числі й органів місцевого самоврядування [222 с. 73].

Слушною видається точка зору, що її пропонує Л. Л. Приходченко. Автор тлумачить оцінювання як систематичний процес порівняння діяльності та/чи

результатів виконання програми або політики із цілями, завданнями, комплексом явних або неявно виражених стандартів з метою внесення необхідних адміністративних чи політичних змін. В системі органів публічної влади оцінювання є аналітичною діяльністю, спрямованою на збір, аналіз, тлумачення та передавання інформації про економічність, ефективність, результативність політики, програм, проектів, які здійснюються з метою поліпшення соціальних умов [77, с. 504].

А. А. Бова підкреслює, що оцінювання роботи має істотне значення для управлінської діяльності – прийняття рішення стосовно найбільш проблемних з точки зору криміногенної ситуації регіонів, поліпшення ситуації в них, розстановка кадрів, заохочення персоналу, тощо [31, с. 13]. Позитивним моментом цього визначення є те, що автор веде мову про оцінювання не лише як про засіб, що дозволяє з'ясувати ефективність та результативність зовнішньої управлінської діяльності, але й як про спосіб перевірки та умову вдосконалення внутрішньоорганізаційного управління в органах публічної влади, зокрема, в частині використання їх кадрового потенціалу. На важливості оцінювання саме як засобу управління персоналом наголошує і В. Т. Шатун. Дослідник відмічає, що воно (тобто оцінювання), разом із атестацією: відіграє значну роль у системі управління людськими ресурсами на державній службі; є ключовим засобом для керівників, який дозволяє інформувати та узгоджувати цілі й завдання організації із зусиллями державних службовців; є інструментом перегляду та зміни напряму зусиль посадових осіб; прямо пов'язане із системою мотивування, просування по службі та преміювання; слугує інструментом діагностування, визначення потреб державних службовців у навчанні та розвитку [294]. Дослідник цілком справедливо вказує на те, що оцінювання діяльності державних службовців в Україні є однією з тих процедур управління людськими ресурсами, яка має суттєвий потенціал для впливу на управління людськими ресурсами загалом, його характер, у тому числі ефективність та прозорість, а також умови праці, справедливість у ставленні до працівників шляхом використання однакових підходів та критеріїв. Оцінка діяльності державних

службовців в Україні має сприяти тому, аби система управління людськими ресурсами органів державної влади відповідала тим вимогам, які ставляться сьогодні перед нею громадськістю та керівництвом держави [294].

В. Ребкало та В. Тертичка наголошують на тому, що процес оцінювання державної політики виконує деякі функції щодо політичного аналізу. Оцінка забезпечує достовірну та обґрунтовану інформацію про проведення політики, тобто окреслює деякі рамки, в межах яких потреби, цінності та можливості реалізуються через політичну дію [71, с. 169].

Ю. С. Шемшученко надає визначення поняттю «оцінка відповідності», яке, на думку правознавця, слід розуміти як діяльність, пов'язану із визначенням того, що продукція, системи якості, управління якістю та довкіллям, а також персонал відповідають вимогам, встановленим законодавством [302, с. 397–398].

Г. О. Дудкало, аналізуючи оцінювання управління діяльністю підприємства, акцентує увагу на тому, що ефективність є однією з головних характеристик результативності управління діяльністю підприємства, що зумовлює необхідність її детального вивчення. Забезпечення ефективності прямо пов'язане з його оцінюванням. Розв'язання питань підвищення та підтримки ефективності управління діяльністю підприємства неможливе без комплексного оцінювання її рівня. Результати такого оцінювання дозволяють встановити масштаб і зміну спрямованості в управлінні діяльністю підприємства, прогнозувати їх вплив на ключові функціональні підсистеми підприємства, ухвалювати відповідні управлінські рішення щодо підвищення та підтримки рівня ефективності управління діяльністю, вибирати методи, способи, інструменти управління діяльністю підприємства [75].

Л. Пал у розрізі вивчення політичної діяльності охарактеризував оцінювання останньої як вирішальний чинник у визначенні того, чи досягла певна програма своїх цілей. Головне питання оцінювання полягає, як відмічає автор, в тому, чи політика або програма змінює становище на краще, чи має вплив [190, с. 85].

Н. М. Терещенко, досліджуючи підходи до оцінювання програм, політик

та стратегій у процесі аудиту управлінської діяльності, відмічає, що поняття «оцінювання» в науці є досить дискусійним. Стосовно визначення оцінювання, то у зарубіжній теорії і практиці в системі державного фінансового контролю оцінювання управлінської діяльності розкривають через низку термінів, таких як: «оцінка продуктивності» (performance assessment), «вимірювання виконання» (performance management), «оцінювання політик» (policy evaluation), «оцінювання розвитку діяльності» (evaluation (of a development activity)), «оцінювання програм» (program evaluation), тощо. У словнику ОЕСР зустрічаються поняття оцінювання (evaluation) та оцінки (assessment). Зокрема, ОЕСР використовує поняття «оцінювання розвитку діяльності» (evaluation (of a development activity)) яке тлумачить як систематичну та об'єктивну оцінку поточних або завершених проектів, програм або політики, їх розробки, впровадження та результатів [197, с. 75–76]. Втім, незважаючи на різноманіття термінологічних конструкцій, що використовуються для позначення оцінювання у сфері управлінської діяльності, його цільове призначення, як правило, залишається незмінним – визначення актуальності діяльності щодо виконання завдань розвитку ефективності, результативності, впливу та стабільності [197, с. 75–76].

У своєму підході щодо розуміння сутнісного змісту оцінювання Н. М. Терещенко наголошує на двобічному характері цього процесу. Так, з одного боку, дослідник цілком справедливо зазначає, що оцінювання є інструментом та складовою аудиту управлінської діяльності, який, в свою чергу, здійснюється третьою стороною – законодавчо уповноваженими державними органами, зовнішнім консультантом, аудитором, тощо. Оцінювання тісно переплітається з аналізом і користується його термінологією [197, с. 78–79]. У той же час, з іншого боку, як відмічає автор, зважаючи на існуючі підходи до розкриття змісту та процесу оцінювання (визначення поняття «оцінювання», визначення його функцій, об'єкта, інформації про об'єкт оцінювання, а також критеріїв оцінювання, призначення, процесу, методів, тощо), процес оцінювання може бути самостійним і проводитися переважно шляхом внутрішньої оцінки.

Оцінювання спрямоване на виявлення проблем та пошук шляхів їх розв'язання, а також планування та коригування дій керівників. Призначення оцінювання визначає його мета, одним з аспектів якої є вироблення рекомендацій щодо подальших дій. Воно сприяє удосконаленню політики, програм та стратегій суб'єкта господарювання, тощо [197, с. 78–79].

О. І. Пархоменко-Куцевіл вважає, що оцінювання – це здійснення процесу співвідношення результатів діяльності персоналу державної служби з цілями, які стоять перед державною службою [77, с. 504].

В. Т. Шатун у розрізі аналізу оцінювання та атестації державних службовців зазначає, що суспільство зацікавлене в наданні якісних державних послуг, очікує професійної результативної діяльності державних службовців незалежно від політичних впливів чи міркувань. Гарантією цього В. Т. Шатун вважає наявність механізму оцінювання діяльності державних службовців, який має бути важливим інструментом забезпечення об'єктивного контролю за результатами діяльності органів влади, що висуває вимоги щодо забезпечення чіткого зв'язку між плануванням діяльності уряду, органів влади та державних службовців. Удосконалення та впорядкування проходження державної служби потребує проведення оцінювання результативності та ефективності професійної діяльності державного службовця [294]. Важливим позитивним аспектом точки зору, що пропонує В. Т. Шатун, є те, що оцінювання слід розглядати не лише з позиції інструменту визначення рівня ефективності та результативності роботи органів влади та їх посадових осіб, але й як засіб стимулювання особистісного розвитку персоналу, перш за все в частині підвищення своїх професійних якостей. Зокрема, дослідник пише, що оцінювання й атестації є важливими, оскільки виступають механізмом для підтримки особистого розвитку, вдосконалення діяльності; відкривають можливості відвертого діалогу між працівником та безпосереднім керівником щодо критеріїв оцінки якості діяльності, стимулювання та підтримки [294].

На необхідності оцінювання саме діяльності судів неодноразово наголошувалося й у спеціальних програмах та на відповідних тематичних

конференціях. Так, у аналітичному звіті Інституту прикладних гуманітарних досліджень «Оцінка рівня задоволеності громадян щодо окремих аспектів функціонування судів», проведеному у межах проґрамами «Справедливе правосуддя», зазначається, що вдосконалення судової системи належить до пріоритетних завдань в становленні демократії в українському суспільстві. Лише покращуючи розуміння реальної ситуації в судах, стану відносин судової системи та суспільства, можна досягти суттєвого покращення ефективності судочинства, зміцнення довіри до суду в українському суспільстві. Власне, цим і пояснюється необхідність використання у адмініструванні судової діяльності методів оцінювання якості роботи суду. Оцінювання якості дозволяє керівництву суду вирішувати наступні завдання: отримання інформації про поточну ситуацію у суді за ключовими параметрами його діяльності; обґрунтування поточних та стратегічних рішень; визначення пріоритетів для змін; моніторинг інновацій, оцінка їх результативності та ефективності; оцінювання відповідності конкретних параметрів роботи суду до існуючих стандартів та нормативів [246].

Підтвердили потребу у запровадженні комплексної системи оцінювання діяльності судів й Рада суддів України та Судова адміністрація України. Зокрема, у 2012 році ними був затверджений Стратегічний план розвитку судової влади України на 2013–2015 роки, в якому зазначалося, що судова влада України повинна створити і підтримувати систему відповідності високим стандартам нарівні із кращими світовими практиками, зокрема, через високий рівень професіоналізму у здійсненні правосуддя; прагнення досконалості поставить судову систему України в один ряд із найбільш прогресивними судовими системами світу. Першочерговими завданнями, що стоять перед судовою владою України щодо створення та підтримки високого рівня задоволення стандартів у відправленні правосуддя, зокрема, через високий рівень професіоналізму, є наступні: а) створити національну систему стандартів якості та ефективності роботи суду для належного оцінювання якості роботи суду і планування, що включатиме стандарти навантаження, своєчасність та ефективність вирішення справ, норми поведінки працівників апарату суду,

стандарти якості процесуальних документів, тощо; б) використовувати результати внутрішнього та зовнішнього оцінювання роботи суду для удосконалення функціонування суду та здійснення судових процедур; в) розробити національні стандарти професійного навчання кандидатів на посаду судді, підвищення кваліфікації суддів та навчання працівників апаратів судів, врахувати їх при розробці та впровадженні навчальних програм для суддів та працівників апаратів судів, системи оцінки, вимог до викладачів, тощо, зокрема, при запровадженні спеціальної навчальної програми для керівників апаратів судів, навчальних програм щодо користування програмним забезпеченням, програм з етики та ін. [258].

У 2015 році у межах вищезгаданого проекту «Справедливе правосуддя» було запропоновано систему оцінювання діяльності судів. При цьому, у цьому проекті зазначається, що у демократичному суспільстві суди функціонують відповідно до стандартів продуктивності та ефективності судових процедур, якості судових послуг та очікувань громадян – учасників судових проваджень. У цьому розумінні оцінювання роботи суду є найбільш ефективним, якщо його основою є встановлені стандарти якості та перевірені методи оцінки відповідності суду цим стандартам. Основою таких стандартів є суспільні очікування щодо якості судових послуг (наприклад, повноти інформації, зручності та комфортності судових приміщень, тощо), а також показники роботи суду (наприклад, тривалість судових проваджень, питома вага розглянутих справ, тощо). Суд, який відповідає встановленим стандартам, можна назвати, відповідно до міжнародних засад судової досконалості, досконалим судом. Метою оцінювання роботи суду є вдосконалення організації роботи суду, а саме підвищення продуктивності, ефективності та якості судових процедур. Оцінювання якості роботи суду жодним чином не має на меті оцінку роботи окремих суддів. Оцінювання якості дає керівництву суду можливість вирішувати такі завдання: отримання інформації про поточну ситуацію; обґрунтування поточних та стратегічних рішень; визначення пріоритетів для змін; моніторинг інновацій, оцінка їхньої результативності та ефективності; оцінювання

відповідності роботи суду існуючим стандартам та нормативам [246].

У методичному посібнику з питань застосування системи оцінювання роботи суду наголошується, що управління якістю діяльності в судових системах є загальною світовою тенденцією останніх десятиліть. Необхідність цього управління обумовлена тим, що судове адміністрування має спиратись на чітке розуміння, наскільки діяльність суду як організації відповідає ключовим цінностям та цілям суду в демократичному суспільстві. Без проведення регулярного та стандартизованого оцінювання роботи суду отримати таке розуміння неможливо. Оцінювання роботи дає керівникам судів такі можливості: отримувати інформацію про функціонування суду як установи на підставі поєднання якісно різних даних у цілісну картину; аналізувати роботу суду відповідно до існуючих у суспільстві очікувань щодо діяльності суду; своєчасно діагностувати існуючі ризики поточної діяльності та прогнозувати можливі проблеми, розробляти ефективні превентивні заходи; раціонально розподіляти ресурси та формулювати вимоги (запити) щодо підтримки з боку держави та громадянського суспільства; створювати фактичне обґрунтування управлінських рішень, стратегічних та поточних планів; забезпечувати задоволення існуючої в суспільстві вимоги щодо прозорості та підзвітності судів; зміцнювати соціально-психологічний клімат у колективі суду, посилювати позитивну мотивацію працівників, своєчасно реагувати на виклики стабільності та злагодженості колектив [95].

Отже, оцінювання виступає надзвичайно важливим інструментом контролю за діяльністю судів, зокрема, господарських. Його особливе значення полягає у тому, що воно дозволяє отримати змістовні та ґрунтовні дані про рівень якості, ефективності та результативності роботи господарського суду без прямого втручання його у діяльність із здійснення правосуддя. Тобто забезпечуючи отримання відповідної інформації щодо діяльності суду, оцінювання сприяє дотриманню його незалежності як органу судової влади. При цьому погодимося із думкою, що сучасний етап розбудови інформаційного суспільства, що позначається як інформатизація, забезпечується системою

органів державної влади і управління в інформаційній сфері, де інформатизація окремих сфер є окремим проектом інформатизації [122, с. 112]. Вважаємо, що це повністю стосується інформатизації діяльності судової гілки влади як з позиції збирання інформації про її результати, так із позиції її поширення.

Завдяки оцінюванню можна не лише встановити ступінь відповідності якісних та кількісних показників діяльності господарського суду встановленим законодавчим вимогам та суспільним очікуванням і запитам, але й: виявити проблемні аспекти у діяльності судів; забезпечити більш раціональний та ефективний підхід до розподілу ресурсів, в тому числі кадрових; точніше та чіткіше визначати пріоритети і напрямки вдосконалення роботи суду та суддів. При цьому, важливо відмітити, що оцінювання стосується лише організаційно-управлінських аспектів роботи суду і не передбачає перевірку ефективності та результативності безпосередньо правосудної діяльності суддів господарського суду (судів). Адже головним критерієм якості відправлення правосуддя є законність постановлених рішень, яка, у свою чергу, оцінюється тільки вищими судами у порядку апеляційного та касаційного провадження. За своїм змістом оцінювання – це збір повної, суттєвої, достеменною і надійною інформації про об'єкт оцінювання та аналіз того, наскільки ця інформація відповідає сукупності критеріїв щодо визначених на початку або скоригованих у процесі цілей, для того, щоб дійти певного рішення [197, с. 75–76].

На сьогодні в Україні оцінювання діяльності судів здійснюється на підставі рекомендованої Радою суддів України «Система оцінки роботи суду». Так, у Рішенні Ради суддів України від 02.04.2015 року зазначається: «Затвердити рамкову систему оцінювання роботи суду в Україні з остаточною назвою «Система оцінювання роботи суду: стандарти, критерії, показники та методи» (СОРС). Рекомендувати судам України застосовувати СОРС для оцінювання роботи суду як в повному обсязі, так і окремих модулів СОРС в залежності від управлінської мети та завдань, спрямованих на вдосконалення роботи суду, з періодичністю один раз на три роки. Вивчати досвід судів, які застосовують СОРС в повному обсязі або його окремі модулі, з метою

подальшого вдосконалення СОРС. Затвердити перелік базових показників роботи суду, що підлягають застосуванню, з метою аналізу їх діяльності що півроку та щороку всіма судами України з опублікуванням цих показників на веб-сайтах відповідних судів. Доручити Державній судовій адміністрації України забезпечити можливість обрахування базових показників роботи суду та їх відображення на веб-сторінках судів в автоматичному режимі за допомогою автоматизованої системи документообігу суду. З урахуванням систематичного моніторингу діяльності місцевих загальних судів м. Києва, Київської та Одеської областей в рамках спільної програми Європейського союзу та Ради Європи «Зміцнення судової реформи в країнах східного партнерства» доручити Державній судовій адміністрації України та Комітету адміністрування та організаційного забезпечення діяльності суду Ради суддів України проводити щорічний моніторинг діяльності вказаних судів на основі базових показників діяльності суду з заслуховуванням результатів цього моніторингу на засіданні Ради суддів України» [238].

Основними критеріями оцінки діяльності суддів, відповідно до СОРС, є: кількість та відсоток справ та матеріалів, загальний термін проходження яких триває понад один рік; відсоток розгляду; середня кількість розглянутих справ на одного суддю; середня кількість справ та матеріалів, що перебували на розгляді в звітний період в розрахунку на одного суддю; середня тривалість розгляду справи (календарних днів); проведення опитувань громадян–учасників судових проваджень щодо їх задоволеності роботою суду; публікація результатів опитувань громадян–учасників судових проваджень на веб-сторінці суду; рівень задоволеності роботою суду учасників судового розгляду за результатами опитування, що проводяться за уніфікованою методологією; проведення опитувань громадян-учасників судових проваджень щодо їх задоволеності роботою суду; рівень задоволеності роботою суду учасників судового розгляду за результатами опитування, що проводяться за уніфікованою методологією [23]. Отже, аналіз наукових точок зору, а також офіційних документів і рекомендацій та власний досвід практичної діяльності свідчить, що сьогодні оцінювання

діяльності господарських судів здійснюється у формах опитування (зовнішнього, внутрішнього), вивчення звітності, а також інших документів, що містять статистичні дані про роботу вказаних судів.

Окрему увагу вважаємо за потрібне приділити саме опитуванню, сутність якого полягає у тому, що воно полягає в безпосередньому (усне опитування, інтерв'ю) або опосередкованому (письмове опитування, анкетування) спілкуванні дослідника з респондентом (особою, яка є носієм інформації стосовно предмету дослідження). Залежно від кількості респондентів опитування можуть бути масовими, суцільними, вибірковими, індивідуальними та експертними. Основним технічним інструментом опитування є анкета або опитувальник, де у вигляді питань представлені початкові гіпотези, на основі яких будується дослідження. Власне, загальною метою опитування є підтвердження або, навпаки, спростування сформульованих гіпотез. За формою питань опитування поділяються на відкриті, тобто такі, що не містять варіантів відповіді і передбачають можливість респондента дати свій варіант відповіді, та закриті, в яких респондент може обрати один чи кілька варіантів відповідей із запропонованих розробником дослідження. За змістом питання поділяються на об'єктивні (освіта, вік, рівень заробітної плати та ін.) та суб'єктивні, які виявляють соціально-психологічний стан респондента, його ставлення до процесів, що пов'язані з об'єктом опитування, його знання та погляди, тощо. Опитування може бути таким, що унеможливорює або не передбачає ідентифікації особи респондента через отримані відповіді (тобто анонімним), або таким, що передбачає ідентифікацію респондента (наприклад, у випадку експертного опитування) [95]. Особливого значення в сучасних умовах суспільно-політичного розвитку набуває зовнішнє опитування, тобто таке, що проводиться серед суб'єктів, які не належать до судової системи взагалі та організаційної структури господарських судів зокрема. Важливість цієї форми обумовлена тим, що вона дозволяє з'ясувати громадську думку щодо стану виконання судами свого соціального призначення, визначити рівень довіри громадськості до правосуддя, як взагалі, так і господарського зокрема. Крім того,

показники стану громадської думки як форми оцінювання діяльності господарських судів є тим фактором, за яким можна судити про рівень прозорості і відкритості роботи цих органів влади.

Офіційний підхід до системи оцінювання роботи суду передбачає вивчення громадської думки як засобу визначення якості роботи суду, однак, недолік такого підходу, на наше переконання, полягає у тому, що він не передбачає окремим пунктом визначення позиції тільки фахівців у сфері права щодо стану функціонування господарських судів. Впевнені, що зовнішня експертна оцінка роботи суду має входити до групи базових показників останньої.

В цілому ж, з нашої точки зору, існуюча на сьогодні система оцінки роботи суду є досить змістовною і містить практично усі показники, форми та методи, необхідні для отримання достовірних даних про діяльність судових органів, в тому числі тих, що здійснюють господарське правосуддя. Разом із тим, слід відмітити, що така система, навіть її базові компоненти, не є обов'язковими, а лише рекомендованими для використання, через що на практиці досить часто механізм досліджуваного оцінювання не реалізується належним чином.

3.3. Сучасний стан контролю за діяльністю господарських судів та шляхи його удосконалення

Конституція України проголосила судову гілку влади незалежною від інших органів державної влади. Однак, історичний досвід показав, що при цьому діяльність суду не може бути безконтрольною, адже здійснення контролю за діяльністю будь-якого державного органу, в тому числі і суду, є запорукою його ефективного функціонування. Зокрема вказується, що проблема державного контролю як об'єктивного суспільного явища завжди існувала й існує в усіх країнах і має різні шляхи вирішення [121, с. 67]. Важливість контролю за органами судової влади завжди була в центрі увагу, адже на небезпечною є

тенденція формування непідконтрольної судової системи, бо до основних ознак демократії належить постійний зовнішній контроль за діяльністю владних структур, у тому числі й суду і у світовій практиці система такого контролю вироблена і з успіхом застосовується, де така система забороняє лише неправомірний вплив на суддів, а суддя залежний від закону і зобов'язаний підкорятися тільки йому [265, с. 3; 186].

У загальному розумінні контроль – це перевірка, спостереження, облік діяльності кого- або чого-небудь, нагляд за кимось або чимось [78, с. 558; 250, с. 271; 50, с. 569]. У словнику іншомовних слів «контроль» – це процес, який забезпечує досягнення системою поставлених цілей та складається з трьох основних елементів: 1) встановлення стандартів діяльності системи, що підлягає перевірці; 2) вимірювання досягнутих результатів порівняно з очікуваними; 3) коректування керівних процесів, якщо досягнуті результати відрізняються від встановлених стандартів [249, с. 554]. На думку С. В. Ківалова, контроль є важливою ознакою змісту державного управління. Контроль, як пише правник, слід розуміти як спостереження за відповідністю діяльності керованого об'єкта приписам, отриманим від керівного суб'єкта, та виконанням прийнятих рішень. Функція контролю у державному управлінні полягає в аналізі та співставленні фактичного стану тієї чи іншої галузі з вимогами, які стоять перед нею, відхилень у виконанні поставлених завдань та причин таких відхилень, а також в оцінці діяльності й доцільності саме такого шляху [3, с. 291].

В. М. Гаращук визначає контроль як «сукупність різних за формою дій, що здійснюються суб'єктами контролю за поведінкою людей (власною поведінкою), відносинами, які виникають у суспільстві, або для встановлення будь-яких наукових та інших пізнавальних цілей при дослідженні об'єктів матеріального світу» [55, с. 89; 176]. На думку Д. М. Павлова, контроль полягає у спостереженні за функціонуванням відповідного підконтрольного об'єкта, в одержанні об'єктивної і достовірної інформації про стан законності й дисципліни з метою своєчасного вжиття заходів щодо запобігання й усунення порушень законності і дисципліни та притягнення порушників до відповідальності [189,

с. 75].

В. Г. Афанасьєв стверджує, що «контроль – це праця з нагляду і перевірки відповідності процесу функціонування об'єкта прийнятим рішенням – законам, планам, нормам, стандартам, правилам, наказам і т.д.; виявлення результатів впливу суб'єкта на об'єкт, допущених відхилень від вимог управлінських рішень, від прийнятих принципів організації і регулювання. Виявляючи відхилення і їх причини, працівники контролю визначають шляхи коригування організації об'єкта управління, способів впливу на об'єкт з метою подолання відхилень, усунення перешкод на шляху оптимального функціонування системи» [20, с. 125; 239]. На думку Ю. П. Битяка, контроль – це складова частина (елемент) управління, що забезпечує систематичну перевірку виконання Конституції, законів України, інших нормативних актів, додержання дисципліни і правопорядку і полягає у втручанні контролюючих органів в оперативну діяльність підконтрольних органів, даванні їм обов'язкових для виконання вказівок, припиненні, зміні чи скасуванні актів управління, вжитті заходів примусу щодо підконтрольних органів [8, с. 223–224; 176].

Розглядаючи контроль за діяльністю господарських судів, обов'язково слід вказати точку Д. Ю. Шпенова, який доводить, що контроль за діяльністю судів – це регламентований Конституцією та законами України вид державно-управлінської діяльності суб'єктів державної влади, органів суддівського самоврядування, голів судів та інших суб'єктів, зміст якої складає система послідовних, взаємопов'язаних та узгоджених дій, що реалізуються у формі дослідження, вивчення, перевірки, аналізу судових документів, інших джерел інформації, вивчення роботи суду або судді, з метою їх оцінки на предмет законності, з можливістю винесення рішень про застосування до судді заходів впливу у формі догани, звільнення або ініціювання притягнення судді до кримінальної відповідальності, в межах дотримання принципів самостійності, незалежності, недоторканності судді, та недопущення незаконного впливу на нього у будь-якій формі [297, с. 440]. На нашу думку, такий підхід до розуміння контроль за діяльністю судів є дещо однобічним, оскільки він орієнтований лише

на перевірку законності виконання суддями своїх службових обов'язків. Однак, у судах працюють й інші посадові особи, діяльність яких також має контролюватися на предмет законності та відповідності встановленій дисципліні.

Отже, як соціальне явище контроль за своєю природою, незалежно від сфери його здійснення, – це управлінський захід, метою реалізації якого є перевірка відповідності об'єкта, предмета (його стану, функціонування) контролю встановленим нормам, стандартам, правилам. Як інструмент державного управління, контроль має на меті перш за все спостереження за законністю та дисципліною у тій чи іншій сфері суспільних відносин. У той же час він (державний контроль) виступає важливим засобом перевірки ефективності та доцільності діяльності структурних ланок механізму держави. З цього приводу О. Г. Комісаров вказує, що як одна з основних функцій управління, державний контроль завжди спрямований на створення такої сукупності умов, які сприяють підвищенню ефективності виконання державних завдань і функціонування всіх структур і службовців у межах закону [121, с. 67].

Отже, сутність контролю за діяльністю господарських судів полягає у перевірці дотримання режиму законності під час здійснення цими органами держави своїх завдань та функцій, виявленні у їх роботі прогалин і порушень, а також умов та факторів, що сприяли появі таких недоліків та відхилень, вжитті заходів щодо їх усунення та забезпечення притягнення винних у порушенні законності та (або) службової дисципліни посадових осіб до відповідальності. Здійснюваний відповідно до встановлених вимог на засадах об'єктивності та неупередженості, контроль дозволяє отримати достовірні результати про законність та ефективність функціонування конкретного суду в цілому, а також якість виконання своїх службових обов'язків його суддями та персоналом зокрема.

Слід відмітити, що, хоча у загальному плані сутнісне призначення контролю за діяльністю господарських судів таке ж, як і будь-якого іншого різновиду державного контролю, втім, механізм його здійснення має ряд особливостей, обумовлених специфікою правового статусу цих органів держави.

Мається на увазі перш за все те, що контролюючі суб'єкти, як зовнішні, так і внутрішні, не мають права втручатися безпосередньо у здійснення основної функції господарських судів – відправлення правосуддя, перевірка якості та законності реалізації якого відбувається тільки у порядку апеляційного та касаційного перегляду судових справ. З цього приводу варто погодитися із точкою зору, яку пропонує Д. Ю. Шпенюк, який виокремлює наступні особливості здійснення контролю за діяльністю судів: 1) здійснюється лише в тих межах, які дозволяють зберегти самостійність, незалежність, недоторканність суддів та судів; 2) повинен здійснюватися в таких формах, які виключають можливість втручання в діяльність суддів щодо здійснення правосуддя та будь-якого впливу на їх рішення; 3) суб'єкти контролю за службою суддів, на відміну від контролю за іншими суб'єктами, не можуть перебувати по відношенню до суддів та судів, як підконтрольних суб'єктів, у правовідносинах влади–підпорядкування, оскільки в службі суддів взагалі виключене таке відношення; 4) суб'єкти контролю та нагляду не можуть за жодних умов втручатися в діяльність суду або кожного конкретного судді; 5) застосовувати заходи дисциплінарного, адміністративного, кримінального впливу може лише обмежене коло суб'єктів контролю і виключно з підстав та в порядку, визначених в Конституції та Законі «Про судоустрій і статус суддів» [297, с. 440].

На нашу думку, для того, щоб більш детально визначити сутність та сучасний стан контролю за діяльністю господарських судів, найбільш доцільним буде його розгляд у розрізі конкретних видів. В юридичній літературі найбільш розповсюдженими є такі класифікації контролю [119, с. 677]: 1) залежно від місця суб'єкта (що здійснює контроль) в системі державного управління виділяють такі види контролю: а) контроль з боку органів законодавчої влади (парламентський контроль); б) контроль з боку Президента України та його апарату (президентський контроль); в) контроль з боку Кабінету Міністрів України (урядовий контроль); г) контроль з боку органів центральної виконавчої влади; д) контроль з боку місцевих органів, органів державної виконавчої влади;

е) контроль з боку органів судової влади; є) контроль з боку органів місцевого самоврядування; ж) контроль з боку громадськості (громадський контроль); 2) залежно від належності суб'єкта до державних або громадських структур виділяють: а) державний контроль; б) громадський контроль; 3) залежно від адміністративно-правової компетенції суб'єкта виділяють: а) загальний контроль; б) відомчий контроль; в) надвідомчий контроль; 4) залежно від управлінської стадії, на якій здійснюється контроль, виділяють: а) попереджувальний контроль; б) поточний контроль; в) наступний контроль; 5) залежно від спрямованості контролю виділяють а) зовнішній контроль; б) внутрішній контроль; б) залежно від призначення контролю виділяють: а) загальний, що охоплює всі сторони діяльності суб'єкта, що контролюється; б) цільовий контроль окремого напрямку роботи. Крім перелічених, існують й інші класифікації контрольної діяльності [119, с. 677]. Зазначений вище перелік видів контролю не є вичерпним, однак, саме він є найбільш вживаним у науковій літературі.

Таким чином, на основі аналізу норм чинного законодавства та наукових поглядів вчених вважаємо, що контроль за діяльністю господарських судів залежно від суб'єкта його здійснення та спрямованості найбільш доцільно поділяти в залежності від суб'єкта, що здійснює контрольну діяльність. Такими видами контролю є: 1) зовнішній контроль, тобто такий, що здійснюється суб'єктами, які не входять до складу судової гілки влади; 2) внутрішній, який здійснюється суб'єктами, які є складовою частиною судової влади.

Так, з точки зору психології, ідея зовнішнього контролю ґрунтується на тому, що люди (у нашому випадку – судді) краще виконують свої обов'язки, якщо знають, що за ними спостерігають. Психологи вважають, що для цього є кілька причин. Найбільш очевидна полягає в тому, що за підсумками контролю відбувається оцінка співробітників і пов'язані з нею заохочення і покарання [65]. Зовнішній контроль – це контроль надвідомчий зі сторони виборних органів державної влади, спеціалізованих органів та громадськості за законністю в організаційно не підпорядкованих їм об'єктах, який в основному стосується

однієї зі сторін їх діяльності [298, с. 137]. Зовнішній контроль за діяльністю господарських судів України поділяється на Президентський, Парламентський, а також контроль, що здійснюється Вищою радою правосуддя.

Президентський контроль – це притаманне державному управлінню явище, діяльність, що здійснюється на підставі Конституції України, законодавства України Президентом особисто або через його консультативні, дорадчі та інші органи і служби щодо отримання, аналізу, вивчення, обстеження, оцінки інформації про діяльність, рішення, нормативно-правові акти органів і посадових осіб публічної влади, підприємств, установ та організацій, вжиття на основі цієї інформації передбачених Конституцією та законами України заходів реагування [56, с. 192]. Президентський контроль за діяльністю господарських судів здійснюється Президентом України. Його реалізація переважно полягає у призначенні на посаду суддів вперше. Крім того, частково контрольні повноваження Президента реалізуються в участі у формуванні Конституційного Суду України, Вищої ради юстиції, тощо. Наразі, як слушно відмічає Д. Ю. Шпенюк, відсутній детальний механізм, за яким Президент України перевіряє подання про призначення судді на посаду вперше, за якими критеріями відбувається перевірка, тощо [297, с. 442].

Із зазначеного вище випливає, що відсутність чіткого механізму перевірки Президентом подання про призначення судді призводить до того, що такий контроль у більшості випадків носить лише формальний характер. Саме тому ми пропонуємо визначити конкретні обов'язки та повноваження Президента України під час розгляду подання щодо призначення осіб на посаду судді, а також визначити порядок такого розгляду. Вказане вище дозволить зробити такий контроль більш зрозумілим та прозорим. Крім того, цей крок сприятиме покращенню якості контролю за діяльністю Вищої кваліфікаційної комісії суддів України щодо підбору кадрів на посаду судді.

Щодо парламентського контролю І. К. Залюбовська відзначає, що це така правова форма діяльності Верховної Ради України, юридична природа якої зумовлена тим, що парламент у цілому, його органи і народні депутати

перебувають в умовах, коли вони мають безпосередньо використовувати норми права для реалізації конкретних юридичних завдань з аналізу діяльності органів виконавчої влади та їх посадових осіб на предмет її відповідності законодавству України [92, с. 171]. На думку В. М. Шаповала, парламентський контроль – це діяльність парламенту, його органів та посадових осіб, а також інших державних органів і посадових осіб, з відповідною метою функціонально поєднаних з парламентом у здійсненні повноважень контролю за виконавчою владою, насамперед урядом [293, с. 323; 69].

Парламентський контроль за діяльністю господарських судів здійснюється Верховною Радою України згідно з вимогами Конституції України. Для реалізації своїх контрольних повноважень у складі Верховної Ради України діють постійно діючі органи – Рахункова палата та Уповноважений Верховної Ради з прав людини. Відповідно до ст. 98 Конституції України, Рахункова палата здійснює контроль за використанням всіма судами, в тому числі і господарськими, коштів Державного бюджету України, а парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина, відповідно до ст. 101 Основного Закону України, здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини [124; 186, с. 241–242].

Характеризуючи Верховну Раду України як суб'єкт контролю за діяльністю господарських судів, слід зазначити, що повноваження та обов'язки вказаного законодавчого органу у цій сфері є розмитими, в нормах чинного законодавства України їх визначено досить опосередковано. А відтак, вбачається доцільним усунути зазначений вище недолік шляхом внесення відповідних змін до чинного законодавства України.

Останній суб'єкт зовнішнього контролю за діяльністю господарських судів України, який обов'язково слід вказати в рамках представленого наукового дослідження, – Вища рада правосуддя. До предмета контрольної діяльності зазначеного державного органу слід віднести: а) рівень знань і професійної підготовки кандидатів у судді, ступінь їх професійної придатності до здійснення функцій судової влади; б) діяльність кваліфікаційних комісій суддів з

проведення кваліфікаційних іспитів, здійснення дисциплінарного провадження і з контролю за правомірністю інших рішень; в) відповідність суддів їх високому статусу, належне виконання ними посадових обов'язків, дотримання присяги; г) правомірність притягнення до дисциплінарної відповідальності працівників прокуратури та суддів [166, с. 27].

Таким чином, основною особливістю зовнішнього контролю за діяльністю господарських судів є те, що уповноважені суб'єкти не є складовою частиною судової гілки влади і можуть реалізовувати свої контрольні повноваження лише щодо окремих аспектів діяльності зазначених судів, зокрема, стосовно: кадрових призначень, фінансових витрат, деяких аспектів притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, тощо. При цьому, слід зазначити, що зовнішній контроль в жодному випадку не може стосуватись здійснення правосуддя. Також вважаємо за необхідне відмітити, що існування зовнішнього контролю за діяльністю судів є спірним питанням серед вітчизняних науковців, що в першу чергу пов'язано із особливим правовим статусом суддів. Ми схильні поділяти точку зору Ю. О. Ремескової, яка у своєму науковому дослідженні зазначає, що контроль однієї гілки влади за діяльністю іншої є невід'ємним елементом функціонування всіх державних органів. Автором обґрунтовується необхідність судового контролю в правовій державі за всіма без винятку законодавчими й виконавчими органами державної влади й місцевого самоврядування, а також щодо службових осіб цих органів щодо здійснення ними своїх повноважень. У той же час, як підкреслює науковець, контрольна діяльність в тій чи іншій мірі притаманна майже всім органам, але для більшості з них вона не є основною. Контроль інших гілок державної влади за діяльністю судової влади в науковій юридичній літературі здебільшого не визнається, проте, в реальній дійсності порушення чинного законодавства допускають не лише законодавча та виконавча влада, але й суд, що вимагає здійснення громадського і державного контролю за ним [233].

Отже, в умовах розбудови демократичної, правової держави зовнішній контроль за діяльністю судів, в тому числі господарських, є неодмінною умовою

забезпечення балансу публічної влади в країні. Адже хоча суди й покликані втілювати у життя принцип правової справедливості, втім, все ж таки не слід забувати, що вони є носіями владних повноважень, безконтрольне використання яких створює підвалини для зловживань та нецільового використання владних ресурсів.

На наступному етапі представленого наукового дослідження розглянемо, яким чином відбувається внутрішній контроль за діяльністю господарських судів. Внутрішній контроль здійснюється Державною судовою адміністрацією, Вищою кваліфікаційною комісією суддів України, суддівським самоврядуванням та головою господарського суду. Як вже зазначалось у попередніх підрозділах дисертаційного дослідження, основне призначення державної судової адміністрації полягає у тому, що вона здійснює організаційне та фінансове забезпечення діяльності органів судової влади у межах повноважень, установлених законом [223]. Основні контрольні функції Державної судової адміністрації України та її територіальних підрозділів полягають у тому, що ДСА: здійснює контроль за додержанням вимог щодо фінансування судів, які визначаються у Законі України «Про судоустрій та статус суддів» від 02 червня 2016 року; контролює стан діловодства в судах, а також ведення судової статистики; контролює діяльність Служби судової охорони; контролює питання використання судами бюджетних коштів і матеріальних ресурсів [223].

Щодо Вищої кваліфікаційної комісії суддів, то, як зазначає В. М. Бевзенко, вона виступає безпосередньо контролюючим органом, що поєднує функції контролю і організаційно-кадрового забезпечення [25, с. 52]. В чинному законодавстві України прямо не визначено контрольні повноваження Вищої кваліфікаційної комісії суддів, однак, на основі аналізу норм Закону України «Про судоустрій та статус суддів» можемо виділити наступні напрямки контрольної діяльності комісії: 1) контроль при здійсненні добору кандидатів на посаду судді шляхом: перевірки відповідності осіб, які звернулися із заявою для участі в доборі, установленим чинним законодавством вимогам до кандидата на посаду судді на основі поданих документів; перевірки знань кандидата шляхом

проведення відбіркового іспиту; здійснення спеціальної перевірки кандидатів; перевірки родинних зв'язків; тощо. 2) контроль за дотриманням службової дисципліни суддями, а також за кваліфікаційним рівнем судді; 3) контроль за законністю, об'єктивністю прийнятих суддями рішень, тощо. Як слушно зазначає Д. Ю. Шпенюк, за результатами контролю можуть прийматися такі рішення: про відкриття дисциплінарного провадження щодо судді місцевого та апеляційного суду, про притягнення цих суддів до дисциплінарної відповідальності; звернення до Вищої ради юстиції за наявності підстав для звільнення судді з посади для винесення нею подання до Верховної Ради або Президента України; про рекомендації судді Вищій раді юстиції для призначення на посаду вперше або переведення судді до іншого суду [297, с. 442–443]. Таким чином, узагальнюючи все вищесказане, можемо стверджувати, що Вища кваліфікаційна комісія суддів є ключовим суб'єктом здійснення контролю за діяльністю суддів, адже її контрольні повноваження стосуються ключових аспектів проведення кадрової роботи у суддівському корпусі, а також забезпечення належного рівня дисципліни під час виконання суддями своїх посадових обов'язків. Втім, на нашу думку, до третього розділу Закону України «Про судоустрій та статус суддів» від 2 червня 2016 року необхідно внести зміни, зокрема, більш детально окреслити права, обов'язки та повноваження Вищої кваліфікаційної комісії суддів у сфері здійснення контролю за діяльністю судів.

Органи суддівського самоврядування, як слушно зазначає В. В. Кривенко, внаслідок об'єктивних причин не можуть та і не повинні вникати у деталі управлінських питань, обмежуючись глобальними і принциповими проблемами. Відтак, продовжує автор, в їхній діяльності збільшується питома вага контролю. Закономірність виділення контрольної діяльності суддівського самоврядування обумовлюється потребою запровадити елементи принципу стримування і противаг у межах судової системи. Якщо контроль за судами і суддями здійснюється органами суддівського співтовариства, то це якщо не усуває, то принаймні значно зменшує небезпеку протиправного впливу на них у порівнянні

зі здійсненням контролю іншими органами [133, с. 149].

На основі аналізу норм чинного законодавства України можемо виділити такі контрольні повноваження суддівського самоврядування: контроль за організаційним, кадровим, матеріально-технічним, фінансовим забезпеченням судів загальної юрисдикції та діяльності суддів; контроль за наданням соціального забезпечення суддям та їх сім'ям; контроль за належним забезпечення захисту суддів та їх сімей; контроль за дотриманням суддями службової дисципліни; контроль за дотриманням суддями норм чинного законодавства під час виконання їх службових обов'язків; контроль за належним рівнем кваліфікації суддів; тощо.

Отже, контрольні функції, що належать органам суддівського самоврядування, пов'язані з прийняттям імперативних рішень і юридичними наслідками, які вони спричиняють. Ці елементи підкреслюють державно-правову природу таких рішень, виводять контрольні функції за рамки звичайного організаційного спостереження, надають їм ознак адміністративного контролю [79, с. 155]. Характеризуючи правову природу контрольної діяльності органів суддівського самоврядування, О. М. Коротун справедливо акцентує увагу на настанні юридичних наслідків. Адже за результатами такої контрольної діяльності, реалізуючи свою управлінську функцію, орган самоврядування ухвалює відповідне рішення, яке може мати рекомендаційний або імперативний характер і може бути безпосередньо спрямоване на приведення відносин у відповідність до приписів чинного законодавства або опосередковано – через інші уповноважені органи [126, с. 129–130].

І останній суб'єкт внутрішнього контролю за діяльністю господарських судів, який слід вказати в рамках представленого наукового дослідження, – голова господарського суду, який, як суб'єкт внутрішньоорганізаційного контролю, спостерігає за ефективністю діяльності апарату суду, вносить подання про призначення на посаду керівника апарату суду, заступника керівника апарату суду та про звільнення їх з посад, а також про застосування до керівника апарату суду, його заступника заохочення або накладення дисциплінарного

стягнення відповідно до законодавства; контролює ведення судової статистики, дбає про інформаційно-аналітичне забезпечення суддів з метою підвищення якості судочинства [223]. Крім того, контрольні повноваження голів господарських судів полягають у забезпеченні ними виконання рішень органів суддівського самоврядування, контролі за веденням судової статистики та узагальненням судової практики [297, с. 443; 223].

В рамках вдосконалення контролю за діяльністю господарських судів слід вказати точку зору доктора юридичних наук, професора В. Маляренко, який пропонує повернути громадський контроль за діяльністю господарських судів, який існував раніше. Науковець уточнює, що кожен півроку–рік усі судові рішення, які постановляв суддя, вивчалися, а результати цього вивчення розглядалися на різного роду зібраннях: на зборах, нарадах суддів, тощо. При виявленні сумнівних рішень витребовувались справи, які переглядалися в ревізійному порядку. Наслідком виявлення умисного порушення закону було притягнення судді до відповідальності. За такого підходу рідко який суддя міг собі дозволити недотримуватися вимог закону при його застосуванні [154, с. 43–44]. Запровадження такого контролю має як переваги, так і недоліки. До переваг, на нашу думку, слід віднести наступні: по-перше, такий контроль дозволяє реалізувати принцип гласності у діяльності судів; по-друге, є додатковим стимулом для добросовісної поведінки суддів. Із негативного боку слід відзначити те, що предметом громадського контролю не може бути безпосередня ревізія громадянами чи представниками громадськості судових рішень, адже для того, щоб здійснювати такий контроль, особа повинна володіти відповідними знаннями та навичками.

Узагальнюючи все вказане у цьому підрозділі дисертаційного дослідження, слід зазначити, що досить складно об'єктивно оцінити сучасний стан контролю за діяльністю господарських судів. Зазначене пов'язане із тим, що система здійснення контролю у цій сфері є недостатньо прозорою, адже в жодному нормативно-правовому акті не закріплено переліку суб'єктів, що уповноважені здійснювати зовнішній та внутрішній контроль за діяльністю

господарських судів, а також не конкретизовано їх права та обов'язки у зазначеній сфері.

Так, щодо зовнішнього контролю вважаємо за необхідне відмітити, що він по своїй суті є поверхневим і охоплює лише деякі аспекти діяльності судів, однак, це ні в якому разі не применшує його значення. Крім того, ми поділяємо точку зору науковців, які наголошують на необхідності підвищення ролі здійснення зовнішнього контролю за діяльністю судів. Досягнення цього, на нашу думку, є можливим лише за умови визначення конкретних прав, обов'язків та повноважень уповноважених суб'єктів. Однак, вважаємо за необхідне в котре наголосити, що здійснення зовнішнього контролю в жодному разі не повинно суперечити принципу незалежності суддів. Адже надто широкі можливості контролюючих суб'єктів в частині спостереження за діяльністю судів можуть негативним чином вплинути на незалежність суддів і, як результат, на об'єктивність та неупередженість їх правосудної діяльності.

Щодо внутрішнього контролю слід зазначити, що він відіграє важливу роль у забезпеченні належної діяльності господарських судів, адже такий контроль охоплює більшість внутрішньоорганізаційних аспектів діяльності суду. Саме цей вид контролю дозволяє найбільш повно та змістовно ідентифікувати проблеми організаційного забезпечення діяльності господарських судів.

Висновки до розділу 3

Встановлено, що на сучасному етапі реалізації судової реформи в Україні абсолютно необхідними є врахування та адаптація у національному законодавстві зарубіжного досвіду правового забезпечення судоустрою та судочинства в цілому та в окремих галузях правовідносин. Така потреба обумовлена інтеграцією нашої країни до Європейського Союзу, де цей процес передбачає необхідність внесення змін до вітчизняного законодавства з метою його адаптації до європейських норм і стандартів у відповідних сферах.

Стверджується, що більшість економічно розвинених країн Західної Європи, незалежно від їх адміністративно-територіального та політико-

правового устрою, активно розвивають спеціалізоване судочинство, зокрема, господарське (або комерційне). Звісно, при цьому не у кожній європейській країні для вирішення господарських справ створюються окремі гілки судових органів, а в тих державах, де такі спеціалізовані судові органи існують, вони, як правило, у своїй структурі мають меншу кількість інстанційних рівнів.

До числа заходів по удосконаленню адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів України віднесено: оптимізацію їх структури (як внутрішньоорганізаційної, так і системи господарських судів в цілому, що частково забезпечено за рахунок внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) та Закону України «Про судоустрій та статус суддів»); забезпечення належного, відповідно до норм, ресурсного забезпечення їх діяльності; підвищення ефективності контролю та оцінки їх діяльності; вжиття заходів щодо посилення рівня довіри суб'єктів підприємницької діяльності до судових органів; підвищення професійного рівня кадрового складу господарських судів; удосконалення організації самої діяльності суду (діловодства, доступу до інформаційних ресурсів, тощо), у тому числі і застосування сучасних інформаційно-комунікативних технологій при вирішенні господарських справ.

Аналіз зарубіжного досвіду свідчить, що з метою вдосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів в Україні перспективними напрямками розвитку відповідного законодавства та правозастосовчої практики слід вважати: вжиття організаційно-правових заходів щодо оптимізації структури господарських судів як окремої ланки судової системи з урахуванням необхідності забезпечення доступності правосуддя, оптимізації видатків державного бюджету та змін у адміністративно-територіальному устрої країни; опрацювання можливості розгляду господарських справ на усіх рівнях колегіальним складом суду, при цьому як члени колегії обов'язково повинні залучатися представники бізнесу, які володіють необхідними знаннями та мають достатній довід підприємницької діяльності; активний розвиток позасудових форм вирішення господарських

спорів шляхом заохочення суб'єктів підприємницької діяльності до використання у першу чергу саме таких форм розв'язання конфліктів між ними, але за певного супроводу цієї діяльності суддею господарського суду та із затвердженням факту вирішення спору.

Зроблено висновок про можливі напрями використання оцінювання для отримання інформації про діяльність господарських судів із розгляду та вирішення господарських спорів, де такими напрямиами виступають: перевірка рівня якості, визначення ефективності, встановлення дієвості (результативності), з'ясування цінності, виявлення корисності діяльності цього суду, з'ясування переваг, а також позитивних чи негативних властивостей його діяльності, визначення іміджу господарського суду як органу державної влади та рівня престижу роботи в них.

Встановлено, що оцінювання діяльності господарських судів має власні форми реалізації, де до основних його форм слід віднести: опитування (зовнішнє та внутрішнє) та вивчення звітності, а також інших документів, що містять статистичні дані про роботу вказаних судів.

Сутність контролю за діяльністю господарських судів полягає у перевірці дотримання режиму законності під час здійснення цими органами держави своїх завдань та функцій, виявленні у їх роботі прогалин і порушень, а також умов та факторів, що сприяли появі таких недоліків та відхилень, вжитті заходів щодо їх усунення та забезпечення притягнення винних у порушенні законності та (або) службової дисципліни посадових осіб до відповідальності. Здійснюваний відповідно до встановлених вимог, на засадах об'єктивності та неупередженості, контроль дозволяє отримати достовірні результати про законність та ефективність функціонування конкретного суду в цілому, а також якість виконання своїх службових обов'язків його суддями та персоналом зокрема.

Контроль за діяльністю господарських судів залежно від суб'єкта його здійснення та спрямованості найбільш доцільно поділяти на: 1) зовнішній контроль, тобто такий, що здійснюється суб'єктами, які не входять до складу судової гілки влади; 2) внутрішній, який здійснюється суб'єктами, які є

складовою частиною судової влади.

Вважаємо за необхідне відмітити, що зовнішній контроль по своїй суті є поверхневим і охоплює лише деякі аспекти діяльності судів, однак, це ні в якому разі не применшує його значення. Крім того, ми поділяємо точку зору науковців, які наголошують на необхідності підвищення ролі здійснення зовнішнього контролю за діяльністю судів. Досягнення цього, на нашу думку, є можливим лише за умови визначення конкретних прав, обов'язків та повноважень уповноважених суб'єктів. Однак, вважаємо за необхідне в котре наголосити, що здійснення зовнішнього контролю в жодному разі не повинно суперечити принципу незалежності суддів. Адже надто широкі можливості контролюючих суб'єктів в частині спостереження за діяльністю судів можуть негативним чином вплинути на незалежність суддів і, як результат, на об'єктивність та неупередженість їх правосудної діяльності.

Щодо внутрішнього контролю слід зазначити, що він відіграє важливу роль у забезпеченні належної діяльності господарських судів, адже такий контроль охоплює більшість внутрішньоорганізаційних аспектів діяльності суду. Саме цей вид контролю дозволяє найбільш повно та змістовно ідентифікувати проблеми організаційного забезпечення діяльності господарських судів.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання – визначення сутності та особливостей адміністративно-правових відносин за участю господарських судів та обґрунтування пропозицій і рекомендацій щодо підвищення ефективності їх діяльності. У результаті проведеного дослідження сформульовано ряд нових наукових положень та висновків, спрямованих на досягнення поставленої мети, основними з яких є наведені нижче.

1. Доведено, що господарський суд, враховуючи особливості правової природи, змісту та специфіки правового закріплення його статусу, виступає державним органом, що на правах спеціалізованого суду входить до складу судової системи країни, на який у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України покладено виконання функцій вирішення господарських спорів, захисту економічних відносин та опосередковане управління економікою країни.

Визначено, що організаційна самостійність та функціональна незалежність господарського суду в механізмі державного управління, а також окремі напрями його діяльності (зовнішньоорганізаційні, внутрішньоорганізаційні) характеризують його як суб'єкта адміністративного права, який бере участь в адміністративно-правових відносинах як їх повноправний учасник.

2. Аргументовано, що сутність адміністративно-правових відносин за участю господарських судів полягає в тому, що вони є правовою формою реалізації державного управління організацією і діяльністю органів судової влади (судового адміністрування), а за своїм змістом втілюються у виконання дій організаційно-розпорядчого або адміністративно-господарського характеру з приводу забезпечення їх функціонування.

До числа особливостей цих відносин віднесено: коло суб'єктів (обов'язковим їх учасником є господарський суд, уповноважена на його представництво особа, а також інший уповноважений державний орган), об'єкт

(діяльність із забезпечення функціонування господарських судів), зміст (реалізація їх учасниками суб'єктивних прав та юридичних обов'язків з метою забезпечення діяльності господарських судів).

3. Обґрунтовано, що розмежування адміністративних та інших правовідносин, що виникають у діяльності господарських судів, слід здійснювати: шляхом порівняльно-правового аналізу загальних властивостей елементів структури тих чи інших відносин між собою; з урахуванням спеціальних властивостей адміністративно-правових відносин, шляхом встановлення наявності особливостей, притаманних виключно їм, що і відрізнятиме їх від інших видів правовідносин. Такий алгоритм дій із розмежування адміністративних та інших правовідносин сприятиме правильному визначенню їх об'єкта, кола суб'єктів, змісту їх суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, а також їх правової основи.

4. Під адміністративно-правовим регулюванням діяльності господарських судів пропонується розуміти здійснюваний завдяки дії відповідного механізму в межах та в порядку, а також способами, визначеними нормами адміністративного права, вплив на розвиток суспільних відносин, що виникли з приводу організації діяльності господарських судів з метою їх упорядкування, забезпечення стабільності та захисту у випадку порушення.

Доведено, що адміністративно-правове регулювання діяльності господарських судів входить до складу державного управління діяльністю судів, яке здійснюється виключно органами судової влади є частиною державного забезпечення у сфері організації діяльності органів судової влади.

5. Під суб'єктами адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів пропонується розуміти уповноважені органи державної влади та їх посадових осіб, а також інших фізичних та юридичних осіб, які беруть участь у цих відносинах, вступаючи між собою у взаємозв'язки під час управління організацією діяльності господарських судів, а також забезпечення здійснення ними господарського судочинства.

Акцентовано увагу на тому, що суб'єктів адміністративно-правових відносин, які виникають у діяльності господарських судів, доцільно розмежовувати на види залежно від їх відношення до судової гілки влади та ролі в її структурі, характеру взаємодії з її органами, в тому числі господарськими судами.

6. Під об'єктом адміністративно-правових відносин за участю господарських судів пропонується розуміти врегульовану нормами адміністративного права діяльність уповноважених державних органів та їх посадових осіб по здійсненню державного забезпечення організації (зовнішньої та внутрішньої) функціонування господарських судів.

Підтримано позиції науковців, які здійснюють виділення наступних видів об'єктів адміністративно-правових відносин в діяльності судів взагалі та господарських зокрема: 1) зовнішні, тобто такі, що виникають у результаті зовнішньоорганізаційної діяльності суб'єктів цих відносин; 2) внутрішні, які виникають у процесі вирішення внутрішньоорганізаційних питань у діяльності господарських судів.

7. Під змістом адміністративно-правових відносин за участю господарських судів пропонується розуміти сукупність суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, якими відповідно до Конституції та законів України наділені уповноважені суб'єкти таких правовідносин при здійсненні управлінської діяльності щодо забезпечення організації функціонування господарських судів.

Констатовано, що суб'єктивні права учасників адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів – це закріплена в нормах чинного законодавства юридична можливість уповноважених суб'єктів здійснювати або брати участь в організаційній та управлінській діяльності щодо господарських судів України. Юридичні обов'язки учасників цих відносин – встановлена нормами чинного законодавства необхідна міра їх поведінки, яку вони мають здійснювати для управління та організації діяльності господарських судів України.

8. Під юридичними фактами в адміністративно-правових відносинах за участю господарських судів пропонується розуміти закріплені в нормах адміністративного права юридично значущі життєві обставини (дії та події), настання яких є основою для переходу змісту статусу господарського суду як суб'єкта адміністративного права в суб'єктивні права та юридичні обов'язки як учасника адміністративно-правових відносин, що виникають, змінюються та припиняють своє існування з приводу забезпечення організації його діяльності, а також підставою трансформації цих відносин відповідно до характеру наслідків, обумовлених впливом юридично значущих обставин (дії та події).

Указано, що дослідження юридичних фактів має важливе значення для розкриття особливостей виникнення, трансформації та припинення адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів, адже такі правовідносини не можуть мати місце без існування даних юридичних фактів. Крім того, вони покликані забезпечити законність виникнення, зміни або припинення цих правових відносин.

9. Зазначено, що при здійсненні класифікації видів адміністративно-правових відносин за участю господарських судів слід враховувати особливий правовий статус суду, зокрема господарського, як складової частини судової гілки влади України, яка є незалежною від інших гілок державної влади. А відтак у будь-яких правовідносинах, що виникають за участю господарських судів, є певні застереження щодо дотримання їх незалежності, які мають враховувати уповноваженні суб'єкти під час здійснення відповідної управлінської діяльності стосовно цих судів, що впливає на виділення видів адміністративно-правових відносин, у яких можуть брати участь господарські суди.

10. Акцентовано увагу на тому, що необхідність урахування та адаптації досвіду західноєвропейських держав у частині регулювання організації та функціонування судових форм захисту економічних відносин (у тому числі у формі господарських судів) обумовлена фактом інтеграції України до Європейського Союзу, що передбачає потребу у внесенні суттєвих змін до

основних галузей вітчизняного законодавства з метою його адаптації до європейських норм і стандартів.

Узагальнення зарубіжного досвіду адміністративно-правового врегулювання діяльності господарських судів дає підстави визнати необхідним існування для України такої форми судочинства за умови приведення засад її організації та стану функціонування у відповідність до європейських норм і стандартів у цій сфері.

11. Доведено, що оцінювання діяльності господарських судів є важливим інструментом встановлення рівня якості, ефективності, дієвості (результативності) функціонування цих судів, а його особливість стосується того, що, забезпечуючи отримання відповідної інформації щодо діяльності вказаного суду, оцінювання сприяє дотриманню його незалежності як органу судової влади.

Визначено, що основними формами оцінювання, які найменше впливають на незалежність господарського суду, є опитування (зовнішнє та внутрішнє) та вивчення звітності, а також інших документів, що містять статистичні дані про роботу вказаних судів.

12. Контроль за діяльністю господарських судів – це здійснювані з дотриманням засади незалежності судів у межах та у спосіб, визначені законами України, цілеспрямовані дії уповноважених суб'єктів контролю, які спрямовані на перевірку стану дотримання суддями норм чинного законодавства України при здійсненні ним правосуддя у господарських справах, повноти реалізації засад судочинства при організації діяльності господарських судів та попередження вчинення правопорушення суддями та працівниками суду.

Визначено основні шляхи вдосконалення контролю за діяльністю господарських судів: більш детальна регламентація контрольних повноважень суб'єктів контролю, об'єктів і напрямків контролю; опрацювання питання про створення в системі судової гілки влади окремого незалежного органу, діяльність якого була б спрямована на контроль за всіма аспектами діяльності відповідного суду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абросимова Е. Б. Судебная власть : система и принципы / Абросимова Е. Б. – М. : Ин-т права и публ. политики, 2002. – 160 с.
2. Авдеєнко Є. В. Суди загальної юрисдикції як суб'єкти адміністративного права : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Є. В. Авдеєнко. Харків, – 2015. – 191 с.
3. Административное право Украины : учебник / под общей ред. С. В. Кивалова. – Х. : «Одиссей», 2004. – 880 с.
4. Адміністративне право : підручник / Ю. П. Битяк (кер. авт. кол.), В. М. Гаращук, В. В. Богущкий та ін.; за заг. ред. Ю. П. Битяка, В. М. Гаращука, В. В. Зуй. – Х. : Право, 2010. – 624 с.
5. Адміністративне право України / [Коломоєць Т. О., Ващенко С. В., Поліщук В. Г.] ; За ред. Т. О. Коломоєць. – К. : Істина, 2008. – 457 с.
6. Адміністративне право України : [посіб. для підготовки до іспитів] / Г. Г. Забарний, Р. А. Калюжний, В. О. Терещук, В. К. Шкарупа. – К. : Вид. Паливода, 2001. – 194 с.
7. Адміністративне право України : підручник / За заг.ред. д.ю.н., проф. Коломоєць Т. О. – Київ: „Істина”, 2008. – 500 с.
8. Адміністративне право України : підручник для юрид. вузів і фак. / За ред. Ю.П. Битяка. – Харків : Право, 2000. – 520 с.
9. Адміністративне право України : словник-довідник / В. К. Шкарупа, Ю. А. Ведерніков, В. П. Підчибій. – Дніпропетровськ, 2001. – 196 с.
10. Адміністративне право України. Академічний курс : підруч. : у двох томах : Т. 1. Загальна частина / Ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова) та ін. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – 592 с.
11. Адміністративне право України. Т. 1. Загальне адміністративне право: навчальний посібник / В. В. Галунько, В. І. Курило, С. О. Короед, О. Ю. Дрозд, І. В. Гиренко, О. М. Єщук, І. М. Риженко, А. А. Іванищук,

Р. Д. Саунін, І. М. Ямкова; за ред. проф. В.В. Галунька. – Херсон : Грінь Д.С., 2015. – 272 с.

12. Адміністративне судочинство України : підручник / О. М. Пасенюк (кер. авт. кол.), О. Н. Панченко, В. Б. Авер'янов [та ін.] ; за заг. ред. О. М. Пасенюка. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 672 с.

13. Александров Н. Г. Право и законность в период развернутого строительства коммунизма / Н. Г. Александров. – М. : Юрид. лит., 1961. – 243 с.

14. Алексеев С. С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве / С. С. Алексеев. – М. : Юрид.лит., 1966. – 234 с.

15. Алексеев С. С. Общая теория права : в 2-х т. / С. С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1981. – Т. 1. – 468 с.

16. Алексеев С. С. Общая теория права. В 2-х т. / С. С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1982. – Т.2. – 360 с.

17. Алексеєва Л. О. Філософія : навчально-методичний посібник для студентів / Л. О. Алексеєва, Ф. О. Додонова. – Донецьк: ДонНТУ технічних вузів, 2007. – 175 с.

18. Алфьоров С. М. Адміністративне право. Загальна частина. Навч. Посіб / С. М. Алфьоров, С. В. Ващенко, М. М. Долгополова, А. П. Купін. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 216 с.

19. Андрощук А. Система судочинства в Австрії: загальні засади, професійна підготовка юристів / А. Андрощук // Юридичний журнал. – 2003. – №3. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://justinian.com.ua/article.php?id=21>

20. Афанасьев В. Г. Человек в управлении обществом / В. Г. Афанасьев. – М.: Политиздат, 1977. – 440 с.

21. Аюпова Р. М. Особливості статусу господарських судів і їх місце в механізмі держави, судовій системі й системі суб'єктів адміністративного права / Р. М. Аюпова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2014. – випуск 5-2. – Том 3. – С. 82-85.

22. Бабінова О. О. Критерії оцінки ефективності діяльності органів місцевого самоврядування: світовий досвід та Україна / О. О. Бабінова // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 2. – С. 73-78.
23. Базові показники роботи суду : Додаток №1 до рішення Ради суддів України № 28 від 02 квітня 2015 року. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://rsu.court.gov.ua/userfiles/file/DSA/RSU_site/2015/dod%20do%20ris%202802042015.pdf
24. Бахрах Д. Н. Административное право : учебник / Д. Н. Бахрах, Б. В. Россинский, Ю. Н. Стариков. – 3-е изд., пересмотр. и доп. – М. : Норма, 2008. – 816 с.
25. Бевзенко В. М. Адміністративні суди України : навч. посіб. / В. М. Бевзенко. – К. : Алерта, КНТ, 2006. – 271 с.
26. Безпалова О. І. Роль судової системи України в інституційному забезпеченні реалізації правоохоронної функції держави / О. І. Безпалова // Адміністративне право і процес. – 2014. – № 3 (9). – С. 5–14.
27. Бережнов А. Г. Проблемы теории государства и права : [учеб. пособие] / [А.Г. Бережнов, А.П. Глебов, А.А. Кененов, С.А. Комаров и др.] ; под ред. М.Н. Марченко. – М. : Юристъ, 2001. – 656 с.
28. Битяк Ю. П. Адміністративне право України : підручник для юридичних вузів і фак. / Ю. П. Битяк, В. В. Богуцький, В. М. Гаращук та ін.; за ред. Ю. П. Битяка. Х., – 2000. – 520 с.
29. Бігун В. С. Кримінальне правосуддя та судочинство: філософсько-правовий аналіз щодо зв'язку і розмежування понять на прикладі практики Конституційного Суду України / В. С. Бігун // Засади кримінального судочинства та їх реалізація в законотворчій і правозастосовній діяльності : Тези доповідей та повідомлень науково-практ. конф. (Київ, 3 квітня 2009 року). – К. : Атіка, 2009. – 832 с. – С. 61–66.
30. Білецька Л. За межами континентального права / Л. Білецька // Закон і Бізнес. – № 51. – (1193). – 20.12–26.12.2014 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/print/113464-vlada_gotuetsya_likviduvati_

gospodarski_sudi_vsuperech_evrop.html

31. Бова А. А. Оцінка роботи поліції (міліції) та громадська думка / А. А. Бова // Український соціум. – 2005. – № 4. – С. 13-21.

32. Боднарук М. І. Види правовідносин у сфері соціального страхування / М. І. Боднарук // Публічне право. – 2014. – № 2. – С. 181-187.

33. Бойко В. Ф. Судова реформа в Україні: стан і перспективи : навч. посіб / В. Ф. Бойко. – К.: МАУП, 2004. – 176 с.

34. Бойко І. Роль адміністративного права у формуванні правового статусу людини і громадянина / І. Бойко // Вісник Національної академії правових наук України . – 2013. – № 2 (73). – С. 157-164.

35. Бойченко Е. Коммерческие суды во Франции : состав и полномочия коммерческого суда / Е. Бойченко // [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://avocat-boychenko.com/ru/kommercheskie_sudi.html

36. Бойченко Є. Європейське спрямування господарського судочинства / Є. Бойченко, Т. Шепель // Юридична Газета. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/gospodarske-pravo/evropeyske-spryamuvannya-gospodarskogo-sudochinstva.html>

37. Большая Советская Энциклопедия : [в 30 т.] / гл. ред. А. М. Прохоров. – [3-е изд.]. – М. : Советская энциклопедия, 1969. – 1978. – Т. 12 : Кварнер – Конгур. – 1973. – 623 с.

38. Большой юридический словарь / Под ред. А. Я. Сухарева, В. Д. Зорькина, В. Е. Крутских. – М.: ИНФРА-М, 1998. – 790 с.

39. Бондар С. О. Адміністративно-правове забезпечення діяльності адміністративних судів в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / С. О. Бондар. – Запоріжжя, 2010. – 20 с.

40. Борискова И. В. Судебная система Франции / И. В. Борискова // Журнал Территория науки. – 2015. – Выпуск № 5. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/sudebnaya-sistema-frantsii-1>

41. Борко А. Л. Адміністративно-правове забезпечення функціонування судової системи України : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / А. Л. Борко. – Харків, 2014. – 400 с.
42. Борко А. Л. Організаційно-правове забезпечення діяльності адміністративних судів України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / А. Л. Борко – К., 2009. – 17 с.
43. Борко А. Л. Поняття та особливості адміністративно-правових відносин у сфері функціонування судової влади / А. Л. Борко // Європейські перспективи. – 2013. – № 3. – С. 59-64.
44. Бородін І. Дисциплінарна відповідальність та дисциплінарне провадження / І. Бородін // Право України. – 2006. – № 12. – С. 93-97.
45. Бровченко Н. В. Функції юридичних фактів у конституційному праві України: поняття, ознаки, критерії класифікації та види / Н. В. Бровченко // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Право. – 2011. – Вип. 1. – С. 44-54.
46. Василенко В. М. Дисциплінарна відповідальності суддів України: підстави, порядок та особливості дисциплінарного провадження / В. М. Василенко // Право і Безпека. – 2011. – № 3 (40). – С. 88-92.
47. Васильев Л. С. Административное право Украины (общая часть): учебное пособие / Л. С. Васильев. Х. : «Одиссей», 2002. – 288 с.
48. Васильєва В. А. Проблеми цивільно-правового регулювання відносин з надання посередницьких послуг : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес сімейне право міжнародне приватне право» / В. А. Васильєва. – Івано-Франківськ, 2006. – 416 с.
49. Великий енциклопедичний юридичний словник; [за ред. Ю. С. Шемшученка]. – К. : Юридична думка, 2007. – 992 с.
50. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Бусел В. Т. – К. : ВТФ Перун, 2007. – 1736 с.

51. Відомості про спеціалізацію суддів. Господарський суд Харківської обл. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://hr.arbitr.gov.ua/sud5023/org/spec_suddiv/
52. Вільгушинський М. Й. Суддівське самоврядування та його вплив на діяльність судів загальної юрисдикції / М. Й. Вільгушинський // Адвокат. – 2013. – № 5 (152). – С. 21-24.
53. Волинка К. Г. Теорія держави і права : навч. посіб / К. Г. Волинка. – К.: МАУП, 2003. – 240 с.
54. Галайденко Т. В. Правові основи забезпечення безпеки суддів / Т. В. Галайденко // Вісник Вищої ради юстиції. – 2011. – № 1 (5). – С. 93-108.
55. Гаращук В. М. І ще раз про сутність контролю та його загальне розуміння // Проблеми законності : респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. – Харків: Нац юрид. акад. України, 2002. – Вип. 54. – С. 83-89.
56. Гетманець О. П. Правове регулювання бюджетного контролю в Україні : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. П. Гетманець. – Х., 2009. – 470 с.
57. Гичка К. І. Поняття та ознаки юридичних фактів, які можуть бути встановлені в порядку окремого провадження / К. І. Гичка // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. – 2013. – Вип. 31. – С. 147-159.
58. Глущенко С. В. До питання про конституційно-правовий статус державного органу / С. В. Глущенко // Адвокат. – 2012. – № 6 (141). – С. 28-33.
59. Глущенко С. В. Принципи спеціалізації та інстанційності в діяльності вищого спеціалізованого суду / С. В. Глущенко // Часопис Академії адвокатури України. – 2014. – № 22. – С. 13-17.
60. Гомада В. А. Адміністративно-правове забезпечення управлінських процедур у судах України : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / В. А. Гомада. – Харків, 2014. – 203 с.

61. Гончарук С. Т. Адміністративне право України : навч. посіб. / С. Т. Гончарук. Київ, 2000. – 240 с.
62. Гордєєв В. В. Пізнання юридичних фактів адміністративним судом / В. В. Гордєєв // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. Вип. 628 : Правознавство. – Чернівці : ЧНУ, 2012. – С. 99–103.
63. Городецька І. А. Сутність адміністративно-правового регулювання суспільних відносин у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу / І. А. Городецька // Форум права. – 2016. – № 1. – С. 60–66.
64. Господарський процесуальний кодекс України : Верховна Рада України; Кодекс України, Закон, Кодекс від 06.11.1991 № 1798-ХІІ. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>
65. Грибов В. Д. Основи управлінської діяльності: підручник і практикум для СПО / В. Д. Грибов, Р. В. Кисляков. – М.; Видавництво Юрайт, 2016. – 335 с.
66. Гриценко І. С. Судова влада в Україні: до визначення поняття / І. С. Гриценко, М. А. Погорєцький // Право і суспільство. – 2012. – № 2. – С. 23-27.
67. Грошевий Ю. М. Органи судової влади в Україні / Ю. М. Грошевий, І. Є. Марочкін. – К. : ІнЮре, 1997. – 20 с.
68. Денисенко А. П. Підстави виникнення адміністративних відносин з організації контролю громадськості у сфері державного управління / Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2014. – Серія Право. Випуск 29. Частина 2. Том 3. – С. 227-231.
69. Денисюк С. Ф. Громадський контроль за правоохоронною діяльністю в Україні: адміністративно-правові засади : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / С. Ф. Денисюк. – Д., 2010. – 393 с.
70. Дерезь В. А. Управлінські відносини в системі органів виконавчої влади та їх правове регулювання : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид.

наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / В. А. Дерещь. – Київ : Б.в., 2006. – 190 с.

71. Державна політика: аналіз та механізми її впровадження в Україні : навч. посіб. / кол. авт. ; за заг. ред. В. А. Ребкало, В. В. Тертички. – К. : Вид-во НАДУ, 2000. – 232 с.

72. Державне управління : навч. посіб. / А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський, А. Ю. Васіна, Л. Ю. Гордієнко; За ред. А. Ф. Мельник. – К.: Знання-Прес, 2003. – 343 с.

73. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / За заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К. : Факт, 2003. – 384 с.

74. Дмитрієв Ю. А. Адміністративне право Російської Федерації : підручник для юридичних вузів / Ю. А. Дмитрієв, І. А. Полянський, Є. В. Трофимов. – Система ГАРАНТ, 2008. – 587 с.

75. Дудукало Г. О. Аналіз методів оцінювання ефективності управління діяльністю підприємства / Г. О. Дудукало // Ефективна економіка. – 2012. – № 3. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_3_58

76. Дудченко О. Ю. Адміністрування в судовій системі: поняття та перспективи реформування / О. Ю. Дудченко // Юрист України. – 2013. – № 2 (23). – С. 138-143.

77. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. – К.: НАДУ, 2010. – 820 с.

78. Етимологічний словник української мови : у 7-ми т. Том другий. – К. : «Наукова думка», 1985. – 570 с.

79. Єдаменко І. В. Адміністративно-правова компетенція зборів суддів як організаційної форми суддівського самоврядування / І. В. Єдаменко // Прикарпатський юридичний вісник. – 2015. – Вип. 3. – С. 153-155.

80. Єрмоєнко В. В. Підстави виникнення трудових правовідносин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / В. В. Єрмоєнко. – Х., 1998. – 18 с.
81. Жидков О. А. История государства и права зарубежных стран. Учебник для вузов / О. А. Жидков (ред.), Н. А. Крашенинникова (ред.) и др. М.: Издательская группа НОРМА–ИНФРА М, 1999. – 712 с.
82. Журавльова Г. Форми та механізми парламентського контролю / Г. Журавльова // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2007. – № 1 (7). – С. 51-55.
83. Забарний Г. Г. Адміністративне право України : навчальний посібник / Г. Г. Забарний, Р. А. Калюжний, В. К. Шкарупа. – К.: Видавництво Паливода А. В., 2003. – 212 с.
84. Забезпечення єдності судової практики вищими судовими інстанціями: європейський досвід / М. О. Деменчук // Актуальні проблеми держави і права. – 2015. – № 75 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.apdp.in.ua/v75/34.pdf>
85. Загальна декларація прав людини : ООН; Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
86. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. – Харків: Право, 2009. – 584 с.
87. Загальна теорія права : підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. – К.: Ваіте, 2015. – 392 с.
88. Закропивний О. Теоретичні основи територіальної побудови судової системи України / О. Закропивний // Закон и жизнь. – 2013. – № 1. – С. 28-32.
89. Закурін М. К. Адміністративно-правовий статус судді господарського суду / М. К. Закурін // Форум права. – 2011. – № 3. – С. 282-286.

90. Закурін М. К. Зміст адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів / М. К. Закурін // Адміністративне право і процес. – 2012. – № 1. – С. 120-124.

91. Закурін М. К. Межі адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів / М. К. Закурін // Вісник господарського судочинства. – 2012. – № 5. – С. 33-37.

92. Залюбовська І. К. Парламентський контроль за діяльністю органів виконавчої влади як засіб забезпечення законності у сфері державного управління : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / І. К. Залюбовська. – О., 2002. – 20 с.

93. Запорожець М. П. Адміністративно-правове забезпечення діяльності місцевих загальних судів України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / М. П. Запорожець. – Х., 2004. – 20 с.

94. Запорожець М. П. Адміністративно-правове забезпечення діяльності місцевих загальних судів України : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Запорожець М. П. – Х., 2004. – 179 с.

95. Застосування системи оцінювання роботи суду: методичний посібник / Проект «Справедливе правосуддя». // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://rsu.gov.ua/uploads/article/cpeguidelines2016web-60a66d2465.pdf>

96. Захватаев В. Судебная и арбитражная система Германии // «Український адвокат», № 1-2 (65-66) январь-февраль 2012 года // Лига : Закон. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2012/2/17/57429.htm>

97. Иванищук А. А. Административно-правовое регулирование судебной власти: проблемы теории / А. А. Иванищук // *Legea și viața / Publicație științifico-practică/ Redactor-șef L. Arsene/ Nr. 11/4 (263) 2013/ С. 48-51. //*

[Електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://www.legeasiviata.in.ua/archive/2013/11/11-4.pdf>.

98. Исаков В. Б. Юридические факты в российском праве : уч. пособие / В. Б. Исаков, – М., Юридический Дом «Юстицинформ», – 1998. – 48 с.

99. Исаков В. Б. Юридические факты в советском праве / В. Б. Исаков. – М. : Юридическая литература, 1984. – 144 с.

100. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови / А. О. Івченко. – Х. : Фоліо, 2002. – 540 с.

101. Ігонін Р. В. Адміністративно-правова природа Вищої кваліфікаційної комісії суддів України / Р. В. Ігонін // Адвокат. – 2011. – № 2(125). – С. 34-38.

102. Ігонін Р. В. Адміністративно-правовим відносини в системі судоустрою Укарїни / Р. В. Ігонін // Вісник Херсьнського державного університету : Серія Юридичні науки. – 2014. Вип. 4. Том 2. – С. 51-55.

103. Карташов В. Н. Функции правовой системы общества: определения и классификации / В. Н. Карташов // Вестник Ярославского государственного университета им. П. Г. Демидова : Серия «Гуманитарные науки». – 2009. – № 4. – С. 29-32.

104. Кельман М. С. Загальна теорія права (зі схемами, кросвордами, тестами) : підруч. / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин. – К. : «Кондор», 2002. – 353 с.

105. Кикоть Г. В. Проблема класифікації юридичних фактів у сучасній теорії права / Г. В. Кикоть // Право України. – 2003. – № 7. – С. 29-33.

106. Кикоть Г. В. Юридичні факти в системі правовідносин : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Г. В. Кикоть. – К. – 2006. – 19 с.

107. Кирилюк Р. Правова природа відносин щодо організаційного забезпечення діяльності судів за участю Державної судової адміністрації України: проблемні питання визначення / Р. Кирилюк // Віче. – 2011. – №19, [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/2735/>

108. Кириченко В. М. Теорія держави і права: модульний курс : навч. посіб. – К. : Центр учбо-вої літератури, 2010. – 264 с.
109. Кірмач А. В. Оцінювання діяльності державних службовців: європейський досвід правового регулювання / А. В. Кірмач // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 4. – С. 175-180.
110. Кісіль З. Р. Адміністративне право : навч. посіб. – 3-тє вид / З. Р. Кісіль, Р. В. Кісіль. – К. Алерта; ЦУЛ, 2011. – 696 с.
111. Коваль Л. В. Адміністративне право України. Загальна частина: [курс лекцій] / Л. В. Коваль. – К. : Основи, 1994. – 154 с.
112. Кодекс законів про працю України : Верховна Рада УРСР; Кодекс України, Закон, Кодекс від 10.12.1971 № 322-VIII. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
113. Козлов Ю. М. Предмет радянського адміністративного права / Ю. М. Козлов. М.: ви-дво Московського ун-ту, 1967. – 160 с.
114. Козюбра М. І. Принципи верховенства права і правової держави: єдність основних вимог // М. І. Козюбра / Національний університет «Києво-Могилянська академія». Наукові записки. Юридичні науки. – т. 64. – Київ : «КМ Академія». – 2007 – С. 3-9.
115. Колесникова К. Співвідношення державного управління та публічного адміністрування у процесі суспільної трансформації / К. О. Колесникова // Публічне управління: теорія та практика. – 2013. – Вип. 3. – С. 41-45.
116. Колодій А. М. Правознавство / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник // К. : Правова єдність ВАВ, 2009. – 792 с.
117. Колодій, А. М. Принципи права України : монографія / А. М. Колодій. – Київ : Юрінком Інтер, 1998. – 208 с.
118. Коломоець Т. О. Адміністративне право : навч.-метод. посіб. для студ. юрид. ф-ту / Т. О. Коломоець. – Запоріжжя : 2001. – 208 с.
119. Колпаков В. К. Адміністративне право України : підручник / В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко.К.: Юрінком Інтер, 2003. – 544 с.

120. Колпаков В. К. Адміністративне право України. Загальна частина : курс лекцій / за ред. Коваленка В. В. – К., 2011. – 395 с.
121. Комісаров О. Г. Державний контроль інформатизації: сучасний стан проблеми / О. Г. Комісаров // Адміністративне право і процес. – 2014. – № 2(8). – С. 66–75.
122. Комісаров О. Г. Система органів державної влади та управління у сфері інформатизації / О. Г. Комісаров // Вісник Запорізького національного університету. – 2012. – № 2(II). – С. 111–117.
123. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004
124. Конституція України : Верховна Рада України; Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141.
125. Концепція судово-правової реформи в Україні : Верховна Рада України; Постанова від 28.04.1992 № 2296-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 30, ст.426.
126. Коротун О. М. Організація і функції суддівського самоврядування за законодавством України : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» / О. М. Коротун. – К., 2009. – 202 с.
127. Коструба А. В. Поняття юридичних фактів та їх ознаки в цивільному праві України / А. В. Коструба // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 1. – С. 168-172.
128. Котюк В. О. Теорія права : курс лекцій / В. О. Котюк. – К.: Вентурі, 1996. – 208 с.
129. Кравцова Т. М. Дослідження видів функцій державного управління та їх значення у процесі державно-управлінської діяльності / Т. М. Кравцова, Г. В. Калініченко // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 522–527.

130. Кравчук І. Оцінювання в контексті державного управління з орієнтацією на результати / І. Кравчук // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України 4 (2011): 111-119. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2011-4-16.pdf>

131. Кравчук С. Й. Господарське право України : навчальний посібник / С. Й. Кравчук. – К.: Кондор, 2007. – 264 с.

132. Красноборов О. В. Кадрове забезпечення діяльності органів правосуддя як зовнішньо-організаційний напрямок діяльності Державної судової адміністрації України / О. В. Красноборов // Вісн. Харк. Нац. ун-ту внутр. справ. – Х., 2008. – Вип. 42. – С. 171-178.

133. Кривенко В. В. Управлінська діяльність у судовій системі та проблеми її демократизації / В. В. Кривенко // Актуальні проблеми держави і права. – 2008. – Вип. 37. – С. 145-153.

134. Кубко Є. Право Німеччини: тенденція ефективності / Є. Кубко // Юридичний журнал. – 2010. – № 3 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/print.php?id=3466>

135. Куйбіда В. С. Функції місцевого самоврядування в Україні: аналіз і прогноз / В. С. Куйбіда // Вісник УАДУ. – 2000. – №1. – С.294 – 298.

136. Курило М. П. Щодо визначення об'єкта правовідносин у різних галузях процесуального права / М. П. Курило // Форум права. – 2013. – № 2. – С. 266-271.

137. Курінний Є. В. Адміністративне право України: тенденції трансформації в умовах реформування : навчальний посібник / Є. В. Курінний // Дніпропетровськ : Юридична академія МВС України, 2002. – 92 с.

138. Курінний Є. В. Предмет і об'єкт адміністративного права України: характеристика категорій в умовах системного реформування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Є. В. Курінний. – К., 2004. – 38 с.

139. Лазарева В. А. Судебная власть и ее реализация в уголовном процессе / В. А. Лазарев. – Самара : Самарский государственный университет, 1999. – 136 с.

140. Летнянчин Л. І. Конституційні обов'язки людини і громадянина в Україні: проблеми теорії і практики : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / Л. І. Летнянчин. – Х., 2002. – 211 арк.

141. Лисакова Л. І. Класифікація видів оцінювання державно-управлінської діяльності / Л. І. Лисакова // Державне управління та місцеве самоврядування. Збірник наукових праць Дніпропетровського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. – 2009. – Вип. 2(2). // [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-02\(2\)/Lysakova.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-02(2)/Lysakova.pdf)

142. Литвин І. Сутність системи суб'єктів адміністративно-правових відносин у сфері надання освітніх послуг / І. Литвин // Підприємництво, господарство і право. – 2016. – № 5. – С. 63-66.

143. Литвин Н. А. Адміністративно-правове забезпечення діяльності третейських судів в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Н. А. Литвин. Ірпінь, 2010. – 25 с.

144. Литовченко О. В. Поняття та види адміністративно-правових відносин, які виникають у судовій системі / О. В. Литовченко // Право.ua. – 2015. – № 3. – С. 73-78.

145. Логвиненко М. І. Деякі аспекти специфіки правового статусу та охорони праці суддів України [Електронний ресурс] / М. І. Логвиненко // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 571-574.

146. Логвиненко М. І. Органи управління в судовій системі України: потреба подальшого реформування [Електронний ресурс] / М. І. Логвиненко, О. В. Лебедь // Форум права. – 2013. – № 2. – С. 303–308.

147. Логвиненко М. І. Суддівська винагорода в контексті судової реформи [Електронний ресурс] / М. І. Логвиненко, Ю. О. Юрковський // Форум права. – 2014. – № 3. – С. 190–193.

148. Логоза Т. Б. Адміністративний контроль в діяльності господарських судів / Т. Б. Логоза // Офіційний сайт Судової влади України, 2013. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ks.arbitr.gov.ua/sud5024/8/8/743/>

149. Луценко І. М. Правові стимули: теоретико-правові засади та механізм реалізації : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / І. М. Луценко. – К., 2009. – 227 с.

150. Макух О. В. Поняття і значення юридичних фактів у динаміці фінансових правовідносин / О. В. Макух. // Теорія і практика правознавства. – 2015. – Вип. 2. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2015_2_18

151. Малахов В. П. Основы формальной логики : учебное пособие для юристов / В. П. Малахов. М.: Изд-во “Щит-М”, 1998. – 501с.

152. Малиновський В.Я. Державне управління: Навчальний посібник. – Луцьк: Ред.-вид. відд. "Вежа" Вол. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – 558 с.

153. Маляренко В. Т. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України : підручник. / В. Т. Маляренко. К. : Юрінком Інтер, 2004. – 376 с.

154. Маляренко В. Т. Щодо головних проблем судової влади в Україні / В. Маляренко // Слово Національної школи суддів України. – 2013. – № 1. – С. 39-49.

155. Мандрик С. І. Адміністративно-правовий статус вищих навчальних закладів МВС України : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / С. І. Мандрик. – Х., 2010. – 207 арк.

156. Марочкін І. Є. Організація судових та правоохоронних органів : підручник / І. Є. Марочкін, Л. М. Москвич, П. М. Каркач та ін.; за ред. І. Є. Марочкіна. – Х.: Право, 2014. – 448 с.

157. Матузов Н. И. Личность. Права. Демократия: Теоретические проблемы субъективного права / Н. И. Матузов. – Саратов : Изд-во Саратовского университета, 1972. – 296 с.

158. Мацко А. С. Міжнародне право : навч. посіб. – 2-ге вид., переробл. і допов / А. С. Мацко. – К. : МАУП, 2005. – 232 с.

159. Мащук В. Ю. Адміністративні правовідносини в діяльності судів загальної юрисдикції / В. Ю. Мащук // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2014. – № 1. – С. 212-220.

160. Мащук В. Ю. Адміністративно-правове забезпечення функціонування апаратів судів загальної юрисдикції : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / В. Ю. Мащук. – Запоріжжя, 2014. – 217 с.

161. Мельник Р. С. Категорія «публічне управління» у новій інтерпретації / Р. С. Мельник // Право і суспільство. – 2012. – № 6. – С. 95-98.

162. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : ООН; Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

163. Молдован В. В. Правознавство. 2-ге вид. Навч. посіб. / В. В. Молдован, Л. І. Чулінда. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 184 с.

164. Молдован В. В. Судоустрій. Україна, Велика Британія, Російська Федерація, США, ФРН, Франція. Судові органи ООН. [текст]: Навч. посіб./ В. В. Молдован, А. В. Молдован – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 364 с.

165. Назаров І. В. Завдання та повноваження вищого судового органу (на прикладі європейських країн) / І. Назаров // Право України. – 2012. – № 11–12. – С. 73–81.

166. Назаров І. В. Правовий статус Вищої ради юстиції : монографія. / І. В. Назаров. – Х.: Право, 2006. – 208 с.

167. Назаров І. В. Сучасна структура та напрями реформування судової системи Польщі / І. В. Назаров // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2014. – № 10. – С. 152-159.

168. Наконечна Г. Я. Охоронні адміністративно-правові відносини за участю судів / Г. Я. Наконечна // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: Право. – 2014. – Вип. 26. – С. 155-158.

169. Наконечна Г. Я. Суди як суб'єкти адміністративно-правових відносин : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Г. Я. Наконечна. – Х., 2012. – 220 с.

170. Нестерчук Л. П. Система функцій, що здійснюють суди загальної юрисдикції України / Л. П. Нестерчук // Актуальні проблеми держави і права. – 2014. – Вип. 71. – С. 396-402.

171. Неумивайченко Н. М. Особливості виникнення, зміни та припинення трудових правовідносин державних службовців дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. : спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / Н. М. Неумивайченко. – Х., 2002. – 220 с.

172. Ніканорова О. В. Адміністративно-правові відносини: ознаки та класифікація / О. В. Ніканорова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. – 2014. – Вип. 6. – Ч.1. – Т.2. – С. 206-210.

173. Нікітін А. В. Відкритий міжнар. ун-т розв. людини «Україна». Теорія держави та права. Ч. 2 / А. В. Нікітін. – К. : Ун-т «України», 2005. – 272 с.

174. Новак О. Д. Про учасників дисциплінарного провадження щодо державних службовців / О. Д. Новак // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2013. – Вип. 6-3(1). – С. 76-80.

175. Новий тлумачний словник української мови / укладачі : В. Яременко, О. Сліпушко. в 3-х т.: Т. 1 : А-К. – К. : Аконіт, 2007. – 926 с.

176. Новіков В. В. Внутривідомчий контроль як засіб забезпечення законності і дисципліни в органах внутрішніх справ : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / В. В. Новіков. – Х., 2006. – 201 с.

177. Оборотов Ю. Н. Теория государства и права (прагматический курс) / Ю. Н. Оборотов. – Одесса : Юрид. лит., 2004. – 184 с.

178. Общественные отношения. Вопросы общей истории / Под ред. П. А. Рачкова. – М., 1981. – 200 с.

179. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов ; под общ. ред. проф. Л. И. Скворцова. – [24-е изд., испр. и доп.] – М. : Оникс : Мир и образование, 2007. – 1202 с.

180. Ожегов С. И. Словарь русского языка: 80000 слов. / Под ред. Н. Ю. Шведовой. – 23-е изд., испр. – М. : Азбуковник, 1999. – 944 с.

181. Олійник А. Ю. Поняття нормативно-правового регулювання конституційної свободи та недоторканості людини / А. Ю. Олійник // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ. – 2000. – №2 (8). – С.75-82.

182. Організація судових та правоохоронних органів: підручник для студентів юрид. спеціальностей вищих навч. закладів / І. Є. Марочкін, Н. В. Сібільова, В. П. Тихий та ін. За ред. І. Є. Марочкіна, Н. В. Сібільової. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2007. – 528 с.

183. Основной закон Федеративной Республики Германии от 23 мая 1949 г. // [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.1000dokumente.de/index.html/pdf/index.html?c=dokument_de&dokument=0014_gru&object=translation&l=ru

184. Остапенко О. М. Місце, роль та компетенція господарських судів у судовій системі України / О. М. Остапенко // Публічне право. – 2012. – № 3 (7). – С. 337-342.

185. Остапенко О. М. Роль, місце та повноваження Вищої ради юстиції в управлінні господарськими судами України / О. М. Остапенко // Форум права. – 2013. – № 4. – С. 283–286.

186. Остапенко О. М. Види державного контролю за діяльністю господарських судів / О. М. Остапенко // Митна справа. – 2013. – Спец. вип. – С. 239-243.

187. Остапенко Т. А. Зміст адміністративних правовідносин за участю представників самоврядних професій / Т. А. Остапенко // Форум права. – 2015. – № 1. – С. 229–234.
188. П'ятковський В. І. Державна судова адміністрація України як суб'єкт адміністративного права / В. І. П'ятковський // Форум права. – 2011. – № 3. – С. 648-653.
189. Павлов Д. М. Адміністративне право : Загальна частина : Конспект лекцій / Д. М. Павлов. – К. : МАУП, 2007. – 136 с. – Бібліогр. : с. 123–128.
190. Пал Л. Аналіз політики / Леслі Пал ; пер. з англ. Іван Дзюб. – К. : Основи, 1999. – 422 с.
191. Пахомов І. М. Радянське адміністративне право : загальна частина : Підручник / І. М. Пахомов. – Львів : Вид-во Львівського університету. – 1962. – 295 с.
192. Пацурківський П. С. Проблеми теорії фінансового права / П. С. Пацурківський. – Чернівці : ЧДУ, 1998. – 286 с.
193. Петров Г. И. Сущность советского административного права. Отв. ред. Иоффе О. С. Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1959. – 184 с.
194. Пенцов М. В. Взаємодія судової влади з главою держави / М. В. Пенцов // Проблеми законності. – 2014. – Вип. 127. – С. 22-27.
195. Питання мережі господарських судів України : указ Президента України : від 12 серп. 2010 р. № 811/2010 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 62. – Ст. 2161.
196. Піголкін А. С. Теорія держави і права : підручник для бакалаврів / А. С. Піголкін, А. Н. Головістикова, Ю. А. Дмитрієв; під ред. А. С. Піголкіна, Ю. А. Дмитрієва. – 3-е вид., перероб. і доп. – М: Видавництво Юрайт, 2015. – 761 с.
197. Підходи до оцінювання програм, політик та стратегій у процесі аудиту управлінської діяльності / Н. М. Терещенко // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 23. – С. 74-79.

198. Погорілко В. Ф. Конституційне право України : підручник / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко; заг. ред. В. Ф. Погорілко; Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, Київ. ун-т права. – К. : Наукова думка : Прецедент, 2006. – 338 с.
199. Погребной И. М. Теория права : учебн. пособие. – 3-е изд., исп. и доп / И. М. Погребной. – Х.: Гос. специализ. изд-во «Основа», 2003. – 128 с.
200. Политическая энциклопедия : в 2-х т. / Рук. проекта Г. Ю. Семигин. – М.: Моск. школа полит. исследований, 2000. – Т.2. – 290 с.
201. Положення про Державну судову адміністрацію України : Затверджено рішенням Ради суддів України від 22 жовтня 2010 року № 12. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://od.court.gov.ua/tu16/norm/pol0/pol2/>
202. Популярна юридична енциклопедія / [В. К. Гіжевський, В. В. Головченко, В. С. Ковальський (кер.) та ін.] ; керівник авт. колективу В. С. Ковальський. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 528 с.
203. Посібник з моніторингу та оцінювання програм регіонального розвитку / Б. Винницький, М. Лендбел, Ю. Ратейчак, І. Санжаровський ; за ред. І. Санжаровського, Ю. Полянського. – К. : К.І.С. , 2007. – 79 с.
204. Правознавство : підручник / [С. Є. Демський, В. С. Ковальський, А. М. Колодій та ін.] ; під ред. В. В. Копейчикова – 6-е вид., стер. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 736 с.
205. Прекрасна О. І. Поняття та види регулятивних адміністративно-правових відносин за участю Державної казначейської служби / О. І. Прекрасна // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція. – 2015. – № 18 т.1. – С. 117-120.
206. Приймаченко Д. Співвідношення понять «організаційне забезпечення судів», «організаційне управління в судах» та «судове управління» / Д. Приймаченко, Р. Ігонін// Слово Національної школи суддів України. – 2013. – № 1 (2). – С. 57-66.

207. Примаков К. Поняття та ознаки адміністративно-правового регулювання у сфері масової інформації в Україні / К. Примаков // Підприємництво, господарство і право. – 2016 . – № 11. – С. 145-150

208. Притика Д. М. Коли чіткі закони – чітке і правосуддя / Д. М. Притика, О. Ю. Шустік // Вісник господарського судочинства. – 2008. – № 6. – С. 68-72.

209. Притика Д. М. Організаційно-правові засади становлення і діяльності господарських судів України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» / Д. М. Притика. – Х. : Б. в., 2003. – 36 с.

210. Про Вищу раду правосуддя : Верховна Рада України; Закон від 21.12.2016 № 1798-VIII. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1798-19>

211. Про Вищу раду юстиції : Верховна Рада України; Закон від 15.01.1998 № 22/98-ВР. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/22/98-%D0%B2%D1%80>

212. Про державну службу : закон України від 10.12.2015 № 889-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 4, ст.43.

213. Про забезпечення діяльності судів : Верховна Рада України; Постанова від 24.02.1994 № 4019-XII. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4019-12>

214. Про забезпечення охорони судів, інших органів та установ судової системи, а також установ судових експертиз : Кабінет Міністрів України; Постанова, Перелік від 09.11.2015 № 906. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/906-2015-%D0%BF>

215. Про забезпечення судів приміщеннями : Президент України; Розпорядження від 27.07.1996 № 208/96-рп. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/208/96-%D1%80%D0%BF>

216. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 № 1629-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 29, ст.367

217. Про затвердження критеріїв визначення переліку посад працівників державних органів, які виконують функції з обслуговування : постанова Кабінету Міністрів України 6.04.2016 № 271. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP160271.html.

218. Про затвердження нової редакції Методичних рекомендацій щодо ведення обліку кадрів і кадрового діловодства в місцевих та апеляційних судах загальної юрисдикції : Наказ Державної судової Адміністрації України : від 20.03.2007 р., № 24 . // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://mk.court.gov.ua/tu15/informacii/60>.

219. Про затвердження Типового положення про службу персоналу місцевого, апеляційного судів : Державна судова адміністрація України : Наказ № 82 від 27 травня 2014 року. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/print/87571-nakaz__82_vid_27_travnja_2014_roku_pro_zatverdzhennya_tipovo.html

220. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.02.2014 № 794-VII. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/794-18/conv>

221. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. – 36 с.

222. Про підтвердження курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу та першочергові заходи у цьому напрямі : Постанова ВРУ від 13.03.2014 № 874-VII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 16, ст.584

223. Про судоустрій і статус суддів : Верховна Рада України; Закон від 02.06.2016 № 1402-VIII. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>

224. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Верховна Рада України; Закон від 23.12.1997 № 776/97-ВР. // [Електронний

ресурс] – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80>

225. Проблемы общей теории права и государства : учебник для вузов / Под общ. ред. В.С. Нерсесянца. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – 832с.

226. Процевский А. И. Метод правового регулирования трудовых отношений / А. И. Процевский. – М.: Юрид. лит., 1972. – 286 с.

227. Прошутя І. Д. Адміністративно-правове забезпечення діяльності місцевих загальних судів в Україні / І. Д. Прошутя // Право і безпека. – 2014. – № 4 (55). – С. 64-70.

228. Прошутя І. Д. Адміністративно-правові відносини у сфері функціонування місцевих загальних судів в Україні / І. Д. Прошутя // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2014. – № 3(66). – С. 162-173.

229. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Навчальний посібник / П. М. Рабінович. – Видання 5-те, зі змінами. – К. : Атіка, 2001. – 176 с.

230. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посібник. вид. 6-е – Х.: Консум, 2002. – 160 с.

231. Радзієвська В. В. Формування правового визначення поняття механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина / В. В. Радзієвська; // Права людини в умовах сучасного державотворення: теоретичні і практичні аспекти: зб. тез IV Міжнародної науково-практ. конф. студентів і молодих вчених (11-12 грудня 2009 року) / ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми, 2009. – С. 39-41.

232. Развадовський В. Й. Державне регулювання транспортної системи України (адміністративно-правові проблеми та шляхи їх розв'язання) : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / В. Й. Развадовський. – Х., 2004. – 499 с.

233. Рємєскова Ю. О. Судова влада в системі поділу влади : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» / Ю. О. Рємєскова. – Х., 2013. – 198 с.

234. Рибас А. В. Адміністративно-правові засади призначення суддів в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / А. В. Рибас. – Київ, 2016. – 197 с.

235. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну "законодавство") : Конституційний Суд; Рішення від 09.07.1998 № 12-рп/98. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-98>

236. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 19, 42 Закону України "Про Державний бюджет України на 1999 рік" (справа про фінансування судів) : Конституційний Суд; Рішення від 24.06.1999 № 6-рп/99. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-99>

237. Рішення Ради суддів України № 24 від 8 квітня 2016 року. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://rsu.gov.ua/uploads/article/risenna-rsu-no-24-vid-08042016-p-2f04ff1b98.pdf>

238. Рішення РСУ № 28 від 02.04.2015 року / офіційний веб-портал «Судова влада України». // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://rsu.court.gov.ua/rsu/rishennya/risksjdfh>

239. Савченко Л. А. Правові проблеми фінансового контролю в Україні : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Л. А. Савченко. – Ірпінь, 2002. – 455 арк.

240. Савчин М. В. Конституційне право України : підручник / відп. ред. проф., д.ю.н. М.О. Баймуратов. – К. : Правова єдність, 2009. – 1008 с.
241. Садовский Г. И. Диалектика мысли. Логика понятия как отражениесущности развития / Г. И. Садовский. – Минск : Высшая школа, 1982. – 310 с.
242. Саржан С. Л. Поняття і сутність юридичних фактів у сфері правоохоронної діяльності / С. Л. Саржан // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Право. – 2013. – Вип. 182 (1). – С. 29-34.
243. Селіванов А. Парламент і судова влада: актуальні питання взаємодії // Голос України. – 2006.11.14. – № 1411. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsen.nsf/0/6FD8420ADD7A10DAC325722E002AEC04?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=6FD8420ADD7A10DAC325722E002AEC04&Count=500&>
244. Семеняка В. В. Цивільно-правове регулювання страхування в сфері космічної діяльності : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес сімейне право міжнародне приватне право» / В. В. Семеняка – К. – 2003. – 199 с.
245. Сердюк В. В. Правовий статус Верховного Суду України в системі судової влади : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» / В. В. Сердюк. – Х. : Б. в., 2009. – 38 с.
246. Система оцінювання роботи суду: стандарти, критерії, показники та методи. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://court.gov.ua/userfiles/sors15.pdf>
247. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун ; пер. з рос. – Х. : Консум, 2001. – 656 с.
248. Слінько С. В. Проблеми правового статусу суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності / С. В. Слінько. – Х. : НУВС, 2003. – 229 с.

249. Словник іншомовних слів : 23000 слів та термінологічних словосполучень / [Уклад. Л. О. Пустовіт та ін.]. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с.
250. Словник української мови : в 11 т. – Т. 4 / В. О. Винник, В. П. Градова, І. О. Кільчевський, А. В. Лагутіна, О. П. Петровська, С. П. При-гожий та ін.; Під ред. А. А. Бурячок, П. П. Доценка. – К. : Наукова думка, 1973. – 840 с.
251. Словник української мови : в 11-ти томах.// Голова ред. кол. І. К. Білодід, т. 5, Н-О, К.: Наук. думка, 1974, – с. 840
252. Сокэл Р. Р. Кластерный-анализ и классификация: предпосылки и основные направления. В кн: Классификация и кластер /Под ред. Дж. Вэн Райзина М: Мир, 1980, с.7–19.
253. Сопілко І. М. Суб'єктний аналіз механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина / І. М. Сопілко // Юридичний вісник. – 2011. – 2 (19). – С. 75-80.
254. Спасенко В. О. Деякі питання адміністративно-правового регулювання діяльності державної реєстраційної служби України / В. О. Спасенко // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 1. – С. 153-157
255. Спільний висновок Венеціанської комісії й директорату з прав людини (ДПЛ) Генерального директорату з прав людини та верховенства права ради Європи (ГД-І) щодо закону «про судоустрій і статус суддів» і внесення змін до закону «про вищу раду юстиції» України. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/229B826C8AC787DEC2257D87004987C3](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/229B826C8AC787DEC2257D87004987C3)
256. Стеценко С. Г. / Адміністративне право України : навчальний посібник. / С. Г. Стеценко. – К. : Атіка, 2007. – 624 с.
257. Стеценко С. Г. Сучасний погляд на предмет адміністративного права / С. Г. Стеценко // Публічне право. – 2016.– № 1 (21). – С. 20-26.
258. Стратегічний план розвитку судової влади України на 2013 – 2015 роки. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://court.gov.ua/969076/rsusp/>

259. Стремоухов А. В. Правовая защита человека /А. В. Стремоухов. М. : Норма, 2006. – 352 с.
260. Стрижак А. А. Державне управління забезпеченням діяльності судів загальної юрисдикції : дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право»/ А. А. Стрижак. – К., 2005. – 184 с.
261. Стрижак А. А. Державне управління забезпеченням діяльності судів загальної юрисдикції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. : спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне Право / А. А. Стрижак. Київ, 2005. – 21 с.
262. Струс-Духнич Т. В. Роль і місце судової влади у правовій державі / Т. В. Струс-Духнич // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2011. – Вип. 6. – С. 171-175. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzlubp_2011_6_40
263. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України : підручник / [В. Т. Білоус та ін.] ; відп. ред. В. Т. Маляренко, д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. Акад. прав. наук України. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 350 с.
264. Судова система Австрії / Проект USAID «Програма сприяння парламенту України: Програма розвитку законотворчої політики» // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://pdp.org.ua/analytics/authorities/904-206-4>
265. Судово-правова реформа: потрібні відчутні зрушення. Виступ Президента України Л.Д.Кучми на IV з'їзді суддів України 15 грудня 1999 року / Л.Д. Кучма // Урядовий кур'єр. – 1999. – 17 грудня – С. 3.
266. Сухінін Д. В. Роль оцінювання в діяльності органів місцевої влади: основні принципи, методи та завдання / Д. В. Сухінін // Публічне адміністрування: теорія та практика : Електронний збірник наукових праць Випуск 1 (7) / 2012 // URL : [http://www.dbuara.dp.ua/zbirnik/2012-01\(7\)/12sdvpmz.pdf](http://www.dbuara.dp.ua/zbirnik/2012-01(7)/12sdvpmz.pdf)
267. Сухонос В. В. Теорія держави і права: навч. посіб. / Сухонос В. В. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. – 689 с.

268. Сухорукова А. Трансформація сучасного поняття «державні органи влади» / А. Сухорукова // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2008. – Вип. 13. – С. 238-243.

269. Сырых В. М. Теория государства и права : учеб. [3-е изд. перераб. и доп.] / В. М. Сырых. – М. : Юр. дом «Юстициформ», 2004. – 704 с.

270. Теліпко В. Е. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» : наук.-практ. комент. / В. Е. Теліпко ; за ред. проф. Молдована В. В. – К. : Центр учбової л-ри, 2011. – 526 с.

271. Теория государства и права : курс лекций; под ред. Н.И. Матузова, А. В. Малько. – М. :Юристь, 1999. – 672 с.

272. Теория государства и права : учебник для вузов / под ред. проф. В. М. Корельского и проф. В. Д. Перевалова. – 2-е изд., изм. и доп. – М. : Издательство НОРМА, 2002. – 616 с.

273. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – 2-е вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 688 с.

274. Тжеляк Н. Про спеціалізацію та децентралізацію судової системи у Німеччині / Н. Тжеляк. Юридична газета // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/evropeyskiy-dosvid.html>

275. Тимченко С. М. Теорія держави і права. Практикум для студентів юридичних спеціальностей / Тимченко С. М., Удовика Л. Г. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 248 с.

276. Трудове право України : підручник / Ю. П. Дмитренко. – К. : ЮрінкомІнтер, 2009. – 624 с.

277. Турута О. В. Юридичний механізм забезпечення реальності прав і свобод громадян / О. В. Турута // Форум права. – 2010. – № 2. – С. 519–523.

278. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

279. Український юридичний термінологічний словник // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.marazm.org.ua/document/termin/index.php?file=%D1%F3%E4%EE%F3%F1%F2%F0%B3%E9.txt>
280. Философская энциклопедия : в 5-и т. – Т. 2 / Глав. ред. Ф. В. Константинов. – М. : Сов. энциклопедия, 1962. – 576 с.
281. Философский энциклопедический словарь. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 575 с. – (Б-ка словарей «ИНФРА-М»)
282. Фінансове право : підручник / М. П. Кучерявенко, Д. О. Білінський, О. О. Дмитрик та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф. М. П. Кучерявенка. – Х. : Право, 2013. – 400 с.
283. Фролов Ю. М. Види адміністративно-правових відносин, що виникають у сфері вищої освіти за участі вищих навчальних закладів / Ю. М. Фролов // Право і суспільство. – 2013. – № 5. – С. 75-82.
284. Хабло О. Ю. Зловживання у сфері кримінального процесу : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика судова експертиза оперативно-розшукова діяльність» / О. Ю. Хабло. – К., 2008. – 215 арк.
285. Харитоновна О. І. Адміністративно-правові відносини (проблеми теорії) / О. І. Харитоновна. – Одеса : «Юридична література», 2004. – 328 с.
286. Харитоновна О. І. Адміністративно-правові відносини: концептуальні засади та правова природа : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. І. Харитоновна. – Одеса, 2004. – 435 с.
287. Харитоновна О. І. Адміністративно-правові відносини: концептуальні засади та правова природа : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право»/ О. І. Харитоновна. – Одеса, 2004. – 36 с.
288. Хливнюк А. М. Правовий статус Державної судової адміністрації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура»/ А. М. Хливнюк. – К., 2009. – 22 с.

289. Хропанюк В. Н. Теория государства и права / Под ред. В. Г. Стрекозова. – М. : Интерстиль, 2000. – 377 с.
290. Чернишова Н. В. Судова влада в Україні : навч. посіб / Н. В. Чернишова. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 104 с.
291. Чувакова Г. М. Дефектність фактичних складів : дис. на здобуття наук. ступеня юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права історія політичних і правових учень» / Г. М. Чувакова. – О., 2004. – 181 арк.
292. Чувакова Г. М. Юридичні факти в сучасних загальнотеоретичних і галузевих дослідженнях / Г. М. Чувакова // Актуальні проблеми держави і права. 36. наук, праць. – Одеса: Юридична література, 2003. – Вип. 18. – С. 78-83.
293. Шаповал В. М. Контроль парламентський / В. М. Шаповал // Юридична енциклопедія. – Т.3. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2001. – С. 323–325.
294. Шатун В. Т. Оцінювання та атестація державних службовців у руслі європейського і світового тренду / В. Т. Шатун // Наукові праці [Чорноморського державного ун-ту імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Сер. : Державне управління. – 2014. – Т. 235, Вип. 223. – С. 117-127.
295. Шепель Т. Европейское направление хозяйственного судопроизводства / Т. Шепель // Информационно-юридический портал «Status Quo» : 13.03.2016. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.s-quo.com/content/articles/336/6412/>
296. Шицький І. Б. Правовий статус місцевих господарських судів в Україні: становлення і розвиток : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» / І. Б. Шицький. – Л., 2006. – 198 арк.
297. Шпенюв Д. Ю. Особливості контролю за службою суддів в Україні / Д. Ю. Шпенюв // Митна справа. – 2014. – № 6 (2.2). – С. 438-444.
298. Шуба В. В. Адміністративно-правові відносини в діяльності органів прокуратури України: загальнотеоретичні аспекти : дис. на здобуття наук.

ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / В. В. Шуба. – Д., 2006. – 200 арк.

299. Щербина В. І. Функції трудового права : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / В. І. Щербина. – Д., 2008. – 423 арк.

300. Щодо застосування господарськими судами України положень процесуального законодавства стосовно розмежування компетенції між спеціалізованими адміністративними і господарськими судами : інформаційний лист Верховного суду України від 26.12.2005 № 3.2. – 2005. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v3-2-700-05>.

301. Юрах В. М. Фінансово-правові засади страхування в Україні : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / В. М. Юрах. – О., 2008. – 210 с.

302. Юридична енциклопедія : в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К.: "Укр. енцикл.", 2002. – Т. 4: Н – П. – 720 с.

303. Якуба О. М. Административная ответственность / О. М. Якуба. – М. : Юрид. лит., 1972. – 152 с.

304. Яценко В. П. Провадження із звернень громадян в органах внутрішніх справ: теоретичний та практичний аспекти : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / В. П. Яценко. – Х., 2007. – 206 арк.

305. Deutsches Schiedsverfahrensrecht 98. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.disarb.org/de/51/materialien/deutsches-schiedsverfahrensrecht-98-id2>

306. Harry P. Harry. Performance Measurement: Getting Results / Harry P. Harry. – Urban Inst. Pr., 2007. – 326 p.

307. Neufassung des Gerichtsverfassungsgesetzes vom 27.1.1877, RGBl. S. 41, durch Art. 9 d. G v. 12.9.1950 I 455. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.gesetze-im-internet.de/gvg/BJNR005130950.html>

ДОДАТКИ

ЗАТВЕРДЖУЮ»

Голова Апеляційного суду
Херсонської області

О.І. Коровайко

12 січня 2017 року

А К Т

про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта Харківського національного університету внутрішніх справ Аюпової Рано Мухтарівни «Адміністративно-правові відносини за участю господарських судів України», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 - адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право

Комісія в складі:

1. Керівника апарату - Костеннікова Дмитра Вікторовича (голова).
2. Секретаря палати з розгляду цивільних справ – Приходько Лариси Антонівни.
3. Судді палати з розгляду цивільних справ – Кутурланової Оксани Володимирівни.
4. Начальника відділу управління персоналом - Гришко Естели Олександрівни.

цим актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження аспіранта Харківського національного університету внутрішніх справ Аюпової Рано Мухтарівни «Адміністративно-правові відносини за участю господарських судів України», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 - адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право, можуть використовуватись в ході розгляду розгляду господарських справ.

Зокрема: а) при наданні консультативно-дорадчої допомоги щодо супроводження господарського судочинства; б) при розробці пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення чинного національного законодавства та розроблення нових нормативно-правових актів з питань судочинства; в) при

підготовці методичних рекомендацій та роз'яснень з питань господарського судочинства.

В якості наукових джерел в діяльності Апеляційного суду Херсонської області рекомендовано такі *публікації* автора:

1. Аюпова Р. М. Про необхідність підвищення ролі господарських судів у захисті прав та законних інтересів українського підприємництва / П. В. Хотенець, Р. М. Аюпова // Вісник господарського судочинства. – 2013. – № 1. – С. 92–97.

2. Аюпова Р. М. Особливості статусу господарських судів і їх місце в механізмі держави, судовій системі й системі суб'єктів адміністративного права / Р. М. Аюпова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2014. – Вип. 5-2. Т. 3. – С. 82–85.

3. Аюпова Р. М. Основні суб'єкти адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів / Р. М. Аюпова // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2015. – № 2. – С. 33–38.

4. Аюпова Р. М. Розмежування адміністративних та інших правовідносин, що виникають в діяльності господарських судів / Р. М. Аюпова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2015. – Вип. 3-2. – Т. 4. – С. 122–126.

5. Аюпова Р. М. Виды юридических фактов как элементов административно-правовых отношений в деятельности хозяйственных судов / Р. М. Аюпова // Право и Закон. – 2016. – № 4. – С. 81–85.

6. Аюпова Р. М. Классификация видов административно-правовых отношений с участием хозяйственных судов / Р. М. Аюпова // Науковий вісник публічного та приватного права. – 2016. – № 1. – С. 178–182.

7. Аюпова Р. М. Сутність та особливості адміністративно-правових відносин за участю господарських судів / Р. М. Аюпова // Наше право. – 2016. – № 5. – С. 116–121.

8. Аюпова Р. М. Щодо питання про розмежування понять «суб'єкт адміністративного права» та «суб'єкт адміністративних правовідносин» в діяльності господарських судів / Р. М. Аюпова // Шляхи вдосконалення нормативно-правової бази України як основи сталого розвитку суспільства: Міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 4-5 вересня 2015 р. – Х. : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2015. – С.49–52.

9. Аюпова Р. М. Господарські суди у національному механізмі захисту прав людини / Р. М. Аюпова // Національні та міжнародні механізми захисту прав людини : тези доп. Всеукр. круглого столу (м. Харків, 20 квіт. 2016 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2016. – С. 154–156.

10. Аюпова Р. М. Господарські суди як елемент механізму захисту прав людини / Р. М. Аюпова // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. [19 трав. 2016 р., м. Харків] / МВС України; Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінолог. асоц. України ; Ун-т Англія Раскін ; Праз. ін-т досліджень з питань безпеки ; Чеське кримінолог. товариство; Харків.

міський осередок громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права». – Х. : ХНУВС, 2016. – С. 109–110.

11. Аюпова Р. М. Вища рада правосуддя як суб'єкта адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів України / Р. М. Аюпова // Сучасні проблеми розвитку державності та напрями їх вирішення через призму правотворчої діяльності: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 19–20 травня 2016 року). – Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2016. – С. 40–43.

12. Аюпова Р. М. Суддівське самоврядування, як суб'єкт адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів / Р. М. Аюпова // Актуальні завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 21-22 жовтня 2016 р. – Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2016. – С.50–52.

Комісія констатує, що впровадження результатів дисертаційного дослідження Аюпової Рано Мухтарівни забезпечує розширення науково-методичного інструментарію експертного дослідження нормативно-правових актів та їх проектів з питань професійної діяльності суду (суддів).

Члени комісії

Д.В. Костенніков

Л.А. Приходько

О.В. Кутурланова

Е.О. Гришко

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор

Харківського національного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

А.М. Ключко

«06» жовтня 2014 р.

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Комісія у складі:

начальника відділу організації освітнього процесу Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидата юридичних наук **Рязанцевої І. М.** (голова);
завідувача кафедри адміністративної діяльності ОВС факультету № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора **Безпалової О.І.**;

завідувача кафедри адміністративного права та процесу Харківського національного університету внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора **Салманової О.Ю.**

склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження аспіранта Харківського національного університету внутрішніх справ Аюпової Рано Мухтарівни «Адміністративно-правові відносини за участю господарських судів України», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 – адміністративне право та процес; фінансове право; інформаційне право, використовуються в освітньому процесі Харківського національного університету внутрішніх справ при викладанні навчальних дисциплін «Адміністративне право і процес», «Судові та правоохоронні органи».

Внесені автором до зазначених лекційних матеріалів доповнення підготовлені на достатньому теоретичному та методичному рівні та ґрунтуються на результатах проведеного автором глибокого дослідження чинного законодавства, практики діяльності органів правосуддя України, у зв'язку з чим можуть бути впроваджені в освітній процес Харківського національного університету внутрішніх справ, а також використані у науково-дослідній роботі слухачів, студентів та курсантів.

В якості наукових джерел в лекціях рекомендовано такі **публікації**:

1. Аюпова Р. М. Про необхідність підвищення ролі господарських судів у захисті прав та законних інтересів українського підприємництва / П. В. Хотенець, Р. М. Аюпова // Вісник господарського судочинства. – 2013. – № 1. – С. 92–97.

2. Аюпова Р. М. Особливості статусу господарських судів і їх місце в механізмі держави, судовій системі й системі суб'єктів адміністративного права / Р. М. Аюпова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2014. – Вип. 5-2. Т. 3. – С. 82–85.

3. Аюпова Р. М. Основні суб'єкти адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів / Р. М. Аюпова // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2015. – № 2. – С. 33–38.

4. Аюпова Р. М. Розмежування адміністративних та інших правовідносин, що виникають в діяльності господарських судів / Р. М. Аюпова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2015. – Вип. 3-2. – Т. 4. – С. 122–126.

5. Аюпова Р. М. Виды юридических фактов как элементов административно-правовых отношений в деятельности хозяйственных судов / Р. М. Аюпова // Право и Закон. – 2016. – № 4. – С. 81–85.

6. Аюпова Р. М. Классификация видов административно-правовых отношений с участием хозяйственных судов / Р. М. Аюпова // Науковий вісник публічного та приватного права. – 2016. – № 1. – С. 178–182.

7. Аюпова Р. М. Сутність та особливості адміністративно-правових відносин за участю господарських судів / Р. М. Аюпова // Наше право. – 2016. – № 5. – С. 116–121.

8. Аюпова Р. М. Щодо питання про розмежування понять «суб'єкт адміністративного права» та «суб'єкт адміністративних правовідносин» в діяльності господарських судів / Р. М. Аюпова // Шляхи вдосконалення нормативно-правової бази України як основи сталого розвитку суспільства»: Міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 4-5 вересня 2015 р. – Х. : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2015. – С.49–52.

9. Аюпова Р. М. Господарські суди у національному механізмі захисту прав людини / Р. М. Аюпова // Національні та міжнародні механізми захисту прав людини : тези доп. Всеукр. круглого столу (м. Харків, 20 квіт. 2016 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2016. – С. 154–156.

10. Аюпова Р. М. Господарські суди як елемент механізму захисту прав людини / Р. М. Аюпова // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. [19 трав. 2016 р., м. Харків] / МВС України; Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінолог. асоц. України; Ун-т Англія Раскін; Праз. ін-т досліджень з питань безпеки; Чеське кримінолог. товариство; Харків. міський осередок громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права». – Х. : ХНУВС, 2016. – С. 109–110.

11. Аюпова Р. М. Вища рада правосуддя як суб'єкта адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів України / Р. М. Аюпова // Сучасні проблеми розвитку державності та напрями їх вирішення через призму правотворчої діяльності: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 19–20 травня 2016 року). – Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2016. – С. 40–43.

12. Аюпова Р. М. Суддівське самоврядування, як суб'єкт адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів / Р. М. Аюпова // Актуальні завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 21-22 жовтня 2016 р. – Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2016. – С.50–52.

Члени комісії:

І.М. Рязанцева

О.І. Безпалова

О.Ю. Салманова

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Відповідальний секретар
Кримінологічної асоціації України
доктор юридичних наук, професор

О. М. Литвинов

16 лютого 2017 року

А К Т

про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта Харківського національного університету внутрішніх справ Аюпової Рано Мухтарівни «Адміністративно-правові відносини за участю господарських судів України», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право та процес; фінансове право; інформаційне право у наукову діяльність Кримінологічної асоціації України

Комісія у складі:

- 1. Яценка А. М.** – доктора юридичних наук, доцента, члена Кримінологічної асоціації України
- 2. Черевка К. О.** – кандидата юридичних наук, доцента, члена Кримінологічної асоціації України
- 3. Цвіркун Н. Ю.** – кандидата юридичних наук, члена Кримінологічної асоціації України

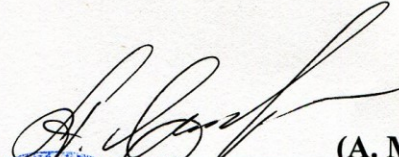
цим актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження аспіранта Харківського національного університету внутрішніх справ Аюпової Рано Мухтарівни «Адміністративно-правові відносини за участю господарських судів України», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право та процес; фінансове право; інформаційне право, використовуються у наукових дослідженнях Кримінологічної асоціації України.

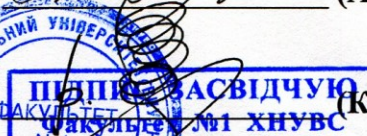
Зокрема: а) при визначенні сутності та особливостей правових відносин за участю господарських судів; б) при окресленні правових засад організації

діяльності господарських судів; в) під час класифікації видів правових відносин за участю господарських судів; г) при узагальненні зарубіжного досвіду правового регулювання діяльності господарських судів та визначенні доцільності його використання в Україні; д) при наданні консультативно-дорадчої допомоги щодо супроводження правотворчого процесу органів правосуддя; е) при розробці пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення чинного національного законодавства та розроблення нових нормативно-правових актів з питань судоустрою.

Впровадження результатів дисертаційного дослідження Аюпової Рано Мухтарівни у наукову діяльність Кримінологічної асоціації України забезпечило розширення науково-методичного інструментарію експертно-кримінологічного дослідження нормативно-правових актів та їх проектів з питань організації судочинства.

Члени комісії:

 _____ (А. М. Ященко)

 _____ (К. О. Черевко)

 _____ (Н. Ю. Цвіркун)

« 16 » лютого 2017 року